هەژموونی هیلالی شیعی

لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا

ئەنوەر حسێن

«عێراقی ئینگلیزەکان سوننە بوو، بەڵام عێراقی ئەمەریکا شیعە دەبێت»

کتێبی «عێراقی ئەمەریکا»ی حەسەن عەلەوی

چەمکی هیلالی شیعی، چەمکێکی سیاسییەو بەکارهێنانی بۆ یەکەمین جار لەلایەن شای ئەردەن مەلیک عەبدوڵڵای دووەمەوە لە دیسەمبەری 2004 لە رۆژنامەی واشنتۆن پۆست لەمیانەی سەردانێکی بۆ ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بەکارهاتووە1. بەپێی هەندێک سەرچاوە، ئەم هیلالە لە ئەردەنەوە لە شێوەی هیلالێکدا درێژ دەبێتەوە تا کوێت، یان بە واتایەکی تر وڵاتانی ئێران، سوریا، بەحرێن، عێراق، یەمەن و لوبنان دەگرێتەوە 2. بەڵام بەپێی چەند سەرچاوەیەکی تر، شای ئەردەن لە چەمکی هیلالی شیعی زیاتر مەبەستی(ئێران، عێراق، سوریاو لوبنان) بووەو هۆشداری داوەتە وڵاتانی عەرەبی لە رۆڵ و هەژموون و هەیمەنەی ئێران لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا 3.

پرۆژەی هیلالی شیعی، راستییەکە، ئامانجەکانی ئێرانی ئاشکرا کرد لە جیهانی عەرەبی و ئیسلامی4.

ئەم مەترسییانە لێرەوە سەرچاوەی گرت، کە ئێران پەرەی بە سیاسەتەکانیدا، کەوتە پشتیوانی لە هێزە سیاسییە شیعەکانی ناوچەکە، لەبابەتی حزبوڵڵای شیعەی رادیکاڵ لە لوبنان بۆ پشتیوانی لە ئاریشەی فەلەستین و دژایەتی ئیسرائیل، شیعەکانی عێراق کە خۆیان لە رەوتی سەدر، حشدی شەعبی، بەدر، ئەنجومەنی باڵا، حزبوڵڵا... گروپەکانی تردا دەبینییەوە، هێزە شیعەکانی بەحرێن، راپەڕینیان دژی بوونی بیانی لە بەحرێن، حوسیەکانی یەمەن، گروپەکانی سوریا.

ئێستا ئەو پرسیارانە سەرهەڵدەدەن:

- کاریگەری دیاردەی سەرهەڵدانی شیعەگەرایی لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا دەگات بەکوێ؟

- چارەنووسی هێزە شیعەکان چییە لە بواری مرۆیی، ئیدۆلۆژی، سیاسی، بزووتنەوەیی، لە حکومیدا؟

- رۆڵی ئێران چییە، لە پەرەگرتنی هێزە شیعە گەراکان لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا؟

- ململانێکانی نێوان دوو بلۆکی شیعی و سوننی لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا بەکوێ دەگات؟

- هەژموون و هەیمەنەی هیلالی شیعی، مەترسییە لەسەر ناوچەکە؟

- ئێران خۆی بە مەرجەع و سەنترالی هێزە شیعەکانی جیهان دەزانێت و کار بۆ ئەمە دەکات؟

- رەوتی شیعە گەرایی لە ناوچەکە، چەندە مەترسییە، بەتایبەت بۆ سەر وڵاتانی سوننیگەرایی عەرەبی لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا؟

- جیۆپۆلەتیک و جیۆستراتیژی شیعە لەکوێوە بۆ کوێیە؟

- رۆڵی کۆماری ئیسلامی ئێران بەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران لەدوای ساڵی 1979 چی یە؟

- روداوەکانی دەیەی رابردوو، قەیرانە تازەکانی (عێراق، سوریا، یەمەن و عێراق)کاریگەرییان چییە؟

- بەدوای پەرەسەندنی روداوەکانی یەمەن لەلایەن حوسییەکان و گەردەلولی زەبر(خۆراگری)دەوڵەتی عەرەبی و پاکستان، چی بەدوای خۆیدا دەهێنێت؟

- رێکەوتنی (ئێران، لەگەڵ گروپی 5+1) لەدوای 2015/4/2 لە لۆزان، کاریگەری چی دەبێت لەسەر رەوتی روداوەکان و هەژمونی هیلالی شیعی

ئێران، ئەو وڵاتەی لە ساڵی 1979 تاقە شۆڕشی ئایینی لە جیهانی نوێدا بەخۆوە بینی، ئەوە بوو ئایەتوڵڵا خومەینی ململانێی ناسیۆنالیست و کۆمۆنیستەکانی تێپەڕاندو دەسەڵاتی گرتە دەست، ئەوە لەکاتێکدا کە سەرجەم داهاتی ناوخۆیی ئێران لە حەفتاکاندا، هێندەی سەرجەم داهاتی ئیسپانیا بوو، ئێران خۆی، بە ئەڵمانیای دەوڵەتی جیهانی یەکەم دەزانی5.

بێگومان لەڕووی ئابووری، خۆشگوزەرانی، هەندێك لە ئازادییە کۆمەڵایەتییەکان و فەردییەکان، سەردەمی شای یەکەم و دووەم، ئێران دەورانێکی باشی تێپەڕاند، هەرچەندە ململانێی سیاسی توندی دەرەکی، ناوچەیی و ناوخۆییش بەرۆکی گرتبوو، بەڵام دیسان هەروەکو ئێستای ئێران، شتێك نەبوو بەناوی ئازادی سیاسی، ڕاگەیاندن، حزب و میدیا.

بەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران لە 1979، هێندەی نەبرد، ئێران تووشی شەڕێکی سەخت بوو لەگەڵ ڕژێمی ئەوسای عێراق (1980 – 1981)، کە زەرەرو زیانێکی گەورەی لە ئێران و ئابوورییەکەی دا، مەزەندە دەکرێت (300000) کەس لە سوپاکەی کوژرا بن، بەپێی هەندێك ئاماریش ڕێژەی کوژرانی هەردوولا گەیشتووەتە یەك ملیۆن سەرباز، ئەمە تەواو ئێرانی ئیسلامی تووشی پاشەکشە کردو تائێستاش لەژێر کاریگەری ئەو شەڕەو ئاکامەکانی دەناڵێنێت.

سەرچاوە عەرەبییەکان باس لەوە دەکەن، لەپێش سەرهەڵدان و دەرکەوتنی تیۆری پێکدادانی شارستانیەتەکانی ساموئیل هانتنتگۆن لە ساڵی 1993 دا، لەژێر کاریگەری شکستی یەکێتی سۆڤیەت لە ساڵی 1991 و بوونی ئەمەریکا بە هێزی یەکەم لەجیهاندا، دەرکەوتنی ئیسلام وەکو یەکێك لە ئەڵتەرناتیڤەکانی یان ئەڵتەرناتیڤی شیعەی ئێرانیزم، کە بە دوژمنی جیهانی عەرەبی و سەرمایەداری ئەمەریکا ناسرا بوو، ئالەو کاتەدا ڕابەری گشتی شۆڕشی ئیسلامی ئێران، خومەینی، لە 41ی شوباتی 1989 فتوای کوشتنی نووسەری بەریتانی و هندی سەلمان روشدی ڕاگەیاند، لە بەرامبەر ڕۆمانی ئایاتی شەیتانی، گوایە سوکایەتی بە قورئانی کەریم و محەمەدی پێغەمبەر کردووە. سەرەنجام ئەم ڕووداوە بووە هۆی دەنگدانەوەیەکی گەورە لە جیهانی عەرەبی و ئیسلامی.

لەمبارەیەوە بەشێك لە جیهانی عەرەبی، بڕوایان وایە کە سەرەڕای ڕاستی و هەڵەی فتواکەی خومەینی، بەڵام ڕەهەندی سیاسی و ئیدۆلۆژی لەپشت دەرچوونییەوە هەیە، پێشیانوایە خومەینی بێهێز بووە لەبواری سیاسی و سەربازی، چ لە ناوخۆ و چ لە دەرەوە، بۆیە بەم بڕیارەی دەیویست هەست و سۆزی موسوڵمانان بۆ خۆی ڕابکێشێت، پاش ئەو شکستە گەورەیەی توشی هاتبوو لە شەڕ لەگەڵ عێراقدا.

ئەم بۆچوونە دەڵێت: «فتواکە هەر بەوەوە نەوەستا، بەڵکو بووە هۆی سەرهەڵدانی توندڕەوی، بە سوتاندنی دەیان چاپخانەو دەرکردنی فتوای سوننی و شیعە دژی یەکتر»6.

جگە لەوەی لە ناوخۆدا لە سنوورەکانی و بەرفراوانتریش لەئاستی نێودەوڵەتی، وەکو ڕژێمی شا، کێشەکانی زۆرتر بوون و کەمتر نەبوون، بەڵام ئێران هەوڵدەدات قەیرانەکانی ناوخۆی بنێرێتە دەرەوەو لەمبارەیەوە کاری باشی کردووە. ئێران سەرەڕای تازە هاتنە سەر کاری لە 1979 و شەڕی هەشت ساڵەی لەگەڵ عێراق و ململانێی لەگەڵ کوردەکان، ئازەرییەکان، بلوچەکان و عەرەبەکان، کێشە ئابووری و ئازادییەکان. بەڵام هەرگیز دەستبەرداری پێشەوایەتی ئیسلام یان لانی کەم پێشەوایەتی شیعە نەبوو، ئەگەر چی باس لەوە دەکرێت، کە خومەینی ئەوکات باوەڕی وابوو- ئەگەرچی خومەینی ساڵی 1964 دوورخرایەوە- 7، کە پێویستە نوێنەرایەتی هەموو جیهانی ئیسلامی بکات. بەڵام دواتر بەهۆی تێگەیشتنی بەرفراوانی ئەم ئەرکەو گرفتەکانی، ڕوویکردە نوێنەرایەتیکردنی شیعەکانی هەموو جیهان، تا ئەم ساتەش کۆماری

ئێران دەیەوێت ڕۆڵی سعودیە لە ناوچەکە سنوردار بکات

ئیسلامی ئێران، لەسەر ئەم فۆرم و میتۆدە دەڕوات و بەهۆگرییەوە شانی داوەتە بەر ئەم بەرپرسیارێتییە، ئەم بۆچوونەی خومەینی، تا رادەیەکی زۆریش سەرکەوتوو بوو و سوپای پاسداران لە ناوچەکەدا هەر دژایەتی ویستی لیبراڵیزمی خۆرئاوایی دەکات، بە هێشتنەوەی دەسەڵاتی ئایینی لە ژیانی گشتیداو لەڕێگەی پشتگیریکردن و یارمەتیدانی ئیسلامی فەندەمێنتاڵیزمەوە لە فەڵەستینەوە تاوەکو پاکستان 8.

ئێران، وردە وردە رۆڵ و کاریگەرییەکانی لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست تا دێت زۆرترو زیاتر دەردەکەوێت و هاوشێوەی چین، پەلوپۆی زیاتر دەهاوێت، بەڵام ئەمەی ئێران رووی سیاسی و مەزهەبی هەیە، هەرچی ئەوەی چین زۆرتر دیو و رەهەندی ئابوری لەخۆدەگرێت.

ڕووداوەکانی بەهاری عەرەبی، یان دەرهاویشتەو قڵپبوونەوەی ئامانجەکانی، دەرکەوتنی دەوڵەتی ئیسلامی لە عیراق و شام (داعش) دوو رووداو بوون، تا دێت رۆڵی ئێران و دەخالەت و پەلوپۆ هاویشتنی زیاتر نیشاندەدات. ئەگەرچی پێشتر وا چاوەڕواندەکرا کە خۆسوتاندنی محەمەد بوعەزیزی لە تونس و شکستی دەوڵەتە تۆتالیتارەکانی خۆرئاوای عەرەبی و میسر کۆتاییەکەی ئێران دەبێت، بەڵام ئەم سیناریۆیە لە سوریای دۆستی ئێران راوەستاو نەگەیشتە تاران، ئێران زۆربەی سیناریۆ چنراوە خۆرسك و دەستکردەکانی بە قازانجی خۆی بردە پێش.

لاریجانی سەرۆکی شورای کۆماری ئیسلامی ئێران لە رۆژی سوپادا رێك ئەمە دەڵێت: «ئێران ئیمپراتۆریەتی بەدەستەوە نییە، بەڵام ئێتر بوەتە زلهێزێك و تەنانەت خۆرئاواش ناچارە دانیپێدابنێت و مامەڵەی لەگەڵدا بکات» حکومەتی ئیسرائیلیش، وەکو یەکێك لە بەرپرسەکانی کۆماری ئیسلامی ئێرانیش دەڵێت: «ئێستا خاوەنی پێنج پایتەختین»، کە دیارە مەبەستی پایتەختەکانی (تاران، بەغدا، دیمەشق، بەیروت، سەنعا)یە9.

بۆچوونەکانی لاریجانی لەچییەوە سەرچاوە دەگرێت؟

یەکەم: ئەمەریکا، پاش ڕووداوەکانی (1979)، بەردەوام پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئێران، شۆڕشی خەڵکی ئێران و خومەینی خراپ بووە، بەڵام هیچ جارێك ئەم پەیوەندییانە بەنهێنی وەکو دەرکەوتنی دەوڵەتی ئیسلامی (داعش) پەیوەندی ئێران و ئەمەریکا باش نەبووە. بەتایبەت کە باس لەوە دەکرێت «ئەمەریکاو ئێران دەسەڵاتیان دابەشبکەن، نەیاری ئەمەریکا سوننی توندڕەون نەك ئێران»10، هەندێك ڕێکەوتنی نێوان ئێران و گروپی 5+1 بەسەرەتای قۆناغێکی نوێ دەزانن لەنێوان ئێران و خۆرئاوا.

جیا لەوانە، سەرچاوە عەرەبییەکان باس لەوە دەکەن کە لە سەروبەندی هێرشەکانی سەر شارلی هیبدۆ لە فەڕەنسا، ئێران لە یەکەمینی ئەو دەوڵەتانە بوو کە هێرشەکەی پرۆتستۆ کرد، لەسەر ناوی (مەرزیە ئەفغەم) وتەبێژی وەزارەتی دەرەوەی ئێران، دواتریش ڕایگەیاند «کە ئەمەریکاو ئێران ڕووبەڕووی یەك دوژمنی هاوبەش بوونەتەوە کە(قاعیدەو تاڵیبان و داعشە)»11.

پاش ساڵی، یەکەمجار بوو فڕۆکەکانی سوپای پاسداران بەشداری شەڕی داعش بکەن لە ئاسمانی عیراقدا، قاسم سولەیمانی لێپرسراوی سوپای قودس بەئاشکرا دەرکەوێت و لەگەڵ پێشمەرگەو شیعەکان وێنە بگرێت، هێزەکانی قودس و پاسداران، هێزی زەمینی شارەزاش بنێرن بۆ پشتیوانی لە پێشمەرگەو شیعەکان، محەمەد عەلی جەعفەری فەرماندەی گشتی سوپای پاسدارانی ئێران لە بەردەم ئەنجومەنی شارەزایانی ڕێبەری ئێران ڕایگەیاند: «فەرماندەکانی سوپای پاسداران لە عێراق و سوریا، وەکو ڕاوێژکار ڕۆڵی کارایان هەیە12، تەنانەت مەسعود بارزانی سەرۆکی هەرێمی کوردستان لەگەڵ زەریفی وەزیری دەرەوەی ئێران لە سەردانەکەی بۆ هەولێر لە ئەیلولی 2014 دا کە هاوکات بوو لەگەڵ تێپەڕینی (100) ڕۆژ بەسەر کابینەکەی عەبادی و سەردانی بۆ لای مام جەلال لە سلێمانی ئەوەی ڕاگەیاند، کە «ئێران یەکەم وڵات بووە چەکی داوەتە حکومەتی هەرێم و هاوکاری هێزی پێشمەرگەی کردووە»13.

ئەگەرچی میدیاکان باسیان لەوە کردووە کە ئێران لە سەرەتای ڕووداوەکانی شەنگال هێزی ناردووەتە مەخمورو ناوچەکانی هەولێر بۆ هاوکاری هێزی پێشمەرگە. عەلی یونسی، ڕاوێژکاری حەسەن ڕۆحانی سەرۆکی ئێران، سەبارەت بە عێراق ڕایگەیاندووە «ئێران ئەمڕۆ ئیمپراتۆریەتە، هەر وەکو پێشوو، بە درێژایی مێژوو و پایتەختەکەشی ئێستا بەغدادە»14. ئەم قسانەی یونسی وا لێکدرایەوە، ئاماژەیە بۆ گەڕانەوەی ئیمپراتۆریەتی ساسانی فارسی، کە لەپێش ئیسلامدا عێراقیان داگیرکرد بوو. بەڵام عەرەبستانی سعودیە، نیگەرانی لە قسەکانی یونسی دەربڕی، کە لە مونتەدایەکدا لەژێر ناوی (ناسنامەی ئێران) لە تاران، بەپێی هەواڵەکانی (ئیسنا) ڕایگەیاندبوو.

لە سیمینارێکدا کە کۆلێژی ئابووری و لێکۆڵینەوەی سیاسی، سەر بە زانکۆی لەندەن سازیکردبوو، (ریچارد شۆفیلد) پسپۆری جوگرافی و سیاسی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەوردی باسی لە سەرلەنوێ دابەشکردنەوەی ناوچەکە کردووە، کە سەد ساڵ لەمەوبەر بەگوێرەی ڕێککەوتننامەی (سایکس بیکۆ) دابەشکرا.

لە بارەی عێراقەوە شۆفیلد وتی: «عێراق پێگەیەکی جوگرافی سیاسی گرنگی هەیە، هەر لەبەر ئەوەشە ئەمەریکا (2003) هاتە عێراقەوە، بەڵام ئەمڕۆ ئێران بەوپەڕی هێزەوە هاتوەتە عێراقەوەو نەخشەکە لە بەرژەوەندی ئێران گۆڕاوە».

لەلایەکی ترەوە بەپێی ئەو نەخشە تازەیەی ڕۆژنامەی (نیویۆرك تایمز) لەبارەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە

بڵاویکردۆتەوە هاتووە، «عێراق بۆ سێ هەرێمی(کورد، سوننەو شیعە) و سوریاش بۆ (عەلەوی، کوردو سوننە) دابەشدەکرێت، ئەمەش مانای وایە ئەمجارە عێراق لەسەر بنەمای ئیتنیکی، ئایینی و مەزهەبی دابەشدەکرێت». ئێران لە دوای هاتنی داعش، زۆربەی قسەو بیروبۆچوونەکانی خۆی بە ئاشکرا دەربڕی، ئاژانسی (ئیرنا)ی ئێرانی لەسەر زاری سەید حەسەن فەیروز ئابادی، سەرۆکی ئەرکانی هێزی چەکدارەکانی ئێران رایگەیاند: «ئێمە لە عێراقدا بەدوای هیچدا ناگەڕێین، بەڵکو سەروەری عێراق بە سەروەری خۆمان دەزانیین.

لەلایەکی ترەوە رۆژی 17-3-2015 دەزگای هەواڵگری ئەمەریکا، ئێران و حزبوڵڵای لە لیستی تیرۆر دەرکرد15، هەروەها رۆژنامەی (learsi fo emit eht) ی ئیسرائیل لەسەرزاری جەیمس کلابر بەڕێوەبەری دەزگاکە رایگەیاند، «ئەمەریکا، ئێرانی لە لیستی تیرۆر دەرکردوە، چونکە شەڕی دژی داعش ئەنجامدا».

ئەم پەیوەندییە نهێنییانەی ئەمەریکا، ئەگەرچی تازە نییەو دووبارەیە، چ لە رووداوەکانی ئەفغانستان و رزگارکردنی لەدەست تالیبان بەهاوکاری ئێران، پاکستان لە (1997-1998)، چ لە رووخانی رژێمی بەعس لە ساڵی (2003)، کە ئەوکات ئەمەریکییەکان داوای گرەنتیان لە تاران کردبوو، کە هاوکار دەبێت، نەك دژ، بۆ ئەو پرۆسەیەو پاش چەندین دانیشتنی یەکێك لە سەرکردە کوردەکانی عیراق لەگەڵ کاربەدەستانی تاران، رازی بوون کە دژ نەبن، هاوکار بن و دواجار هەرواشیان کرد.

کاتێك سەرکردە کوردەکە ئەو گومانە لای ئێرانییەکان دەڕەوێنێتەوە کە «ئەمەریکا مەترسی نییە لەسەر ئێران، رووخانی رژێمی بەعسی عیراقیش لە قازانجی ئێران و دۆستە کوردو شیعەکانیەتی»، سەرکردە کوردەکە ئەوە بە ئێرانییەکان دەڵێت، کە «ئایا ئێوە لە ئەفغانستان زەرەرتان کرد کە دۆستە شیعەکانتان بەشدار بوون لە رووخانی تالیبان؟»، ئێرانییەکان دەڵێن «بێگومان قازانجمان کردووە»، سەرکردە کوردەکەش دەڵێت «کەواتە لە عیراق دوو جار قازانج دەکەن، کە دۆستە شیعەکانتان و کوردەکانیش دەبنە بەشێك لەو دەسەڵاتە تازەیەی عیراق و ئەمەش بۆ ئێران باشە». دواجار ئێرانییەکان بۆچوونەکانی سەرکردە کوردەکەو ئەمەریکییەکان قبوڵ دەکەن، کە ئەوکات سەرکردە کوردەکە میانگیری نهێنی دەکرد لە نێوان تاران و واشنتۆن. لە کتێبی خەڵاتی بێگانەی (فوئاد عەجەمی) راوێژکاری ئەمەریکییەکان ساڵی (2003) دەربارەی عێراق دەڵێت: «ئەمەریکا عێراقی لەدەست سەدام حسێن رزگارکردو وەکو خەڵات پێشکەشی شیعەکانی کرد»16.

دووەم: ئێران لە سەرەتای رووداوەکانی بەهاری عەرەبی توشی ترس و رارایی بوو، لە کۆتاییەکانی

عەلی یونسی، راوێژکاری حەسەن رۆحانی سەرۆکی ئێران، سەبارەت بە عێراق رایگەیاندووە «ئێران ئەمڕۆ ئیمپراتۆریەتە، هەروەکو پێشوو، بە درێژایی مێژوو پایتەختەکەشی ئێستا بەغدادە»، ئەم قسانەی یونسی وا لێکدرایەوە، کە ئاماژەیە بۆ گەڕانەوەی ئیمپراتۆریەتی ساسانی فارسی

2010 و لە سەرەتای 2011 کە بە خۆسوتاندنی محەمەد بوعەزیزی لە تونس و ڕاکردنی زەین ئەلعابدین دەستیپێکرد17، چونکە ئێران پێیوابوو، سیناریۆیەکی ئەمەریکی و خۆرئاواییە، بۆ رووخانی وڵاتە دیکتاتۆرو میلیتاریستەکانی ناوچەکەو خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، کە پێیوابوو، ئێرانیش یەکێك دەبێت لەو وڵاتانە بۆیە ڕووداوەکان تارانی توشی شڵەژان کرد،

سعودیە بە پشگیریکردنی گروپە سەلەفییەکان تۆمەتبار دەکرێت

بەتایبەتی کە ئەنکەرەی ڕەقیبی تاران زۆر خۆشحاڵ بوو بە ڕووداوەکانی بەهاری عەرەبی. ئەردۆگانی سەرۆك وەزیرانی ئەو کاتەی تورکیا، یەکەم کەس بوو چوە لیبیاو پشتیوانی خۆی لە ئیخوانەکانی تونس و میسر ڕاگەیاند18، وردە وردە سەرهەڵدانی دەسەڵاتی ئیخوانەکانی میسرو تونس بە هاوکاری سعودیەو تورکیا تا دەهات ترس و نیگەرانی لای ئێرانییەکان زیاتر دەکرد.

بەڵام هەر ئەوکات ئێران بڕیاریدا لەجیاتی ئەوەی وەکو قوربانی سەیری سیناریۆکان بکات، دەکرێت ببێتە کارەکتەرو بەشێك لە سیناریۆکان قڵپبکاتەوە. ئێران وردە وردە هاتەوە سەر خۆی، لە فۆبیای رووخانی دەوڵەتەکەی دوورکەوتەوە، هەوڵیدا ڕێگری لە دەخالەت و پاوانخوازی سعودیە، تورکیاو وڵاتانی سوننی بگرێت، هەربۆیە ئێران دەستیکرد بە جوڵاندن و خۆپیشاندانی شیعەکانی بەحرێن کە (56%) دانیشتووانی ئەو وڵاتە پێکدەهێنین، کە ژمارەیان نزیکەی 53 هەزار کەسە19، شیعەکانی بەحرێن، ئێران بە پشتیوانی خۆیان دەزانن، ئێرانیش هەمیشە بەحرێن وەکو پارێزگایەکی ئێرانی دەزانێت.

ئەو جوڵاندنەی شیعەکان، دواجار وڵاتانی ئەنجومەنی کەنداوی ناچار کرد، هێزە سەربازییەکانیان بجوڵێنن بۆ هاوکاری حکومەتی بەحرێن و چوونە ناو ئەو وڵاتەوەو سەرکوتی خۆپیشاندارەکانیان کرد. لەمبارەیەوە «حکومەتی بەحرێن، سیاسەتەکانی ئێرانی بە سیاسەتێکی دوژمنکارانە وەسفکرد»20.

تا دواجار ئەنجومەنی هاریکاری کەنداو، هەرجۆرە دەستێوەردانێکی ئێرانی لە کاروباری بەحرێن رەتکردەوە، وەزارەتی دەرەوەی بەحرێن لە ڕاگەیەندراوێکیدا دەستێوەردانی دوبارەی ئێرانی لە کاروباری ناوخۆی بەحرێن پرۆتستۆکردو ڕایگەیاند «قابیلی قبوڵکردن نییەو کارێکی نابەرپرسانەیە، لە

چوارچێوەی پەیوەندی ناوچەیی و نێودەوڵەتیدا»21.
وڵاتانی کەنداو ئەوەیان نەشاردەوە کە جوڵاندنی شیعەکانی بەحرێن، ئێرانی لەپشتەوەیە، هەربۆیە دواجار ئەم ململانێیە بەحرێنەوە نەوەستا، سوریا بووە سەنتراڵی ئەو ململانێیەی ئێران و سعودیە، یان شیعەو سوننە، تا ئەم ساتەش بەردەوامی هەیە.
سێیەم: ڕۆڵی ئێران لە جوڵاندنی حوسیەکانی یەمەن، کە شیعەی زەیدین، هاوسۆزن لەگەڵ کۆماری ئیسلامی ئێراندا، بەدوای شۆڕشی ئێران لە 1979 پەرەیگرت، ساڵی 2014 سیناریۆی جیاواز جیاواز لە ناوچەکەو بەتایبەتی لە یەمەن سەریانهەڵدا، وەکو شۆڕشی حوسیەکان، سەرلەنوێ ئێرانی ناوچەیی نێوان سعودیەو ئێران، ئەگەری شەڕی ناوخۆو سەرهەڵدانی جیابوونەوەی باشوری یەمەن بۆ جارێکی تر، لەوانەش گرنگتر، کاتێك حوسییەکان دەستیان گرت بەسەر سەنعای پایتەختدا، هەستی بە مەترسی نزیك و ڕاستەوخۆ کرد لەسەر ئەمنی قەومی، لە بەرامبەردا هاوکاری هێزە نەیارەکانی حوسییەکانی کرد کە عەبد ڕەبە مەنسور هادی سەرۆك کۆمار سەرۆکایەتی دەکرد، ئەمەش وەکو لوبنان دەکرێت سەیر بکرێت. بەڵام ڕاکردنی مەنسور هادی لە سەنعاوە بۆ عەدەن، بەتەواوی ڕەوشەکەی ئاڵۆزتر کرد تا دواتریش حوسییەکان هەوڵی کودەتایەکیان لە دژی مەنسور لە عەدەن و سەرکەوتوو نەبوون 22.
نیگەرانی سعودیە ئەوکات زیادی کرد، کە لەگەڵ کەوتنی سەنعاو دەستبەسەرداگرتنی گەروی بابولمەندەب کە دەتوانێت ڕۆژانە (5.3) ملیۆن بەرمیل نەوت ڕۆژانە لێ بگوازێتەوە. لەپاڵ ئەوەشدا مەترسی ئەوە دەکرا کە ئێران دەست بەسەر گەروی هورمز و بابولمەندەب بە تەواوی بگرێت، کە بازاڕی گەرمی ڕۆژانەی وزەو ئابوری جیهانییە23.
جەمال بن عومەر، نێردەی نەتەوە یەکگرتووەکان ڕەشبینی خۆی لە بارەی یەمەن ڕاگەیاند، چ لەبواری سیاسی، چ لە بواری ئابوری و گوزەرانی خەڵك24.
کە چەندینجار دەسەڵاتدارانی ئێران بە پشتیوانی حوسییەکان تاوانبار کرد لە بواری سەربازی و ماددی، تا دواجار ئێران چەندین ژێردەریایی و کەشتی سەربازی لە کەنارەکانی یەمەن لە کەنداوی عەدەن و دەریای سور جێگیر کرد، حوسیەکانی یەمەن کە تەنها باوەڕیان بە پێنج ئیمامی یەکەمە، لە ناوچە شاخاوییەکانی یەمەندا نیشتەجێن، مێژوویەکی لەپڕ پێکدا هەڵپژان و ململانێیان هەیە لەگەڵ سوننەکانی یەمەن، لە سەردەمی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا ناوچەی (دعسیر) دەوڵەمەند بە نەوت کەوتە ژێر دەسەڵاتی سعودیەو لەو کاتەوە شیعەکانی یەمەن لەگەڵ سعودیە کەوتنە شەڕەوەو بوونی بەشێك لە شیعەکانی زەیدی لە باشوری ڕۆژئاوای سعودیە، هەر لەوکاتەوە سەرچاوە دەگرێت، تا ئەم ساتەش کە ململانێی توندو بەردەوام لەنێوان هەردوولا هەیە، شیعەکانی یەمەنیش لەپاش ڕووخانی حکومەتەکەی عەلی عەبدوڵڵا ساڵح، تا دێت دەسەڵاتی زۆرترو زیاتر دەگرنە دەست و خەریکە تەواوی دەسەڵاتەکانی لەلایەن حوسیەکانی دۆستی ئێرانەوە کۆنترۆڵ دەکرێت، کە مایەی نیگەرانی تەواوی سعودیەیە. خالد بن بەندەر سەرۆکی دەزگای هەواڵگری سعودیە ڕایگەیاند: «بێدەنگ نابین لە دەستێوەردانی ئێران لە کاروباری یەمەن»25.
لەمبارەیەوە دکتۆر وەحید هەمزە هاشم، مامۆستای زانستە سیاسییەکان لە زانکۆی جەمیل سعود بۆچوونی وایە کە ململانێکانی ئێران، ستراتیژین لەگەڵ هەڵگیرساندنی شۆڕشەکانی بەهاری عەرەبی و ڕوونە کە تاران دەیەوێت هەژموونی فارسی بگێڕێتەوە سەر وڵاتانی عەرەبی26.
بە تایبەت پێشڕەوییەکانی ساڵی 2014 حوسییەکان بووە مایەی نیگەرانی سعودیەو درێژەی شەڕی سوریاو ململانێکان بلۆکی شیعی و سونی بوون، تا

کار گەیشتە ئەوەی لە ژانویەی 2015 دەستیان گرت بەسەر کۆشکی کۆماری لە سەنعای پایتەخت. پێشتر عەبد رەبە مەنسور هادی لە سەردانەکەی 2014 بۆ ئەمەریکا رایگەیاندبوو: «ئێران پاڵپشتی لە حوسییەکانی یەمەن دەکات و چەندین تۆڕی ئێرانیان لە سەنعا دەستگیرکردووە27. ئەگەرچی پاش دەرکەوتنی هادی لە سەنعاو دەستبەسەرداگرتنی ماڵەکەی، بەڵام دواجار لە 62ی شوباتی 1520 ئەنجومەنی ئاسایشی، هادی بە سەرۆکی شەرعی یەمەن لەقەڵەمدا، بەڵام حوسیەکان پابەند نەبوون28.

بە واتایەکی تر، ئێرانییەکان لەکوێ فشارییان بخرێتە سەر لەلایەن سعودیە، تورکیاو وڵاتانی کەنداوی فارسی سوننیەوە، لە جێگەی تر کارتی فشاری خۆی

هیچ دوور نییە کە لە داهاتوودا حوسییەکان ببنە خاوەنی دەوڵەتی یەمەن و وەك لێکۆڵەرە خۆرئاواییەکانیش دەڵێن «رەنگە ئێران گەرووی (بابولمەندەب) لە یەمەن بخاتە ژێر چنگی خۆیەوە»

دژی ئەو وڵاتانە بەکاردەهێنێت.

بۆ نموونە لەگەڵ ئیمارات، کارتی دوورگەکانی ئەبو موسا، تونبی گەورەو بچوك، لەگەڵ سعودیە، شیعە نشینەکانی سعودیەی سنوری یەمەن و جووڵانی حوسییەکان، لەگەڵ بەحرێن زۆرینەی شیعە نشینن، لەگەڵ تورکیاش هێزە کوردییە چالاکەکانی وەکو پارتی کرێکارانی کوردستان، لە ململانێی نێوان ئەو جەمسەرگەریانەشدا پشتیوانی هەموو نەیارەکانی ئەو وڵاتانەو بگرە خۆرئاواش دەکات، لە بابەتی هێزە کوردییەکانی سەر بە یەکێتی دیموکرات (پەیەدە) و (یەپەگە) یان حزبوڵلاو هێزە شیعە عەلەویەکانی سوریای سەر بە ئەسەد، تا دەگاتە چین، روسیاو کۆریای نەیاری خۆرئاواش29.

واتا جوڵانی حوسییەکان لە رابردوودا، گەورەبوونی کێشەکەیان لە دوا دوای حوکمی عەلی عەبدوڵلا ساڵح و پاش رووخانیشی، رۆڵی ئەوان بە شێوەیەکی چاوەڕواننەکراو گەشەیکرد، کە جگە لە دەستبەسەردا گرتنی سەنعای پایتەخت و شوێنە ستراتیژییەکان مەترسی گەورەی لەسەر عەرەبستانی سعودیە دروستکرد، تا دەهات رەوشی یەمەن سیناریۆی جیاواز جیاوازی بەخۆیەوە دەبینی، کە لە سەرەتای 4102 یەمەن بووە مەیدانی ناوخۆ و دەرکەوتنی سعودیەو ئێران، دەرکەوتنی شەڕی ناوخۆو دەرکەوتنی خواستی سەرلەنوێ باشورییەکان بۆ سەربەخۆیی، ئەم ململانێیانە دوای دەستبەسەرداگرتنی سەنعا دەرکەوت، کە سعودیە رایگەیاند: «ئەمە مەترسی راستەوخۆی لەسەر ئەمنی قەومی سعودیە هەیە» تەنانەت وا خوێندرایەوە، کە دووبارەبوونەوەی سیناریۆکانی رابردووی لوبنانە.

ئەوەی کە زیاتر سعودیەی نیگەران کرد، ئەو کاتە بوو کە ئێران لەسەر زاری عەلی ئەکبەر ویلایەتی راوێژکاری خامنەئی سەرکەوتنیان لە یەمەن دوای دەستبەسەرداگرتنی سەنعا راگەیاند، دواتریش حوسیەکان دوانزە پارێزگایان خستە ژێر کۆنترۆڵی خۆیان و نزیکبوونەوە لە گەروی بابولمەندەب، کە گرنگییەکی بازرگانی نێودەوڵەتی هەیەو رۆژانە (5.3) ملیۆن بۆشکە نەوت پێیدا تێپەڕ دەبێت و ئەمەش نیگەرانی لای سعودیە دروستکرد، کە ئێران دەستبگرێت بەسەر هەردوو گەرووی هورمز و بابولمەندەب30.

هیچ دوور نییە کە لە داهاتوودا حوسییەکان ببنە خاوەنی دەوڵەتی یەمەن و وەك لێکۆڵەرە خۆرئاواییەکانیش دەڵێن «رەنگە ئێران گەرووی (بابولمەندەب) لە یەمەن بخاتە ژێر چنگی خۆیەوە».

مێژووی پەیوەندییەکانی ئێران و سعودیە لە 1929 تا 2017

ژ	ساڵ	جۆری پەیوەندییەکان
1.	1929	هەریەك لەسعودیە و تاران پەیماننامەیەکی دۆستایەتیان واژۆ کرد. لەو پەیماننامەیەدا بنەماکانی پەیوەندیە سیاسی و دبلۆماسی و بازرگانیەکان دیاری کران
2.	1930	هەردوو وڵات بۆ یەکمجار ئاڵوگۆڕی دبلۆماسیان ئەنجام دا و یەکەم قونسوڵخانەی ئێرانیش لە جەدە کرایەوە
3.	1943	پۆلیسی سعودیە حاجیەکی ئێرانیان دەستگیر کرد. دوای ئەوەی خۆڵ و خاشاکی پیسی گرتە کەعبە و جنێوی بە پێغەمبەر ئەسحابەکانیدا. سزای کوشتنی بەسەردا سەپێنرا
4.	1944	ئێران دوای سزای کوشتنی ئەو حاجیە شێوازی لێدوانەکانی گۆڕی و دواتر باڵیۆزی خۆی کشاندەوە و پەیوەندیەکانی پچڕاند
5.	1946	پەیوەندیەکان ئاسایی بوونەوە دوای ئەوەی شا عەبدولعەزیز نامەیەکی بۆ شای ئێران ڕەوانە کرد و داوای دووبارە گەڕاندنەوەی پەیوەندییەکانی لێکرد لەسەر چەند بنەمایەکی پەیوەست بە متمانە و مێژوویی
6.	1955	شا عەبدولعەزیز سەردانێکی تارانی کرد. کە بەکەم سەردان دادەنرێت لەو جۆرە پاش دامەزراندنی هەردوو دەوڵەت
7.	1957	شا محەممەدی ڕەزای پەهلەوی سەردانێکی سعودیە کرد بەیاوەری نزیکەی 30 لەگەورە بەرپرسانی ئێرانی
8.	1960	پەیوەندی نێوان هەردوو وڵات پشێوی تێکەوت دوای ئەوەی ئێران دانی نا بە دەوڵەتی ئیسرائیل. پاشان گەڕایەوە بۆ ئەوەی ڕوونی بکاتەوە کە بەتەواوی دانی پێدا نەناوە
9.	1962	پەیوەندی هەردوولایان پتەوتر بوو دوای ئەوەی ئێران پشتیوانی خۆی بۆ خاوەنداریەتی شانشین بۆ سەر یەمەن ڕاگەیاند و پشتیوانی سەربازی خۆی پێشکەشی سعودیە کرد
10.	1968	دووبارە پشێوی کەوتەوە نێو پەیوەندییەکەیان پاش پاشەکشەکردنی بەریتانیا لە بەحرێن و دان پێدانانی لەلایەن سعودیەوە وەك دەوڵەتێك. شای ئێران هەڕەشەی خستنی سەری بەحرێنی کرد بۆ سەر خاکی ئێران بە زەبری هێز
11.	1979	شۆڕشی ئیسلامی لەئێران دژی شا محەممەد ڕەزای پەهلەوی هەڵگیرسا و کۆماری ئیسلامی ئێرانی ڕاگەیەنرا
12.	1980	بەرپابونی جەنگی عێراق ـ ئێران و پشتیوانیکردنی عێراق لەلایەن سعودیەوە
13.	1986	پۆلیسی سعودیە ژمارەیەك حاجی ئێرانی دەستگیر کرد. کە نزیکەی 51 کیلۆ گرامیان لە ماددەی C4 لەژێر عەباکانیانەوە شاردبۆوە. کە ماددەیەکی مەترسیدارە
14.	1987	حاجیە ئێرانییەکان ئاژاوەیان دروستکردو بووە هۆی کوژرانی 402 کەس لە حاجییەکان و هێزە ئەمنیەکان. خۆپیشاندەران هەڵیانکوتایە سەر قونسوڵخانەی سعودیە لە تاران و دیپلۆماتکارە سعودییەکانیان بە بارمتە گرت. جگە لە کوژرانی دیپلۆماتکاری سعودی مساعد الغامدی
15.	1988	ئەو ڕووداوانە بوونە هۆی ئەوەی شای سعودیە بە تەواوی پەیوەندییە دیپلۆماسییەکانی لەگەڵ ئێران ببڕێت
16.	1999	سەرۆکی ئێران محەممەد خاتەمی سەردانی سعودیەی کرد. ئەمەش یەکەم سەردان بوو دوای بەرپابونی شۆڕشی ئیسلامی ئێران لە ساڵی 1979
17.	2001	پەیوەندییەکە بەرەو پێشەوەچونێکی یەکجار بەرچاوی بە خۆیەوە بینی دوای واژۆکردنی ڕێکەوتننامەی ئەمنی لەنێوان هەردوو وڵاتدا
18.	2006	دووبارە پشێوییەکان سەرییان هەڵداوە لە دوای وەرگرتنی دەسەڵات لەلایەن سەرۆکی ئێران مەحمود ئەحمەدی نەژاد
19.	2011	حکومەتی ئەمەریکا پووچەڵکردنەوەی کودەتایەکی ئێرانی ئاشکرا کرد بۆ تیرۆرکردنی باڵیۆزی پێشووی سعودیە لە ئەمەریکا (عادل الجبير)
20.	2015	ڕووداوەکەی منی بووە هۆی هەڵکشانی پشێوییەکانی نێوان هەردوولا دوای لێدوانەکانی ئێران لەسەر ڕووداوەکە
21.	2016	سعودیە بە تەواوی پەیوەندییە دیپلۆماسییەکانی لەگەڵ ئێران پچڕاند بەهۆی هەڵکوتانە سەر کونسوڵخانەی سعودیە لە تاران و شکاندنی کەلوپەلەکانی ناوی بەهۆی نارەزایەتیان لەسەر جێبەجێکردنی سزای کوشتن بەسەر نەمر باقر ئەلنەمر

ئەگەرچی ئەنجومەنی ئاسایش لە فێبرایەری 2015 داوایکرد لە حوسییەکان، کە هەموو هێزەکانیان لە دامەزراوە دەوڵەتییەکان بکێشنەوە.

سەرەڕای ئەوانە ئێران لەکاتێکدا لە کەناراوەکانی دەریای ناوەڕاستەوە، لەڕێگەی لوبنان و سوریاوە وەکو زلهێزێکی گەورەی دەریای ناوەڕاست دەبینرێت، بەمشێوەیە ئەو دوو پێگە جوگرافی و جیۆستراتیژیە ڕۆڵی ئێران لە ناوچەکە یەکجار گەورە دەکەن، کە مەترسی زۆری بۆ سەر عەرەبستانی سعودیە دەبێت، وەکو لێکۆڵەرە خۆرئاواییەکان دەڵێن «ئەگەر ئێران لەسەر ئەم سیاسەتانەی بەردەوام بێت، ڕەنگە ئیتر هەردوو تەنگەی (هورمز و بابولمەندەب)31 بخاتە ژێر دەسەڵات و چاودێری خۆیەوە». جگە لەوەی ئەمڕۆ

ئەگەر لە ڕووی جوگرافی و سیاسییەوە ئێران زلهێزێکی ناوچەیی و تارماییەکی سامناکی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست بێت، لە ڕووی مەزهەب و دینییەوە دوو پانتایی گەورەی لەناو جیۆپۆلیتیکی عەرەبی، تورکی، بگرە هیندی و ئەفریقایش هەیە. بەهۆی بڵاوی و جیۆپۆلۆتیکی شیعە لە ناوچەکەدا

ئێران ناوچەیەکی جوگرافی ستراتیژی لەبەردەستدایە، کە زاڵە بەسەر دەریای قەزوین و کەنداوی فارسدا. بەواتایەکی تر، ململانێکانی ئێران لە ناوچەکە بەتایبەتی لە کەنداوی فارس، بەپلەی یەکەم لەگەڵ عەرەبستانی سعودیە-دایە، چ وەکو زلهێزی ئابوری - نەوت، چ وەکو وڵاتێکی خاوەن پێگەی جیۆپۆلۆتیکی و جیۆستراتیژی لە ناوچەکە، کە بە نزیکترین دۆستی ئەمەریکاو خۆرئاوای نەیاری تاران دادەنرێت.

بۆیە جووڵەی بەهێزو خێرای حوسیەکان لە یەمەن، بەپلەی یەکەم پەیوەستە بە گەمارۆدانی سعودیە لەلای باشورەوەو لەلای باکوریشەوە بە جموجوڵی شیعەکانی بەحرێن گەمارۆی داوە، هەر بۆیە سعودیە و هاوپەیمانەکانی لە کۆتایی مارسی 2014، گەردەلولی زەبری ڕاگەیاند و هێرشە ئاسمانیەکانی بۆ سەر عەدەن و پێگە سەربازییەکانی حوسییەکان و لایەنگرانی عەلی عەبدوڵڵا ساڵح-یان کرد. ئەگەر سەیرێکی ڕێژەی شیعە زەیدییەکانی یەمەن بکەین لەکۆی (31) ملیۆن و (500) هەزار دانیشتووی یەمەن (5) ملیۆن شیعەن.

بەدوای ڕووداوەکانی بەهاری عەرەبیش ڕۆڵی حوسیەکان جارێکی تر بەشێوەیەك سەریهەڵدایەوە کە لە مێژووی چەندین دەیەی ڕابردوودا بێ وێنە بووە. لە پرێس کۆنفرانسێکدا شازادە سعود فەیسەڵ وەزیری دەرەوەی عەرەبستانی سعودیە، کاتێك لەبارەی بارودۆخی یەمەن لێیان پرسی مەترسییەکانی نەشاردەوە. لە سەردانەکەی عەبد ڕەببە مەنسور هادی، سەرۆکی یەمەن بۆ ئەمەریکا لە سێپتەمبەری 2012، ناوبراو ئەوەی نەشاردەوە کە ئێران دەستوەردەداتە کاروباری ناوخۆیی یەمەن و تۆڕی شاراوەی هەیە لە سەنعا، تەنانەت حکومەتی یەمەن باس لەوە دەکات کە دەستیان گرتووە بەسەر کەشتییەکی ئێرانی کە هەڵگری موشەك و دژە تانك بوو بۆ حوسیەکان، تەنانەت حکومەتی یەمەن داواکاری ڕەسمی پێشکەشی ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی کردبوو.

چوارەم: فاکتەرێکی تری گرنگ، کە ڕۆڵی تاران لە ناوچەکەدا بەرەو کێرڤی هەڵکشاو دەبات مەسەلەی دەستڕاگەیشتنیەتی بە چەکی ناوەکی، کە وەکو چاودێران دەڵێن دوور نییە ئێران دەرئەنجام ببێتە خاوەنی چەکی ناوەکی، ئەوکات دەبێت هەموو لایەك تارمایی ئێرانی خاوەن چەکی ناوەکی قبوڵبکەن، وەکو چۆن ناچارن مل بۆ زۆر لە داواو گێچەڵەکانی کۆریای باکور بدەن، بەتایبەت لە نۆڤمبەری 2013

نمایشی سوپای قەتەر

کە پاش دەیان دانیشتنی ئێران لەگەڵ گروپی (1+5) لە مۆسکۆو ئەنکەرەو بەغدا، کە داوا دەکرێت ئێران رێژەی یۆرانیۆم بۆ (20%) کەمبکاتەوە، (5%) زیاتر یۆرانیۆم نەپیتێنێت و واز لە کارکردن لە بنکەی ناتانز بهێنێت، سەرەڕای ئەوەی کە دواجار لەمبارەیەوە ئێران ملیدا بۆ ئیمزاکردنی رێکەوتننامەکە و لۆزان بووە سەرەتایەك بۆ لێسەندنەوەی مافی دەستکەوتنی وزەی ناوکی لەتاران.

سەرەنجام دانیشتنەکان بێ ئاکام بوو، وڵاتانی ئەمەریکاو خۆرئاوا بڕیاری سەپاندنی گەمارۆی ئابوری و نەوتی و سەربازیان دا بەسەر ئێراندا، ئاماژەکان باس لەوە دەکەن، کە دابەزینی نرخی نەوت بۆ (53) دۆلار لە سەرەتای 2015 دا هێندەی ماناو مەغزای سیاسی هەبوو، بۆ دروستکردنی فشار لەسەر ئێران و روسیا، هێندە قەیرانێکی لە بنەڕەتدا ئابوری نەبوو.

لەمبارەیەوە یەکێك لە شیکارە ئێرانیەکان سورە لەسەرئەوەی کە «داواکاری دەستبەرداربوونی بەرنامە ئەتۆمییەکەمان سوکایەتیپێکردنە، وەك ئەوە وایە نەتوانین لە خواردنگەیەك داوای خواردنێك بکەین، کە هەموان دەیخۆن23.

هەرچەندە دۆسیەی ئەتۆمی ئێران، دۆسیەیەکی گرنگی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتییە، بە پلەی یەکەم ئیسرائیل و زۆر لە وڵاتانی تر وەك سعودیەو پاکستان بەمکارە نیگەرانن، بەڵام ئێران تا ئەم ساتەش سورە لەسەر بەرهەمهێنانی چەکی ناوەکی و بیانووشی هەیە کە وڵاتەکەی لە مەترسیدایەو روبەڕووی پلانی ناوچەیی و نێودەوڵەتی بووەتەوە. چاودێران پێیانوایە، ئێران سەرەڕای ئەوانە، هەست بە نائارامی نزیکی ئەمەریکا دەکات لە عێراق و ئەفغانستان، لەلایەکی تریشەوە لە تورکمانستان و پاکستان، سەرەڕای بوونی کەشتیگەلی زۆری لە ئاوەکانی کەنداوی فارس لە قەتەرو بوونی هاوکاری و هەماهەنگی گەورەی نێوان ئەمەریکا، سعودیە، ئەمەریکاو تورکیا لەلایەکی ترەوە.

هەندێك سەرچاوە ژمارەی شیعەکانی جیهان بە

(300) ملیـۆن کـەس دەزانـن و لەوبارەیـەوە دەڵێـن: «لـە ئێسـتادا (57) ملیـار دانیشـتووی زەوی نزیکـەی (3.1) ملیـار موسـوڵمانن، کـە لـەو ژمارەیـە (1) ملیاریـان سـوننەن (حەنەفـی، شـافعی، حەنبەلـی، مالکـی) و (300) ملیـۆن شـیعەن (شـیعەی دوانـزە ئیـمام، عەلـی اللهـی - عەلەوییـەکان، زەیـدی، ئیسـماعیلیەن)33.

پێنجـەم: بـەدوای سـەرکەوتنی شۆڕشـی خەڵکـی ئێـران لـە سـاڵی 1979، ئێـران وەکـو سـیمبول، مەرجـەع و سـەنتراڵی سـەرەکی شـیعەکانی دونیـا سـەیر دەکرێـت، لـە زەمینـەی واقیعیشـدا ڕۆڵـی ئێـران وەکـو مەرجـەع دەبینرێـت و پراکتیـزە دەکرێـت.

بوونـی (300) ملیـۆن شـیعە لـە جیهانـدا34، بـە جیـاوازی ئاڕاسـتە جیاجیاکانیـەوە، وایکـردووە ئێـران کاریگـەری لەسـەر هەموویـان دابنێـت، تـاران بێتـە سـەنتراڵی ئـەو ئاڕاسـتە جیاجیایانـەو کۆکردنەوەیـان لەژێـر چەتـری شـیعەگەرایی و مەترسـی مەزهەبی و سیاسـی وڵاتەکانیان، ڕەنگـە زۆریـش سـادە بێـت، کـە ئێسـتا هەمـوو جیهـان دەزانێـت ئێـران شـیعەکانی لوبنـان و حزبوڵـڵا ئاڕاسـتە دەکات، حەسـەن نەسروڵـڵا خـۆی دەڵێـت «مـن سـوژدە بـۆ دوو کـەس دەبـەم، خـوداو خامنەئـی».

ئێـران حوسـییەکان لـە یەمـەن ئاڕاسـتە دەکات، عەبدوڵەلیـك ئەلحوسـی وەکـو شـیعەیەکی نوێنـەری تـاران مامەڵـە دەکات، ئێرانـە عەلەوییـەکان لـە سـوریاو تورکیـا دەجوڵێنێـت، ئێرانـە شـیعەکانی عیـراق ڕابەرایەتـی دەکات و قـوم وەکـو نەجـەف سـەیر دەکات.

ئەگـەر لـە ڕووی جوگرافـی و سیاسـییەوە ئێـران زلهێزێکـی ناوچەیـی و تارماییەکـی سـاماناکی خۆرهەڵاتـی ناوەڕاسـت بێـت، ئـەوا لـەڕووی مەزهـەب و دینیـەوە دوو پانتایـی گـەورەی لەنـاو جیۆپۆلیتیکـی عەرەبـی، تورکـی، بگـرە هینـدی و ئەفریقایـش هەیـە، بەهـۆی بـڵاوی و جیۆپۆلۆتیکـی شـیعە لـە ناوچەکـەدا. فەرمانـدەی سـوپای پاسـداران لـەو بارەیـەوە ڕایگەیاند»شۆڕشـی ئیسـلامی بەخێرایـی لەپێشـکەوتندایە، نـەك لـە فەڵەسـتین، بەڵکـو لـە عێـراق، سـوریا، یەمـەن و خەڵکـی ئـەو وڵاتانـەن سوپاسـگوزاری میللـەتی ئێرانـن»35.

«ڕۆژانـە چاودێرانـی سیاسـی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت و نزیـك، کـە وڵاتگەلـی وەك لوبنـان تـا پاکسـتان، لـە تاجیکسـتانەوە تـا ئیماراتـی یەکگرتـووی عەرەبـی دەگرێتـەوە، بینـەری شـتگەلێکن کـە شـیعەکان ڕۆڵـی سـەرەکیان هەیـە لـەو جەنگانـەدا».

قەیرانـی ئەفغانسـتان، نائارامییەکانـی باشـوری پاکسـتان، چارەنووسـی سـوریاو جێگـری سـعودیە، کێشمەکێشـی تورکیـا، لـە تێکـڕای ئـەم نموونانـەدا وشـەی شـیعە دەبینیـن لـە سـتونە ڕۆژنامەنووسـییەکاندا36.

بێگومـان ئێـران هێنـدەی تواناو قـودرەت لـە مەسـەلەی شـیعەگەرایی، دیـوە مەزهەبییەکـە وەردەگرێـت، هێنـدە نەیتوانیـوە سـوود لـە جوگرافـی سیاسـی و سـەربازییەکەی وەربگرێـت، ئەگەرچـی هەردووکیـان بەپـاڵ یەکـەوە، دوو هێـزی گەورەیـان بـە ئێـران بەخشـیوە.

بـۆ ئێـران ئاسـان نییـە هـەرکات ویسـتی سـوپا بنێرێتـە عیراقـی دراوسـێی، ئەگەرچـی هیـچ مەترسـییەك لەسـەر دوو سـنور ڕووبـەڕووی نابێتـەوە، بـەڵام لـەوە گرنگـتر ئەوەیـە کـە ئێـران لەمێـژە سـوپایەکی لـە عیـراق بونیـاد نـاوە، کـە ئایدۆلۆژیاکـەی وابەسـتەگی هەیـە بـە تارانـەوە، بـێ سـێ و دوو ئێرانـی وەکـو ڕابـەری جیهانـی شـیعە قبوڵـە. قسـەکەش ئـەوە نییـە کـە ئێـران لـەم چەنـد سـاڵەی ئەخیـردا ئـەم جەمـاوەرە شـیعەی سـازمان دابێـت، یـان لەپـاش ڕووخانـی بەعـس ئەوانـی گرتبێتـە خـۆی... نەخێـر، بەڵکو لەگـەڵ هاتنـە سـەر کاری کۆمـاری ئیسـلامی ئێـران لـە سـاڵی 1979 ئـەم سـتراتیژەی گرتووەتـە بـەرو لـە تـاران داڵـدەی داون، پەناگـەی بـۆ دروسـتکردوون. حـزب و هێـزی سیاسـی چەکـداری بـۆ پێکهێنـاون.

تەنانـەت ئێـران لـە دەیـەی هەشـتاکان هێزگەلـی شـیعەی گرتـە خـۆی، کـە پێکهاتبـوون لـە دەیـان هێـز لـە هەڵبژاردنەکانـی 2004 بوونـە یـەك لیسـت بـەدر،

حزبی دەعوەی ئیسلامی، ئەنجومەنی باڵای ئیسلامی، بەدر، حزبی دەعوەی ئیسلامی - ڕێکخستنی عێراق، حزبی فەزیلە، ڕەوتی سەدر، چەندین حزب و کەسایەتی و لایەنی شیعەی کوردی فەیلی، لەسەرو هەموو ئەوانەشەوە مەرجەعی گەورەی شیعی (عەلی سیستانی) لە عێراق کردە مەرجەع و کاریگەری گەورەی لە عێراق دانا37.

بەپێی سەرچاوەکانی کۆمسیۆنی باڵای سەربەخۆی هەڵبژاردنەکانی عێراق بۆ ساڵی (2006) هاوپەیمانی عێراقی یەکگرتوو، کە لە هێزە شیعەکانی پێکهاتبوو، توانی (821) کورسی بە ڕێژەی (46.55%) بەدەستبهێنێت38، پاشان کوردەکان و دواتر سوننەکان. ئەمە ئاماژەیەکی گرنگ بوو کە ئێران ڕۆڵی کاریگەری لەسەر شیعەکانی عێراق هەیەو سەرکەوتنی شیعەکانیش ئەوەی سەلماند کە عێراق لەدەست سوننە دەرچووە، کاتی ئەوەیە شیعەکان تۆڵەی رابردوو بکەنەوە. لەوکاتەوە شەڕ تا دەگاتە ئێستا، شیعەکان ئەکسەریەتی زۆر بوون و سوننەکانیش بوونەتە کەمینە، دژی دوژمن و حکومەتی بەغداو حکومەتی ئێرانی، یان سەفەوی ناوی دەبەن.

ئەوە لەکاتێکدایە، بەپێی دەستووری ساڵی (2005) هاتووە کە «عێراق وڵاتێکی فرە نەتەوەو مەزهەب و بەشێکە لە جیهانی ئیسلامی و ئەندامی دامەزرێنەری کارای وڵاتانی عەرەبییە39، بەڵام هەرگیز دوای ڕووخانی بەعس حکومەتی عێراقی پابەند نەبووە بە جیهانی ئیسلامی و خۆیشی نەبەستەوە بە جیهانی عەرەبی و بگرە مەرجەع و سەرچاوەی بڕیارەکانی تاران بوو نەك وڵاتانی ئیسلامی و جیهانی عەرەبی.

ڕاهێنانی سەربازی پێکردوون. لەڕووی ئایدۆلۆژییەوە ئەو قەناعەتەی لا دروستکردوون، کە ئێران بە مەرجەع و سەنتراڵی خۆیان بزانن. هەر واشیانکردووە، هەربۆیە چاودێرانی خۆرئاواش دانیان بەوەدا ناوە، کە ئەوە ئێرانی شیعەیە عیراق بەڕێوە دەبات و

تەمیم بن حەمەد، ئەمیری قەتەر

گرنگترین پرسە دیارەکانی بوونەتە هۆکاری ململانێکان لە ناوچەکە

ژ	پرسی گرنگ	هۆکارەکان
.1	قەیرانی سوریا	گۆڕەپانی ململانییە توندەکان
.2	کێشەی لوبنان	ململانێی نێوان شیعە - سوننە (حزبوڵلا) و (حەریری و هاوپەیمانەکانی)
.3	بەحرێن	پشتیوانی کردنی شیعەکان لەلایەن ئێران و پشتیوانی سعودیە بۆ ڕژێمی دەسەڵات
.4	نەوتی گەرووی هورمز	هەبوونی دەستی ئێران بۆ داخستنی گەروەکەو کۆنترۆڵکردنی بەرهەمهێنانی نەوت لەلایەن سعودیەوە

دەتوانێـت قەیـران دروسـتبكات و عیـراق وەکـو کارتـی فشـار بەکاربهێنێـت40.

هـاوکاری ئێران بـۆ هێـزە شیعە عێراقییـەکان لـە شـەڕی داعـش لـەدوای پەلاماردانـی موسـڵ، بەگرنگییـەوە باسـدەکرێت، ماڵپـەری مـەشرق نیـوز، کـە لـە سـوپای پاسـدارانەوە نزیکـە دەنوسـێت «گروپەکانـی بـەدر، حزبوڵـلای عێـراق، سـەرایا خوراسـانی، عصائـب اهـل الحـق، کەتیبـەی ئیـمام عەلـی.. سـەر بـە ئێرانـن، لەلایـەن سـوپای پاسـدارانەوە یارمەتـی دەدرێـن».

بـاس لـەوەش دەکرێـت کـە ژانویـەی 2015، حەمیـد تەقـوی، کـە «ئەندازیـاری دامەزرێنـەری گروپـە چەکـدارە شـیعەکانی عێـراق بـووە، لـە شـاری سـامەرا لەلایـەن گروپـی تیرۆریسـتی داعشـەوە کـوژراوە»41.

لـە دواییـن دیـداری جـۆن کیـری وەزیـری دەرەوەی ئەمریـکاو شـازادە سـعود فەیسـەڵ وەزیـری دەرەوەی عەرەبسـتانی سـعودیەو فەیسـەڵ لەبـارەی عێراقـەوە کـە پرسـیاری لێکـرا سـەبارەت بـە شـەڕی سـوپای عێـراق و حەشـدی شـەعبی و گرتنـەوەی شـاری تکریـت لەدەسـت داعـش و هەواڵـی بەشـداریکردنی قاسـم سـولەیمانی فەرمانـدەی هێـزی قـودس پرسـیاری لێکـرا، سـعود فەیسـەڵ وتـی: «بارودۆخەکـەی تکریـت نموونەیەکـی باشـە بـۆ ئـەوەی لێمان تێبگـەن کە بۆچـی ترسـی ئێرانمانە هەیـە، ئێـران خەریکـی داگیرکردنـی عێراقـە، ئەمـەش ئـەو ترسـەیە کـە (2003) سـعودیە هەیبـوو لـە رووخانـی عێـراق، هەربۆیـە توێژەرێکـی سـعودیە بـە نازنـاوی (قاسـم سـوپەرمەن) پێبەخشـینی خۆتێوەگلانەکـەی ئێران یـان شـیعەکان لـە یەمـەن، بەحرێـن، سـوریا، لوبنـان و عێـراق هـۆکاری ئـەوەن سـعودیەکان ترسـیان لـە پەیوەنـدی ئەمەریـکاو ئێران هەبێـت». سـعود فەیسـەڵ دەڵێـت: «خەمـی تێوەگلانـی نابەجێـی ئێرانمـان هەیـە لـە ناوچەکـەداو دەبێـت بـەر بـەو چالاکییانـەی ئێـران بگیرێـت42.

لەلایەکـی تـرەوە، بـۆ ئێـران ئاسـان نییـە، بەئاسـانی دەسـتی بەهـاوکاری حوسـیە شـیعە زەیدیەکانـی یەمـەن بـگات. بـەڵام ئێـران لەمێـژە پێگەیەکـی کۆمەڵایەتـی، دینـی و مەزهەبـی لـە یەمـەن بـۆ خـۆی دروسـتکردووە، لەڕێگـەی حوسـیەکانی یەمەنـەوە، تـا ئەوکاتـەی حزبـی (ئەنسـاروڵلا) یـان بـۆ دروسـتدەکات، (حسـێن ئەلحوسـی) دەکاتـە رابەریـان تـا سـاڵی 2004 لـە روبەڕووبونەوەکانـدا لەگـەڵ هێزەکانـی ئەوکاتـی یەمـەن دەکوژرێـت و دواتـر عەبدوملەلیکـی کـوڕی شـوێنی دەگرێتـەوە، ئـەم گەنجـە شـیعە یەمەنییـە، کـە گۆشـکراوی تارانـە، لـە وەڵامـی وڵاتانـی کەنـداو کـە دەڵێـن لـە ئێـران لـە رێگـەی حوسـیەکانەوە دەسـت بەسـەر یەمەنـدا گرتـووە.

عەبدوملەلیـك ئەلحـوس لـە وتارێکـدا لـە کەناڵـی مەسـیرەی سـەر بـە گروپـی ئەنسـاروڵلای باڵـی سیاسـی

حوسـییەکان رایگەیانـد «کـە وڵاتانـی کەنـداو هەوڵـی پڕچەککـردن و هاوکاریکردنـی مـاددی چەکدارەکانـی قاعیـدە لـە دەرەوەو نـاوەوەی وڵات دەکـەن بـۆ ئـەوەی یەمـەن داگیـر بکـەن».

وڵاتانی کەنداو بەئاشکرا رایدەگەیەنـن کـە ئێران مەشق بـە چەکدارانـی حوسـی دەکات لـە سـوریا، لەمبارەیـەوە ئاژانسـی (ئاکـی) ئیتاڵیـا بڵاویکـردەوە، کـە چەکـدارە حوسـییەکانی لـە سـوریا مەشـق و راهێنانیـان پێدەکرێـت بـەر لـەوەی بگەڕێنـەوە بـۆ وڵاتەکانیـان، سـوپای پاسـدارانی ئێـرأن بـە هـاوکاری چەکـدارە حوسـییەکانی یەمـەن دێتـە سـوریاو هـەر کاروانێـك (100) کـەس دەبن. ئـەوەی پێـش 35 سـاڵ خومەینـی کردبوویـە مانیفێسـتی شـۆڕشـی «مـردن بـۆ ئیسرائیـل، مـردن بـۆ ئەمەریـکا» ئێسـتا حوسـییەکان لـە سـەعدە لـە باشـوری یەمـەن ئـەم دروشـمانە بـە ئیمانـەوە دەڵێنـەوە.

واتـا ئێـران، کار لەسـەر سنورە جوگرافیـەکان نـاکات، لـە بابەتـی وڵاتانـی دراوسـێ تـا ببێتـە هێزێکـی ناوچەیـی، ئێـران کار لەسـەر لایەنـی ئابـووری نـاکات تـا ببێتـە هێزێکـی ناوچەیـی، بەڵکـو ئەگەرچـی ئەمانـە پەراوێـز ناخـات، ئەگەرچـی ئێـران پەیوەندییەکانـی لەگـەڵ وڵاتانی دراوسـێ لەگـەڵ زۆرینەیـان خراپـە، ئێـران رێـك کار لەسـەر پێگـەی کۆمەڵایەتـی، شـیعەکانی جیهـان دەکات، زۆر باشـیش سـوودی لەمجـۆرە پەیوەندییـە مەزهەبییـە، سیاسـییە وەرگرتـووە. «بـۆ نموونـە، ئێـران سـنورەکانی ناگاتـەوە وڵاتـی یەمـەن، بـەڵام لـە وڵاتـی سـۆماڵ راهێنـان بـە چەکـدارە حوسـیەکان دەکات».

واتـا راهێنـان بـە هێزێـك دەکات، کـە پێگەیەکـی جەمـاوەری گەورەیـان هەیـە لـە یەمـەن، بـەڵام لەڕێگـەی مەزهەبـەوە، کەواتـا ئێـران رۆڵ و قودرەتـی خـۆی لـە یەمـەن پیـادە دەکات. یـان بـۆ نموونـە، ئێران زۆر بـۆی گرنگـە کـە کار لەسـەر شـیعەکانی کەنداوی فـارس بـکات و سـەرنجیان رابکێشـێت، کـە تـاران ماڵـی هەموویانـە. داکۆکیـان لێـدەکات و لـە مەترسـی دەوڵەتـە سـوننیەکان دەیانپارێزێـت.

ئێـران ئەمـە دەڵێـت، بـەڵام راستیەکەشـی ئەوەیـە ئـەو جیۆپۆلیتیکـەی کـە شـیعە تێیـدا قـەراری گرتـووە لـەو ناوچەیـەدا، «نزیکـەی 70%ی کەنـداوی فـارس شـیعەن، ئـەوە لەکاتێکدایـە کـە سـێ لەسـەر چـواری یەدەگـی نەوتـی جیهـان لـەو ناوچانـەن»43.

سـەرەڕای ئەوانـەش ئێـران ئەگەرچـی هەوڵدەدرێـت لەلایـەن ئەمەریـکاوە فەرامـۆش بکرێـت یـان گۆشـەگیر بکرێـت، بـەڵام ئێران وەکـو وڵاتانی بەرازیل، کازاخستان و سعودیە لـەڕووی دیبلۆماسـییەوە وڵاتێکـی پێشـکەوتووەو دەتوانێـت سـوود لـە چەنـد هێـز وەربگرێـت. بـۆ نموونـە لەگـەڵ چیـن چەندیـن رێککەوتنـی گـەورەی واژۆ کردووە، لـە بوارەکانـی وزە، ژێرخـان و چەکـدا. وەك گرێبەسـتێك بـە بـڕی 70 ملیـار دۆلار بـۆ گواسـتنەوەی گازی سروشـتی لـە کێڵگـەی پـارس - باشـووری ئێـران لـە گەورەتریـن کێڵگـەی ئێـران لـە پەرەپێدانـی کێڵگـەی زەبەلاحـی نـەوت لـە هەرێمـی کوردسـتانی ئێـران و بونیادنانـی چەندیـن وێسـتگەی لاوەکـی نـەوت لـە دەریـای قەزویـن لـە بونیادنانـی هێڵـی میـترۆ لـە تـاران44.

کەواتـە ئێـران دەتوانێـت بـە بەدەسـتهێنانی پشـتگیری شـیعەکان، سـودی ئابوریـش چنـگ بخـات و کارتـی فشـاریش بـن بـۆ نەیارانـی ئێـران.

ئەمـەش ئـەوە دەگەیەنێـت، لـە قەیرانەکانـی ناوچەکـەو خۆرهەڵاتـی ناوەڕاسـتدا، شـیعەکان رۆڵـی گرنـگ دەگێـڕن. ناکرێـت چیـدی پەراوێـز بخرێـن. ئەمـەش واتـای ئـەوەی ئێـران ناکرێـت پەراوێـز بخرێـت. کـە نوێنەرایەتـی ئەکسـەریەتی شـیعەکانی جیهـان دەکات. بـە تایبـەت کـە ئـەو زوڵمـە زۆرەی بەرامبـەر شـیعە دەکرێـت، بـەدوای شـۆڕشـی خەڵکـی ئێـران، وردە وردە، هەسـت بـە سـوك بـوون دەکرێـت لەسـەرییان. دەسـتیان بـە جموجۆڵـی سـەربازی کـردووە، لەهـەرکام لـەو وڵاتانـەدا حزبیـان دروسـتکرد، کەوتنـە جووڵـە، کـە زۆربەیـان لـە چاوەڕوانـی مەهدیـدا دەجەنگـن.

حەسەن نەسروڵڵا، ڕابەری حزبوڵڵای لوبنان

سەرەڕای ئەوەی هەموو شیعەکانی جیهان لەسەر ئەوە کۆکن ئیمامی عەلی، کە لە ساڵی (661)ی زایینی کوژراو دواتریش حەسەن و حسێن ژەهرخوارد کران و کوژران، تائێستاش ئەمانە وەکو سیمبول و پیرۆزییەکانی خۆیان سەیر دەکەن، بەڵام ئەم پیرۆزییەی شیعەکان، زۆر کەم قاڵبی سیاسی لەخۆ گرت. لە سایەی دەوڵەتێکی سیستماتیزکراوی جێگیردا، بەڵام دوای شۆڕشی 1979، خومەینی ئەم هیوایەی شیعەکانی ژیاندەوە، هەربۆیە لەناو جوگرافیاو جیۆپۆلۆتیکی شیعەدا. ئێران، تاکە وڵاتە کە ئایینزای شیعەکان، توانی وەك لایەنی سیاسی دەسەڵات بگرێتە دەست و خومەینی ئەوکاتیش ویستی نوێنەرایەتی موسوڵمانانی جیهان بکات، بەڵام دواتر کۆڵی دا لەو فکریەو خۆی ساغکردەوە، کە تەنها نوێنەرایەتی شیعەکانی جیهان دەکات، وردە وردە خۆی وەکو سەرکردەی رۆحی و موقەدەسی شیعەکان نیشانداو داوای کرد کاربکەن بۆ سەرخستنی ئیسلام.

واتا شۆڕشەکەی خومەینی یەکێکبوو لە رووداوە هەرە گرنگەکانی نیوەی دووەمی سەدەی بیست لە جیهاندا، کە بۆ یەکەمجار بوو شیعەکان دەوڵەتی شیعی مۆدێرن بەدەستەوە بگرن، نەوتێکی زۆر بخەنە ژێر دەسەڵاتیانەوە، کە بە درێژایی مێژوو لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و لە ئێراندا لە سادەترین مافە دینی و مەزهەبییەکانیان مەحروم کرا بوون، تەنانەت شا، بە زۆر خومەینی لە ئێران و دواتریش لە نەجەف دەرپەڕاند بۆ پاریس. لە ئێستاشدا سەید موحەمەد عەلی ئەمینداری گشتی ئەنجومەنی ئیسلامی عەرەبی لە لوبنان رایگەیاند «کە باری تەندروستی ئایەتوڵڵا عەلی خامنەئی رابەری باڵای کۆماری ئیسلامی ئێران زۆر خراپ بووە» و رایگەیاند: «ناوبراو تەندروستی بەرەو دۆخێکی مەترسیدار دەڕوات و توانای پیادەکردنی کارەکانی نەماوە»، ناوبراو بە مۆنتی کارلۆی راگەیاندووە: «نەخۆشییەکەی خامنەئی دەرهاویشتەی سیاسی و دینی بۆ ئێران و ئەو دەوڵەتانە هەیە کە نفوزی تێدا هەیە وەکو عێراق، لوبنان و یەمەن. سەید محەمەد ئەوەشی راگەیاندووە کە «سیستمی ویلایەتی فیقیە کەوتووەتە ژێر قورساییەکی زۆرەوە بەهۆی سیاسەتی هەناردەکردنی

شــۆڕش و دەســتێوەردانی راســتەوخۆ لــە یەمــەن، عێــراق، ســوریاو لوبنــان، بۆیــە دەیەوێــت پەلــە بــکات لــە ئیمزاکردنــی ڕێککەوتنــی ئەتۆمــی لەگــەڵ ئەمەریــکا. ناوبــراو پێشــبینی ئەوەشــی کــردووە کــە لــە شــوێنی خامنەئــی رەنگــە مەحمــود ئەلهاشــمی ئەلشــهررودی کــە نزیکــە لــە قاســم ســولەیمانی شــوێنی بگرێتــەوە 45.

لەوکاتــەوە وەکــو (ئۆلیڤــەروا) دەڵێــت «ئێــران بەنیــازە زیاتــر یــاری بــە فراوانخــوازی شــیعەگەری بــکات تــا فراوانخــوازی ئێرانــی»46.

مەبەســتی ئەوەیــە ئێــران پشــت بــەو گروپــە شــیعانە دەبەســتێت کــە ئێرانیــن لــەڕووی نەتــەوەوە، وەك (هەزارەکانــی ئەفغانســتان، شــیعەکانی باشــوری لوبنــان، ئازەرییــەکان، تــا ئــەو نەتــەوە ئێرانییانــەی کــە ئێرانــی رەســەنن وەك کوردەکانــی رۆژهــەڵات و تاجیکــەکان).

واتــا ئێــران هێنــدەی ســۆزو عەتفــی، لای شــیعە عەلەویەکانــی ســوریاو تورکیــا، دروزەکانــی لوبنــان، زەیدیەکانــی یەمــەن، شــیعەکانی بەحرێــن و پاکســتان، دواتــر ئیمامەکانــی نەجــەف و کەربــەلا هەیــە، هێنــدە سـۆزو خۆشەویسـتی ناچێتـە سـەر نەتـەوە نزیـك و ژێـر دەسـتەکانی خـۆی لـە بابەتـی کوردەکانـی رۆژهـەڵات، بلوچــەکان و عەرەبەکانــی ئەهــواز.

تاکــە فاکتەریــش ئەوەیــە کــە ئەمــان ســوننین، لــە چوارچێــوەی جیۆپۆلەتیکــی شــیعە جێگەیــان نابێتــەوە. هــەر بۆیــە ئێــران ئامادەیــە ئــەم مەشــقە بــە حزبوڵــڵای لوبنــان بــکات و حەســەن نەسروڵــڵا وەك نوێنــەری خــۆی دەستنیشــان بــکات، ئامادەیــە عەبدوملەلیــك حوســی بــە چــەك و پــارە لــە یەمــەن تەیــار بــکات، کەچــی هەمــوو هەوڵەکانــی خــۆی لەگــەڵ هەواڵگری پاکستان بخاتەگــەڕ بــۆ دەســتگیرکردنی عەبدوملەلیــك ریگــی ســەرکردەی سوننی و دواتر لەسێدارەی بــدات.

واتــا ئێــران چەنــدە داکۆکــی لــە شــیعەکانی دەوری خــۆی بــکات بــۆ پــەرە ئەســتاندنی دیــوە سیاســییەکەی، سیاســەتەکانی ئێــران هێنــدەش نیگــەران و سەرســەختە دژی ســوننەکانی ناوخــۆو وڵاتانــی ناوچەکــە، لــە ڕووی مەزهەبیــەوە بــە دوژمنــی سەرســەختی شــیعەیان دەزانێــت و بانگەشــەی ئــەوەش دەکات کــە دژایەتــی وڵاتانــی ســوننی و بــە تایبەتــی عەرەبســتانی ســعودی بــۆ ئێــران، دژایەتــی سیاســی و ئابــوری نییــەو تەنهــاو تەنهــا پەیوەســتە بــە دژایەتــی بــۆ شــیعەو شــیعەگەرایی، ئەمەش وایکــردووە کــە هێــزە شــیعەکانی جوگرافیــای پــەرش و بڵاوی جیهــان، هەمیشــە داکۆکــی لــە ئێرانــی مەرجەعیان بکــەن، تــاران وەکــو قیبلــەی شــیعەکان، خومەینــی وەك ســیمبول لەپــاڵ عەلــی، حەســەن و حســێن ســەیربکەن. تــاران ئــەم کارتــەی لەگــەڵ هــەر وڵاتێــك کــە شــیعەکانی تێــدان، بەشــێوەیەك بەکارهێنــاوە ســوودی لــێ وەرگرتووە. کاتــی خــۆی خومەینــی لەگــەڵ هاتنــە ســەر کاری، کەوتــە شــەڕ لەگــەڵ رژێمــی ســەدام حســێن و بەعســی ســوننی، خومەینــی رایگەیانــد: «ڕێــگای رزگارکردنــی قــودس بــە

شۆڕشــەکەی خومەینــی یەکێکبــوو لــە ڕووداوە هــەرە گرنگەکانــی نیــوەی دووەمــی ســەدەی بیســت لــە جیهانــدا، کــە بــۆ یەکەمجــار بــوو شــیعەکان دەوڵەتــی شــیعی مۆدێــرن بەدەســتەوە بگــرن، نەوتێکــی زۆر بخەنــە ژێــر دەســەڵاتیانەوە

نەجــەف و کەربــەلادا تێپەڕدەبێــت»، هــەر ئــەم دروشــمە یۆتۆپیــاش بــوو، وایکــرد تــاران نــەك هــەر شــەڕی گەورەتریــن وڵاتــی ســوننی بــکات.

کــە خۆرئــاواو وڵاتانــی کەنــداوی فــارس پشــتیوانیان لێدەکــرد، بەڵکــو بــە ســەدان گەنجــی شــیعەی کــردە قوربانــی، ئــەو یۆتۆپیایــەی کــە نــە قــودس رزگارکــرا، نــە نەجەفیــش بــەو شــەڕە وەرگیرایــەوە.

بــەڵام بــەردەوام ئێــران لەســەر سیاســەتەکانی پــاش

کۆتایی هاتنی شەڕ لەگەڵ عیراقی سەدام، هەرگیز دەستبەرداری شیعەکانی عیراق نەبوو، تا سەرەنجام بەدوای رووخانی بەعس لە 2003 دا بە ڕێگەی وشکانی گەیشتە نەجەف و کەربەلاو باسێکیش لە رزگارکردنی قودس لەدەست ئیسرائیل نەما.

خومەینی و ئێران، یەکەم باوەشی میهرەبانی بوو بۆ نەوەکانی، عەلی، حەسەن و حسێن لە عیراق. ئەوەی لە دەیەی هەشتاکان کردی لە دەیەی نەوەدەکان و دووهەزارەکاندا رەنجەکەی چنییەوەو بۆ یەکەمجار بوو لەدوای دروستبوونی عیراقەوە لە 1291 عیراق لە حوکمی سوننەوە بۆ هەمیشە گۆڕا بۆ حوکمی شیعەکانی دۆستی ئێران، یان بەدیهێنانی خەونەکەی خومەینی و ئێران، کە شیعەکان نەك هەر شوێنە پیرۆزەکانیان گرتە دەست، بەڵکو نەوتی زۆریان خستە ژێر دەست و لە ئاوەکانی کەنداوەوە بوونەتە لەمپەر لە بەردەم سوننەو رەقیبەکانی تاراندا، کە هەشتا ساڵ بوو شیعەیان دەچەوساندەوە.

رەنگە شیعەکانی عیراق کە (50%)ی دانیشتووانی ئەو وڵاتە پێکدەهێنن47، سەرەڕای ئەوەی خاوەنی شوێنە پیرۆزەکانی شیعەکانن لەسەر ئاستی هەموو دونیاو هاوکات ئەمانە شیعەی دوانزە ئیمانن.

عێراق هەر لە ساڵی 1921 کە دروستبوو، بێ گوێدانە مەسەلەی ئیتنی و مەزهەبی بە دەوڵەتێکی عەرەبی (سوننی) و ئیسلامی (سوننی) ناوزەدکرا، بێ گوێدانە پێکهاتەی دانیشتوانی عێراق کە مۆزایکێکی تایبەت و فۆرمێکی ناهۆمۆجینی هەیە.

هەر لە مێژووی دروستبوونی عێراقەوە کەمینەی سوننە حوکمی عێراقی کرد، لە بەرامبەر کورد دا وەکو ناسیۆنالیزمی عەرەبی خۆی دەرخستووەو لە بەرامبەر شیعەشدا وەکو ئەنتی شیعەو نوێنەری ئیسلامی عەرەبی فاشی خۆی دەرخستووەو هەمیشە کەمینەی سوننە (20%) حوکمی هەموو عێراقی کردووە.

لەکاتێکدا عێراق لەڕووی ئیتنییەوە، پێکهاتەیەکی ئاڵۆزی هەیە لە (عەرەب، کورد، ئاشوری، تورکمان، سریان، ئەرمەنی و ئێرانی). لەڕووی مەزهەبیشەوە لە (ئیسلام، سوننە) کە پێکدێت لە چوار پەیڕەو (شافعی، حەنەفی، مالیکی و مەنبەلی) و چوار تەریقەتی (قادری، نەقشبەندی، رەفاعی، هەقە)، دواتریش شیعەی دوانزە ئیمام و پاشان مەسیحی (ئەستۆری، یاقوبی، سوریانی و ئەرسەدۆکس) پاشان (کلدانی، ئێزیدی، ئەهلی هەق، کاکەیی، شەبەك، سارەیی و گۆران)48.

لە چەند سەرچاوەیەکیشدا باسی لە (فەلەو جولەکە) وەك (بابایی، بەهائی، یارسانیزم) کراوە، بەپێی ئاماری 1977 فەلە (252478) کەس، بە رێژەی (2.14%)، ئێزیدی (10219) بە رێژەی (0.86%)، سوبی (15973) و جولەکە (381000).

بەپێی ئاماری ساڵی 1990 ئەگەرچی دەستی بەعسی تێدابوو، ژمارەی دانیشتوانی عێراق گەیشتە (18.100.000) ملیۆن کە (77% عەرەب)، لەوە (35% -60 %) شیعەن، (17%) سوننە، (19%) کوردو (4.1%) تورکمان و (0.8%) ئاشوری و (0.8%) ئێرانی بوون. واتا هەمیشە کەمینەی سوننی حاکم بووە، هەربۆیە پاش رووخانی بەعس لە (2003) خەونی ئەبەدیەتی سوننەکان ئاوا دەبێت و شیعەکان هەیمەنە دەکەن و لە ئێستاشدا عێراق بووەتە مۆدێکی حوکمڕانی ئێرانی و شیعی لە بەغدا.

پاش شەڕە هەشت ساڵەکەی 1981 – 1988، عیراق – ئێران و هەوڵدان بۆ پشتیوانی عیراق، سەرەنجام بەعس لەدوای پەلاماردانی کوێت لە ساڵی 1991 و دواتر پەلاماردانی شیعەکان و کوشتنی 40 هەزار کەس، بەڵام دواتر هەرگیز رەوتی رووداوەکانی بەدڵی وڵاتانی خۆرئاوا، ئیسرائیل، ریازە، وڵاتانی سوننی کەنداوی فارسی نەبوو، بەڵکە دەرەنجام عیراقی سوننی بووە رابردوو، لەدوای 2003 بەتەواوی عیراق بووە عیراقی شیعەکان و هەیمەنەی دەوڵەتی قوم

و تـاران باڵـی کێشـا بەسـەر عیراقـی نوێـدا، هـەر زوو تـاران دەسـتیکرد بـە قەتڵوعامـی کۆنـە بەعسـییەکان و فڕۆکەوانـە بەعسـییەکان و دروسـتکردنی تـۆڕی شـیعی لـە ئێرانـەوە بـۆ نەجـەف و کەربـەلاو ڕۆیشـتنی بـەرەو سـوریاو سـنورەکانی تورکیـا تـا باشـوری لوبنـان و ڕۆڵـی ئـەم ڕایەڵـە جاڵجاڵۆکەیـەوە، ئـەوکات باشـتر دەرکـەوت کـە تـاران پاڵـی دا بـە ئەسـەدەوەو نەیهێشـت بـەدەردی قەزافی، موبـارەك و عەلـی عەبدوڵـڵای سـاڵح و بەهـاری عەرەبیـدا بچێـت.

ئێستا ئیتر عیراق بۆ ئێران تەنها بوونی زۆرینەی شیعە نییـە، بەڵکـو هەوڵـی بێهێزکردنـی سـوننیەکان دەدات و لەلایەکـی تـرەوە دەیەوێـت خـۆی بـە دۆسـتی کـوردە سـوننیەکان نیشـان بـدات، کـە ئەمـەش پارادۆکسـێکی زیرەکانـەی ئێرانـە، کـە لـە هیچکام لـە وڵاتانی دراوسـێ نەیتوانیـوە بەقـەدەر کوردەکانـی عیـراق بەشـێکی زۆر لـە حزبـە سیاسـیەکانی بکاتـە دۆسـتی ئێـران و شـیعە، واتـا ڕەنگـە باشـترین دۆسـتی سـوننی لـە ناوچەکـەو بگرە لـە خۆرهەڵاتـی ناوەڕاستیشـدا کـوردە سـوننیەکانی عیـراق بـن و ڕێـك بەپێچەوانـەوە کـە کـوردەکان هێنـدە لـە ئێـران نزیـن زۆر کەمـتر کەیفیـان بـە هێـزە سـوننی و وڵاتـە سـوننیەکان دێـت، کـە ئەمـەش ڕێـك ئـەو شـتەیە کـە پێیدەوترێـت پارادۆکسـی مەزهەبـی و سـتراتیژی ئێرانییـەکان.

سـەرچاوە عەرەبییـەکان پێیانوایـە، وڵاتانـی عەرەبـی هـاوکاری پـڕۆژەی ئێرانیـان کـردو بـە کارئاسـانیکردن و بێدەنگیـان بەرامبـەر دوژمنـکاری ئەمەریـکا لـە عێـراق و ئەمـەش سـەرەتایەکە بـۆ داگیـرکاری فارسـی سـەفەویی بـە دەبابـەی ئەمەریـکا...

بەگوێـرەی چەنـد سـەرچاوەیەکی عەرەبـی، کـە دزەی کردووەتـە دەرەوە، لـە کۆبوونـەوەی وەزیرانـی دەرەوەی وڵاتانـی دراوسـێی ئێـران لـە یۆلیـۆی 2014، وەزیـری دەرەوەی ئێـران بـە هـاوڕێ عەرەبەکانـی وتـووە: «بارودۆخـی عێـراق لەدەسـت ئێـوە دەرچـووەو ئێسـتا عێـراق بەجـێ نفـوزی ئێرانـی دادەنرێـت، بـەڵام ئێـران ئامادەیـە یارمەتـی وڵاتانـی عـەرەب بـدات لـە قەزیـە سـەرەکییەکەیان کـە فەڵەسـتینە49.

کاتێکیـش لـە حوزەیرانـی 2014، لەژێـر نـاوی جیهادگەرایەیـی سـوننە موسـڵی داگیرکـرد، ئێـران باشـتر کەوتەخـۆ 50.

ئەگەرچـی بەشـێکی ئـەو قسـانە ڕاسـتی تێدایـە، بـەڵام ڕاسـتییەکەی ئەوەیـە کـە ئێـران بەپێچەوانـەی وڵاتانـی عەرەبی، بـەردەوام پشـتیوانی ئۆپۆزسـیۆنی کـوردو شـیعە بـووە لـە دەیـەی هەشـتاکان و نـەوەدەکان، واتـا (70%) عێـراق، کـە ڕێـك پێچەوانـەی ئەمـە وڵاتانـی عەرەبـی سـوننی و کەنـداو و بگـرە میـسرو وڵاتانـی تریـش دژی (70%) خەڵکـی عێـراق بـوون و هـاوکاری ڕژێمـی بەعـس و سـەدام حسـێن-یان کـردو لەپـاڵ کەمینـەی سـوننە بـوون کـە زیاتـر لـە هەشـتا سـاڵ حوکمیـان کـرد.

بۆیـە هیـچ سـەیر نییـە، کـە عێـراق لەدەسـت وڵاتانـی عەرەبـی دەربچێـت و هەوڵـی پەشـێوی و نائارامـی و تێکدانـی بـدەن و پشـتگیری داعـش بکـەن. چونکـە هەرگیـز ناتوانـن واز لـەو خەونـە بهێنـن کـە ئـەو سـەردەمە بەسـەرچوو و جارێکـی تـر کەمینـەی عەرەبـی سـوننە حاکمـی موتڵەقـی عێـراق بـن.

ئـەم سـنورە مەزهەبیـە (جاڵجاڵۆکەییـە)، کـە هێزێکـی بێپایـان و قودرەتمەنـدی بـۆ ئێـران دروسـتکردووە کۆتایـی نایـەت، تادێـت ئێـران گەرموگوڕترییـان دەکات و باربۆیـان دەکات، وەکـو کـوڕو نـەوەی نـوێ ئێـران چاویـان لێـدەکات.

ئـەم ڕۆڵـەی ئێـران لـەڕووی جیۆپۆلۆتیکـی، جیۆسـتراتیژی،

مەزهەبی، مەرجەع و نوێنەری سەنتراڵیزمی شیعەکانی جیهان، هەمووی خستووەتە خزمەتی سیاسەتەکانی کۆماری ئیسلامییەوەو زۆر باشیش گەمە بە کارتە جۆراوجۆرەکانی شیعە دەکات.

ئێران هێز وەردەگرێت لەم نوێنەرایەتیەی شیعەکان، خۆ بە یەکەم و دوایین دڵسۆزی ئەوان نیشاندەدات. پرسیارێك سەرهەڵدەدات، ئەگەر ئێران – شیعی، ئەو بانگەشەیە بکاتە راستی کە خەریکە چەکی ناوەکی بەرهەمدەهێنێت، ئەوکات لە کەنداوی فارسی و ناوچەکە ئەو بۆچوونە راست نابێت کە دەڵێت «ئیمپراتۆریەتێکی نوستوو بەرێگاوەیە؟» تێیدا دەوڵەتی شیعی، زلهێز، فراوان نابێتە دیفاکتۆ؟ یان ئەوکات ئێران ئەو میتۆلۆژیایە نییە کە پەرجوی مەهدیە؟

عەلەوییەکان مەبەست لەوانەیە کە پەیوەندییەکی گەورەیان بە ئیمامی عەلیەوە هەیەو بە بنەچەو ئەسڵی ئەو دەزانرێن، شیعەن وەکو ئێران لە پەیڕەوانی شیعەی دوانزە ئیمامن، بەشێکیش لە کوردەکانی باکووری کوردستان یان تورکیا شیعەن، بە کوردی عەلەوی دەناسرێن

رەنگە ئاسان بێت کە باس لە قەتەر دەکەین، بزانین کە دەوحە پایتەختێتی، نەوت ناسنامەیەتی، پشتیوانی ئیخوانەکان و ئیسلامییەکان دەکات. زۆرترین فرە رەهەندەی قەتەر سەرمایەکەیەتی و هیچی تر.

بەڵام کە باس لە ئێران دەکرێت، دەبێت باس لە خاڵ بەخاڵی شوێن، پێگە، نفوزو کاریگەری و رۆڵی شیعەکان بکەین لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا.

واتا لەهەر شوێنێك قسە لەسەر شیعە دەکرێت. واتا قسە لەسەر ئێران و پێچەوانەکەشی راستە، ئینجا ئەم پێگە کۆمەڵایەتییانە، هەموویان پێگەیەکی جیۆپۆلەتیکی بۆ ئێران دەخوڵقێنێت و لەڕووی ئابوریی‌یەوە سوود، لەڕووی سیاسییەوە کارتی زۆرو فراوانبوونی فکرو ئیدۆلۆژیای شیعە و بوون بە زلهێزی لێدەکات.

هەرکام لەو وڵاتانە، هێز لە شتێکەوە وەردەگرن، ئەمەریکا لە ئابوری و سەربازی بەهێز، سعودیە، نوێنەرایەتی سوننەکان و نەوت، تورکیا لەسەر کەلاوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی، بەڵام ئێران گەورەترین هێز لە کەمینە پەرش و بڵاوەکانی شیعە وەردەگرێت. کە هەموویان تۆڕێکی جاڵجاڵۆکەیی و فراوان و پێکەوە بەستوو لە ڕووی فکری و دابڕاو لە ڕووی جوگرافییەوە پێکدەهێنێت.

ئازەربایجان، یەکێك لە کۆمارە سەربەخۆکانی یەکێتی سۆڤیەت لە ساڵی 1990، (75%)ی دانیشتوانی شیعەن، بەڵام تورك زمانن، کە نزیکە لە زمانی ئازەرییەوە، بەڵام شیعەی دوانزە ئیمامن و خۆشیان بە جیاوازتر لە تورکیا دەبینن بەهۆی شیعە بوونیانەوە.

ئەگەرچی لە دوای پرۆسترویکای گۆرباچۆڤ لە ساڵی 1990، تاران و ئەنکەرە کەوتنە ململانێیەکی توند لەسەر گەشەو رۆڵی خۆیان بەسەر وڵاتە تازە دروستبووەکانی وەك ئازەربایجان، ئەرمەنستان، تورکمانستان، کازاخستان و تاجیکستان. بە تایبەت کە تورکیا، خەون بە پان تورکیزمەوە دەبینێت، ئێرانیش خۆی بە نوێنەری کەمینەی شیعەکانی جیهان دەزانێت، بەڵام گرفتێك لێرەدا هەیە، ئەویش ئەوەیە کە شیعەکانی ئازەربایجان (70) ساڵ بوو لەژێر دەسەڵاتی روسیای کۆمۆنیستیدا بوون، کە کۆمەڵگای بەرەو کۆمەڵگەیەکی شیعی، سیکۆیلار بردووە، بەڵام ئەمە هیچ لە ئەهمیەتی ئازەربایجان لای ئێران کەمناکاتەوە، کە شیعە براکانی لەو وڵاتەدان.

سەرەڕای ململانێکانی ئێران و تورکیا، بەڵام دەکرێت بڵێین لەدوای سەرهەڵدانی بەهاری عەرەبی، سیاسەتەکانی تورکیا لە بەرامبەر رۆڵی ئێران شکستیهێنا، بە تایبەتی کە تورکیا وەکو یەکێك لە

قاسم سولەیمانی، فەرماندەی سوپای قودس

نوێنەرانی سوننیگەرا سەیر دەکرێت لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا لەپاڵ سعودیەدا، بەڵام دەرئەنجامی شکستی سیاسەتەکانی تورکیا بوو چ لە سوریا، چ لە میسرو عێراق و لە ناوچەکەدا بەگشتی و پەنا بردنەبەر شەیتان لە پێناو قەرەبووکردنەوەی شکستەکانی15.

بەڵکو ئێران بە پارێزەوە سەیری ئەو بابەتە دەکات، کە ڕەنگە هەر هەوڵێکی نزیکبوونەوە دەردەسەری بۆ دروستبکات، کە خۆیشی خاوەنی ئازەربایجانی ڕۆژئاوایەو دانیشتووانی شیعەن تا نەکا مەترسی لەدەستچوونی لێبکرێت و باکۆ بەهێز بکات.

بەڵام ئێران بەئاسانی دەستبەرداری (5) ملیۆن و (500) هەزار شیعە نابێت، قسەکردنیشیان بە زمانی تورکی بەئاسانی سەیر ناکات، بەڵام لەهەر حاڵدا ئازەرییەکان لەنێوان زمان و ئیدۆلۆژیادا واپێدەچێت دواتر بە قازانجی ئێران تەواو بێت، سەرەڕای هەموو ئەوانەش تاران دەیەوێت وردە وردە شیعەکان لە سیستمێکی سیکۆلارەوە بگۆڕێت بۆ شیعەیەکی مەزهەبی.

ئەمکارە ئەگەر گرانیش بێت بەڵام ئێران ئەم کارەی لە ڕێگەی تاك تاك یان گروپەوە دەستپێکردووە. ئەمەش زۆر گرنگە، کە دراوسێیەکی ئێران ببێتە بەشێك لە جیۆپۆلەتیکی شیعەو تاران.

ئەم سنورە مەزهەبیە (جاڵجاڵۆکەییە) کە هێزێکی بێپایان قودرەتمەندی بۆ ئێران دروستکردووەکۆتایی نایەت، تادێت ئێران گەرموگوڕتریان دەکات و باربۆیان دەکات، وەکو کوڕو نەوەی نوێ ئێران چاویان لێدەکات. چونکە ئێران هێندە قوەت و ئایندە لەم کەمینە شیعانە وەردەگرێت، بۆیە لەڕووی ڕۆحی و سنوری جیۆپۆلەتیکییەوە سودیان لێوەردەگرێت، لە بەرامبەریدا چەك، پارە، سەرمایە، گەشت و سەفەریان بۆ ساز دەکات. یەکێکی تر لە گرنگترین ئەرکەکانی ئێران لە ناوچەکەوە، بوونی شیعە هەزارەکانی ئەفغانستانی دراوسێیەتی، کە ژمارەیان (3) ملیۆن کەس دەبێت و شیعەی دوانزە ئیمامن.

ئەفغانستان لە ساڵی 1979 توشی داگیرکاری حکومەتە

کۆمۆنیستییەکەی روسیا دەبێتەوە. نەجیبوڵڵا وەکو سەرۆك کۆماری ئەفغانستان دادەنێن، پەشتۆنەکان، باڵا دەست بوون تێیداو بەردەوام هەزارە شیعەکانیان دەچەوساندەوە، تا سەرەنجام بە جوڵاندنی ئێران هەزارەکان کەوتنە جوڵە. هەستی مەزهەبگەراییش تێدا گەشەی کردووە، وردە وردە کۆمەڵگەی ئەفغانستان بووە دیفاکتۆ، شیعەکان لە هیچەوە بوونە کارەکتەری سەرەکی ئاڵوگۆڕەکان. ئێرانیش بووە سیناریستی قەیران و رووداوەکان. شیعەکان بوونە خاوەنی (8) حزب لەکاتێکدا (18%)ی دانیشتوانی ئەفغانستان پێکدەهێنن، پاش رووخانی حکومەتە کۆمۆنیستییەکەی کابول، ئیتر وردە وردە گروپە ئیتنی و مەزهەبیەکان پەشتوەنەکان، تاجیکەکان، ئۆزبەکەکان و هەزارەکان سەرلەنوێ لەژێر کاریگەری ئێران، پاکستان و ئۆزبەکستان کە هەرکامیان پشتیوانی لە یەکێك لەو گروپانە دەکات، رۆڵ و پێگەی ئەم هێزانەی گەورەتر کرد، تا دواجار ململانێیەکە لەنێوان پەشتۆنەکان و هەزارەکان لە ململانێی دوو حزبی (وەحدەت) و (ئیتیحاد) تێپەڕبوو، بۆ ململانێی شیعەو سوننی یان سعودی و ئێرانی.

تا سەرەنجام لە ساڵی 1994 تاڵیبان دەرکەوت. کە باس لە پشتیوانی پاکستان دەکرا بۆیان، بەمەبەستی سیاسی و کاریگەری پاکستان لە ئەفغانستاندا، بەمشێوەیە لەناو قەیرانی ئەفغانستاندا رابەری پشتۆنەکان (قەلبەدین حیکمەتیار) کە دژایەتی هاوپەیمانی (بورهانەدین رەبانی) دۆستی ئێران، (ئەحمەد شا مەسعود) تاجیکی بوو، کە توانی پشتیوانی جەنەراڵ (عەبدولرەشید دۆستەم)ی ئۆزبەکی بەدەستبهێنێت. کە لەلایەن ئۆزبەکستانەوە پشتگیری دەکرا، تا کار گەیشتە قوڵبونەوەی پەیوەندییەکانی ئێران و پاکستان لەلایەك، سعودیەو ئێران لەلایەکی ترەوە، بەڵام ئەوەی بۆ ئێران گرنگە، ئێستا شیعەکان یان هەزارەکانی کابول نەك کەمینەن، بەڵکو کارەکتەری سەرەکی ئەفغانستانن، بوونی ئەوان دوو پەیام دەگەیەنێت بەرامبەر سعودیەو پاکستان، کە هەردووکیان ئێران بە نەیاری مەزهەبی، سیاسی و جیۆپۆلەتیکی دەبینن.

ئەگەرچی ئەو رۆڵە گرنگەی لە ئەفغانستان بینیوە، بەڵام روبەڕووی گرفتێکی ئەمنی و کۆمەڵایەتی گەورە بوەتەوە بەهۆی سنورە پان و پۆڕەکەی و نەتوانینی کۆنترۆڵکردنی، هەربۆیە بەدەست بازرگانی هیرۆیین و ئەفیونەوە دەناڵێنێت کە ساڵانە بەهاکەی دەگاتە (65) ملیار دۆلار، کە دەرەنجام نزیکەی یەك ملیۆن گەنجی ئێرانی ئاڵودەبوون52.

عەلەویەکانی تورکیا کە (16) ملیۆنن، 25%ی دانیشتوانی ئەو وڵاتەن، بەڵام هەندێك سەرچاوە ژمارەکە بە زیاتر دەزانن و دەڵێن شیعە عەلەوییەکانی تورکیا (18-20) ملیۆن کەسن و لە شارەکانی ئورمان، سێواس، ئەنکەرە، تونجەلی، ئەرزرۆم، ئەماسیا، ئەلازیق، ماراش و مالاتیا جێگیربوون.

عەلەوییەکان مەبەست ئەوانەیە کە پەیوەندییەکی گەورەیان بە ئیمامی عەلیەوە هەیەو بە بنەچەو ئەسڵی ئەو دەزانرێن35، شیعەن وەکو ئێران، لە پەیڕەوانی شیعەی دوانزە ئیمامن، کە بەشێك لە کوردەکانی باکوری کوردستان یان تورکیا شیعەن، بە کوردی عەلەوی دەناسرێن، بەڵام روبەڕووی دوو ستەم بوونەوە، جارێك کە عەلەوین، دژی سوننە، جارێك وەکو کورد بوون و مەسەلەی نەتەوایەتی لەناو تورکیایەکی تورکدا، تەنانەت باس لەوە دەکرێت کە بەهۆی کاریگەری ئێران لەڕووی مەزهەبییەوە، نەك هەر کاریگەری لەناو حکومەت و پێکهاتەکانی شیعەی عەلەویدا هەیە، بەڵکو لەڕێگەی (پەکەکە) توانیویەتی کاریگەری زۆر لەسەر کوردەکان دابنێت و دژی تورکیا پشتیوانیان بکات، باس لەوەش دەکرێت کە لە دوایین کۆنگرەی (پەکەکە)دا کە جەمیل بایك و بەسیە هۆزات وەکو دوو هاوسەرۆکی کۆما جڤاکی

بەشار ئەسەد لەناو سەنگەری یەکەیەکی سوپاکەیدا

کوردستان (کەجەکە) هەڵبژێردران ئێران بێ رۆڵ و کاریگەر نەبووە.

بەڵام رەنگە هۆکاری زۆر کاریگەری ئێران لەناو (پەکەکە) کە هاوشێوەی حزبوڵڵا یان حزبی وەحدەت، حزبی دەعوە نییە. پەیوەندی بەوەوە هەبێت کە (پەکەکە) هێزێکی نەتەوەیی و چەپ و مارکسیە، مەسەلەی شیعەو سوننەی زۆر بۆ گرنگ نییە، هەر پەیوەندییەکیش لەگەڵ تاران هۆکاری سیاسیە نەك مەزهەبی، واتا (پەکەکە) سود لە قەیران و ناکۆکی سیاسی ئابوری، مەزهەبی نێوان تورکیاو ئێران وەردەگرێت، نەبووەتە بەشێك لە ململانێی شیعی و سونی، بەڵام ئێران ئەوە ناشارێتەوە کە حەزدەکات رۆڵی مەزهەبی یان کوردێکی عەلەوی گەر چەپ و رادیکاڵیش بێت بۆی گرنگەو گرنگ شیعە بێت، جیا لەوەی ئێران هەمیشە دەیەوێت فایلی شیعەبوونی عەلەویەکان دژی تورکیا سود لێوەربگرێت. پشتیوانیان بکات، هەرگیزیش دەستبەرداری ئەم خەونەی نابێت.

شیعەکانی نیمچە کیشوەری هیندستانیش کە (25) ملیۆن و پاکستان (35) ملیۆن کەسن، لەنێوان شیعەی دوانزە ئیمامی و ئیسماعیلیدا دابەشبوون. ئێران هەمیشە خەون بەوەوە دەبینێت کە رۆڵی ئەوان بەهێز بکات. بەتایبەت کە لەگەڵ پاکستان لە ململانێی سنوری گەورەدایە لەگەڵ ئەم وڵاتە.

شیعەکانی ئاسیای ناوەند، یەکێکیترن لەو گروپانەی

عەبدولمەلیک ئەلحوسی، سەرکردەی حوسییەکان

کۆماری ئیسلامی ئێران، هەرچی چۆنێك بێت حسابیان لەسەر دەکات، وەکو هەر گروپێکی شیعە یان کەمینەیەکی مەزهەبی لەو وڵاتانەی کە لەدوای دەیەی نەوەدەکان لە یەکێتی سۆڤیەت جیابوونەوە، سەربەخۆیی خۆیان وەرگرت.

هەرچەندە ئێران و روسیا، لە ئێستادا دوو دۆستی نزیکی یەکترن، روسیا زۆر پشتیوانی لە سیاسەتەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران دەکات. بەڵام ئێران نایەوێت رۆڵ و مامەڵەکەی بگاتە ئاستێك روسیا نیگەران بکات. یان ئێران دەیەوێت ئەم مەسجە ئاوا لێبکات، کە ململانێیەکی مەزهەبی لە ناوچەکە هەیە، کە ئێران دژایەتی رەقیبەکانی خۆی و روسیاش دەکات، چ لە تورکیا کە زۆر مەیلیان، بە دەسەڵاتی روسیا نایەت، رەنگە هەر ئەم بۆچوونەی ئێرانیش بێت روسیا پشتیوانی لە ئێران دەکات.

شیعەکانی ئیسماعیلە، لە ناوچەی بەدەخشان، شیعە بەدەخشیەکانی تاجیکستان و مەسخەتەکانی ئۆزبەکستاندا، بەڵام رەنگە ئەم کەمینە شیعیانە پەراوێزترین گروپی شیعە بن کە لە وڵاتێکی وەك تاجیکستان کە (160) هەزار کەسن، لە ناوچەکە، کە هێشتا نەیانتوانیوە خۆیان رێکبخەن، بەڵام رەنگە رۆژێك بێت سەرهەڵدانی ئەوانیش ببێتە سەردێڕی میدیاکان و ئەم ئەگەرەش تەنها ئەوکاتەیە کە ئەجێندایەکی نوێی ئێرانی دەکەوێتە رۆژەڤەوە.

بەدوای هاتنە سەر کاری کۆماری ئیسلامی ئێران لە ساڵی 1979 پەیوەندییەکانی ئێران و سعودیە لەلایەك، ئێران و وڵاتانی کەنداوی فارسی بەگشتی رووی لە خراپی کرد، پشتیوانی وڵاتانی کەنداو بۆ عێراق لە شەڕی دژی ئێران، هێندەی تر ئێرانی گەیاندە یەقین، کە تاران بەتەنها روبەڕووی وڵاتێکی عەرەبی - سوننی لە کەنداو نەبووەتەوە، بەڵکو روبەڕووی هەموو وڵاتانی کەنداوی فارسی، سوننی وەستاوە، ئەمەش کارێکی یەکجار قورس بوو بۆ ئێران، کە دوو ساڵ

بـوو هاتبـووە سـەر كارو دەيويسـت خۆيـى ئەجێنداكـەی باشـتر رەگ دابكوتێـت، بـەڵام ئەجێندایەكـی خۆرئاوایـی، هەرچـی زوو بـوو شـەڕەكەی پێشخسـت. ئێـران تەنهـا ئەوەنـدە فريـا كـەوت، كـە بيـر لـە پاراسـتنی سـنورەكانی بكاتـەوە، نـەك فراوانكردنـی جوگرافياكـەی، بەتايبـەت لـە بـواری فراوانكردنـی جيۆپۆلەتيكـی مەزهەبـی، كـە لـە ئێسـتادا ئێـران رێـك پێچەوانـەی ئەوكاتـە كاردەكات. هەمـوو توانـای خـۆی خستووەتە گـەڕ، بـۆ فراوانكردنـی پێگـەی ئێرانـی - شـيعی لـە كەنـداوی فارسـی، بـە پلـەی يەكەميـش هەراسـانكردنی سـعوديەی ركابـەری تارانـە، كـەوا نـاسراون هەركاميـان نوێنەرايەتـی شـيعيزم و سـونينيزم دەكـەن لـە ناوچەكـەدا.

ئامـارەكان دەڵێـن (70%) دانيشـتووانی كەنـداوی فـارس شـيعەن45، بەپلـەی يەكـەم لـە سـنورەكانی رۆژهەڵاتـی سـعوديەن، لـە ناوچـە دەوڵەمەندەكانـی نەوتـن، بەتايبەتـی لـە ناوچـەی ئەحسا، بەپێـی ئامـارەكان ژمـارەی شـيعەكانی سـعوديە (500) هـەزار كەسـن، لـە بەحرەيـن (350) هـەزار، لـە ئيـمارات (300) هـەزار، لـە عيـراق (12) مليـۆن و (500) هـەزارو لـە ئێـران (51) مليـۆن و لـە كوێـت مليۆنێـك و (500) هـەزار، لـە قەتـەر (50) هەزارن، ئـەم ژمـارە زۆرەی شـيعەكان لـە ناوچـە گرنگەكـەی بـە نـەوت، ترسـی لەهـەركام لای پادشانشـينەكانی كەنـداو دروسـتكردووە، هەمووشـيان بـاش دەزانـن. مەترسـی شـيعەكان يەكەميـن مەترسـييە لەسـەر پێگـەی سياسـيان و نـەوت و دەسـەڵاتەكانيان.

چاودێـران پێيانوايـە ئەگـەر پشـتيوانی و هـاوكاری ئەمەريـكاو خۆرئـاوا نەبێـت، لەگـەڵ بوونـی كەشـتيگەل و بنكـەی سـەربازی و هەواڵگرييەكانـی لـە كەنـداوی فارسـدا، ئێـران (6) مانگـی بەسـە بـە هـاوكاری شـيعەكان، دەسـت بەسـەر تـەواوی كەنـداوی فارسـدا بگرێـت. واتـا دەسـت بەسـەر جيۆپۆلەتيكێـك كـە چڕتريـن ناوچـەی گـۆی زەويـە لـەڕووی دانيشـتوانی شـيعە، گەرمتريـن بـازاڕی بەرهەمهێنانـی نەوتـە. ئێرانيـش بـاش ئـەم حيكايەتانـە دەزانێـت، بـەڵام هێشـتا دەسـتبەرداری خەونەكـەی نەبـووە.

لەپـاڵ سـعوديە لـە باكـوری ناوچـەی ئيحسـا، دەوڵەتـە بچكۆلەكـەی كوەيتيـش هەيـە، كـە بەلايەنـی كەمـەوە يـەك لەسـەر چـواری دانيشـتوانەكەی شـيعەن، لەپـاڵ سـنورەكانی لەگـەڵ عيراقـی شـيعی و سـعوديەی تەنـراو بـە شـيعە، ئێسـتاش شـيعەكان لـە بەرامبـەر سـونەكان هەسـت بـە پەراوێزخسـتن دەكـەن. بۆيـە ئێـران ئەمانـە بـە شـانەی نوسـتوی خـۆی دەزانێـت، بـەڵام كوەيـت بەقـەدەر بەحرەيـن و سـعوديە توشـی تـرس و نيگەرانـی نەكـردووە، بـەڵام كوەيـت ئەمانـە بـە مەترسـی گـەورە دەزانێـت. هەربۆيـە د.نەبيـل عەرەبـی ئەمينـداری گشـتی كۆمـكاری وڵاتانـی عەرەبـی رايگەيانـد: «دەخالەتـی ئێـران لـە كاروبـاری بەحرێـن، هەڕەشـەيە لـە ئاسـايش و ئارامـی كەنـداو55.

هێشـتا مەترسـييەكە تـەواو نەبـووە، بەڵكـو لـە باشـوری ئيحسـا دەوڵەتـی قەتـەری بچكۆلـە هەيـە كـە رێـژەی شـيعەكانيان (20%) دەبێـت، لەپـاڵ قەتـەر، بەحرەيـن هەيـە، كـە (65%)ی دانيشـتوانەكەی شـيعەن. ئێـران زوو زوو بـەدژی خەليفـە دەيانجوڵێنێـت. شـيعەكان دێنێتـە سـەر شـەقامەكان. ئەگـەر زوو هێـزی كۆكـراوەی كەنـداوی فارسـی نەبێـت، بەحرەيـن وەكـو پارێـزگا يـان قەزايەكـی ئێـران دەكەوێتـە دەسـت شـيعەكانی ئێـران، كـە خامنەئـی وەكـو رابـەری رۆحـی و ئێـران وەكـو وڵاتـی دايـك دەزانـن.

بـەڵام سـەرچاوە عەرەبييـەكان ئـەم ئامارانـە بەڕاسـت نازانـن و ژمـارەی شـيعەكان بـە (120) مليـۆن كـەس ناودەبـەن و پێيانوايـە ژمارەی شـيعە كەمينـە بـوون لەنـاو وڵاتانـی عەرەبـی و پێيانوايـە ئـەو رێژەيـە لـە كەنـداوی عەرەبـی وەكـو ئـەوان نـاوی دەبـەن (10%)ی هەمـوو رێـژەی دانيشـتوانە. جگـە لـە وڵاتـی بەحرێـن، ئـەو رێژەيـە بـۆ ئـوردون (5%) و كـۆی شـيعەكانی جيهانيـش (15%)ی كـۆی دانيشـتووانی موسـوڵمانان دادەنێـت و

نمایشێکی سوپای ئێران

زۆرینـەی ئـەو ژمارەیـەش لـە ئێرانـدان، بەقسـەی ئـەو سـەرچاوانە (42) ملیـۆن کەسـن و دواتـر پاکسـتانە کە لـە (33) ملیـۆن کـەس، رێـژەی (20%) و دواتـر هیندسـتان دێـت کـە (11) ملیـۆن و ئازەربایجـان (6) ملیۆنـە.

سـەبارەت بـە رێـژەی شـیعە لـە سـعودیە لـە سـەرچاوە عەرەبییـەکان پشـت بـەو راپۆرتـە دەبەسـتن بەنـاوی مەسـەلەی شـیعە لـە سـعودیە کـە لەلایـەن گروپـی قەیرانـە نێودەوڵەتییەکانـەوە (GCL) سـاڵی (2005) لـە برۆکسل دەرچـووەو ژمارەکـە بـە ملیۆن کـەس ناودەبـات بـە رێـژەی (10-15%) لەکـۆی دانیشـتووانی سـعودیە کـە بەپێـی سـەرژمێری سـاڵی (2004)، (22.670.000) بـووەو شـیعەکان لـە ناوچەکانـی رۆژهەڵاتـی سـعودیە بڵاوبوونەتـەوە، کـە دەوڵەمەنـدە بـە نـەوت.

لەبـارەی کوێتـەوە، سـەرچاوە عەرەبییـەکان بـاس لـەوە دەکـەن کـە رێژەکـە لـە (20%)ی کـۆی دانیشـتووانەو لـە ناوچەکانـی کوێـت و ئـوردون نیشـتەجێبوون.

بـەڵام بەپێـی راپۆرتێکـی ئەمەریـکا لـە سـاڵی (2006) لەژێـر نـاوی (ئـازادی ئایینـی لەجیهانـدا) بـاس لـەوە دەکات، کـە ئـەو رێژەیـە (30%)یـەو لەپـاڵ ئـەوەی کـە (100) هـەزار شـیعە لـە کوێـت هەڵگـری جنسـیەی کوێتـی نیـن56. بێگومـان ئـەم ژمارانـەش، رێژەکانیـان کەمـترە لەچـاو ئـەو ئامـارو رێژانـەی پێشـوو، ئـەوەش هۆکارەکـەی چەنـد شـتێکە:

یەکـەم: ئـەوەی جیـاوازی هەیـە لـە ناوبردنـی پێگـەی جوگرافـی دانیشـتووانی شـیعە، بـەوەی کـە جیهانـی عەرەبـی کەنـداوی فارسـی بـە کەنـداوی عـەرەب ناودەبـەن. ئەمـەش واتـا ئێـران ناگرێتـەوە، کـە زۆرینـەی شـیعەی جیهـان پێکدەهێنێـت، بـەڵام بـەو بۆچوونـەی کـە ئـەوە کەنـداوی عەرەبـی نییـە، بەڵکـو کەنـداوی فارسـەو پێدەچێـت ئەمەشـیان راسـتتر بێـت، تـا لـە شـیعە لـەو ناوچەیـە، ئەکسـەریەتن و چەنـد سـەرچاوەی فارسـی و بیانیـش رێژەکـە بـە (75%) لەکـۆی دانیشـتووانی کەنـداوی فارسـی دەزانـن.

جگـە لـەوەش رێـژەی دانیشـتووان. زۆر زیاتـرە لـە

زۆرینــەی وڵاتانــی کەنــداو کــە عەرەبــن.
لــە کاتێکــدا، هەرچــی ئێرانــە، بــەردەوام لــە هەوڵــی زیادکردنــی نفــوزی شــیعە گەراییــە لــەو وڵاتانــەو بــەردەوام هەوڵــدەدات پــەرە بــە نفــوزی شــیعە بــدات، بــەڵام وڵاتانــی عــەرەب نەیانتوانیــوە ئەمــە بکــەن لەنــاو ئێرانــدا.
لەوانــەش گرنگــتر، تێڕوانینــی ئێــران بــۆ مەســەلەکە، تێڕوانینــی دینــی یــان مەزهەبییــە، بــە واتایەکــی تــر ئینتمایەکــی مەزهەبــی - سیاســییە، بــەڵام تێڕوانینــی عەرەبــەکان، تێڕوانینێکــی مەزهەبــی و نیشــتمانی یــان نەتەوەییــە، واتــا ئینتیــمای دینــی و نیشــتمانییە.
هیلالــی شــیعی، کــە عێــراق و سوریاو لوبنــان دەگرێتــەوە، دەرئەنجامــی شــەڕی ســوریا نییــە، بــەڵام ئــەم شــەڕە یاریــدەدەر بــوو بــۆ ســەرهەڵدانی دوو بــەرە، وڵاتانــی کەنــداو هاوپەیمانانــی خۆرئــاواو ئیسرائیــل لەلایــەك، ئێــران، عێــراق، ســوریاو لوبنــان لەلایەکــی تــرەوە، کــە هەرچــی دووهەمیانــە لەژێــر نــاوی هیلالــی شــیعی بانگەشــەی نیشــتمانی و یەکگرتوویــی دەکــەن لەگــەڵ ئێرانــدا75.
ئیماراتیــش یەکێکــە لــەو وڵاتانــەی کــە (16%)ی دانیشــتوانەکەی شــیعەن، ئێــران بــەردەوام دەســت لــە کاروباریــان وەردەدات و کێشــەی دوورگەکانــی ئیمارات هێشــتا چارەســەر نەکــراوەو ئێران زۆرجار کێشــەیان بــۆ دروســتدەکات58، ئەمــەش دوو گریمانــە هەڵدەگرێــت:
یەکــەم: کەنــداوی فارسی لــەڕووی جوگرافیــای ئایینیــەوە، لەســەر ئاینــزای شــیعە، حســابە.
دووەم: نەوتــی یەدەگــی ناوچەکــە، هێنــدەی مەترســی شــیعەی جددیــترو قوڵــتر کردووەتــەوە.
بۆیــە تاکــە رێــگاو دوایــن رێــگا کــە لەبــەردەم ئــەم شانشــینانەدا هەبــووەو هەیــە، بــەردەوام ســەرکوتی ئــەم شیعیانەیە، کــە ئەمــەش دیــار نییــە تــا چەنــد ســاڵی تــر دەخایەنێــت، بــەڵام شــیعەکانی ئــەو وڵاتــە ســکڵی رق و ســورەوە بــووی ژێــر خۆڵەمێشــی دەیــان ســاڵەی پــڕ لــە داپڵۆســین، بــێ مافــی، ســەرکوت و مەحرومبوونــی شــیعەکانە. بــەدوای شۆڕشــی 1979 گەلانــی ئێــران و شــیعەکان ئاهێکیــان بــە بــەردا هاتــەوە، تائێســتاش چاوەڕوانــی هەڵاتنــی خۆرێکــن لــە تارانــەوە هەڵبێــت. رزگاریــان بــکات لەدەســت نەهامەتــی و چەوســاندنەوەی عەرەبــە ســوننەکان.
سوریا بەمدواییانــە لــە ریزبەنــدی رووخــان و کۆتاییهاتنــدا بــوو، رووداوەکانــی 26ی کانونــی دووەمــی 2011 کــە راپەڕینــی خەڵکــی لێکەوتــەوەو تائێســتا (210) هــەزار کــەس بوونەتــە قوربانــی و (202) ملیــار دۆلار زیانــی بەرکەوتــووە، بــەڵام ســەرچاوەکان بــاس لــەوە دەکــەن کــە ئێران یەکــەم وڵات بــووە تــا ئــەم ساتەش پشــتیوانی سیاســی، ئابــوری، ســەربازی ســوریای کــردووە. بەحوکمی بنەماڵــەی ئەســەدی عەلــەوی، وابڕیــار بــوو بــەدوای تونــس، لیبیــا، یەمــەن، میــسر، ســوریا پێنجەمیــن وڵاتــی بەهــاری عەرەبــی بێــت95، وەکــو ئەوانــەی پێشــوو ئێســتا سیســتمێکی تــر لەســەر حوکــم بــن کــە رەنگــە هێــزە ئیسلامیەکان، رادیــکاڵ یــان ئیخــوان بــن، بــەڵام ئــەوەی روودەدات، ئەوەیــە، کــە پــاش چــوار ســاڵ لــە پشــتگیری ئەمریــکاو خۆرئــاواو تورکیــا بــۆ ســوپای ئــازادو گروپــە نەیارەکانــی ئەســەد. بــەڵام ســەرەنجام نــەك رژێمــی ئەســەدیان بــۆ نەڕووخــا، بەڵکــو ئــەو ئەجێندایــەی ئــەوان ســەرەنجام گروپــی داعــش و نــوسرەی بەرهــەم هێنــا، کــە رۆژئــاواش بووەتــە قوربانــی و رووداوەکانــی 2015/1/8-7 لــە هێــرش بــۆ ســەر رۆژنامــەی چارلــی هیبــدۆ لــە فەڕەنســا یەکێکبــوو لــە دەرهاویشــتەکانی شــەڕی ســوریاو بەهێزبوونــی گروپــە تیرۆریســتییەکان، گروپــی رادیــکاڵ، ســەلەفی و جیهادیــەکان، وەك چــۆن پارادۆکســی پشــتیوانی لــە ئەمەریکا لــە تاڵیبــان، قاعیــدەو کــردەوەی تیرۆریســتی 11ی ســێپتەمبەر بــوو، ئەمــەی فەڕەنســاش هەمــان پارادۆکســی شــەڕی ســوریایە، کــە لانــی کــەم تورکیــا، ســعودیەو قەتــەر پاڵپشــتی یەکەمــی بەهێــزی داعــش بــوون کــە گرنگتریــن هۆکاریــش شکســتی

ئـەم هێـزەی ئیخـوان و سـوننیانە بـوو لـە بەرامبـەر ئێرانـی شـیعی.

بـەڵام خاڵـی یەکلاییکـەرەوە لـەم قەیرانـەدا ئەوەیـە، ڕۆڵـی ئێـران بـوو بەهـۆی پشـتیوانی لـە ڕژێمـی ئەسـەد بـە دوو فاکتـەر ڕووداوەکانـی وەکـو خـۆی هێشـتەوە:

یەکـەم: لەمێـژە پەیوەنـدی دیمەشـق و تـاران لەناوچەکـە هەیـە، بەتایبەتـی لـە پەیوەنـدی دژایەتـی هەردووکیـان بـۆ عیـراق و سـەدام حسـێن و بەعـس خاڵـی هاوشـێوەیە لەپـاڵ یـەك، تێڕوانینـی هاوبـەش سـەبارەت بـە تورکیـاو پشـتیوانی پەکەکـە وەکـو نەیـاری ئەنکـەرەو لیـوای ئەسـکەندەریە، جگـە لـە مەسـەلەی مەزهەبـی لەنێـوان هـەردوو لایەنـی (شـیعی - سـوننی) و بەتایبەتیـش لـەدوای قەیرانەکانـی سـوریا دۆسـتایەتی و هاوپەیمانێتـی

سـوریا بەمدواییانـە لـە ریزبەنـدی رووخـان و کۆتاییهاتنـدا بـوو، رووداوەکانـی 26ی کانونـی دووەمـی 2011 کـە ڕاپەڕینـی خەڵکـی لێکەوتـەوەو تائێسـتا (210) هـەزار کـەس بوونەتـە قوربانـی و (202) ملیـار دۆلار زیانـی بەرکەوتـووە.

ئێـران بـۆ سـوریا دەرکـەوت.

دووەم: پەیوەنـدی مەزهەبـی نێـوان (تـاران - دیمەشـق) وەکـو مەسـەلەیەکی مەزهەبـی، کـە هـەردوو حاکمـی ئـەم دوو وڵاتـە شـیعەن، دەورونەقشـی زۆریـان هەبـوو لـە ڕووداوەکانـی عیـراق، لوبنـان و تورکیـا.

شـیعەکانی سـوریا کـە پێکهاتـوون لـە عەلـەوی (13%)، دەروز (3%)، پەیڕەوانـی گروپـی ئیسـماعیلیە (1%) کـە شـیعەگەلێکن، یازدەیەمیـن ئیمام بـەدوا ئیمام دەزانـن، نـەك ئیمامـی مەهـدی.

ڕووداوەکانـی 2011ی سـوریا ئـەو بۆچوونـەی لای دیمەشـق دروسـتکرد، کە پێویسـتە جەمسـەرگیری شیعی دابمەزرێنـن، لـەوەش زیاتر ئەوەیـە کە لەمـەودوا سـوریا پێویسـتە تـاران تەنهـا وەکـو پاڵپشـتی سیاسـی قبـوڵ نـەکات، بەڵکـو وەکـو نوێنـەری ڕەسـمی مەرجەعـی شـیعی قبوڵـی بـکات.

چونکـە یەکـەم فاکتـەرو کاریگـەر کـە وای لـە تـاران کـردووە پشـتیوانی خـۆی بـۆ سـوریا دەرببڕێـت. نەهێشـتنی ئەسـەدو حکومەتەکـەی بـەدەردی قەزافـی و لیبیـا بچێـت، ئـەوا فاکتـەری شـیعیە، جـا ئەگـەر لەبـەر شیعە عەلەویەکانـی سـوریا بێـت یـان لەبـەر پەڕینـەوەی ئێـران بێـت لـە سـوریاوە بـۆ لوبنـان و هـاوکاری حزبوڵلاو دروزەکان، واتـا ئێـران لـە سـادەترین حاڵـدا، بەدیـوە مەزهەبیەکـەی تـا دیـوە سیاسـیەکەی سـەیری ڕووداوەکان دەکات. تەنانـەت ئـەوە دیمەشـق بـوو کـە لـە دەیـەی هەشـتاکاندا بانگەشـەی ئـەوەی دەکـرد کە دروسـتکردنی یـەك بـەرەی شـیعە لـە دەریـای ناوەڕاسـتەوە تا پاکسـتان، بـەڵام ئێسـتا دروشـمەکە گـۆڕاوە بـۆ ئـەو بەرەیـە، بـەڵام بـە سـەرکردایەتی ئێـران نـەك سـوریا.

لەو نـاوەدا دیسـان فاکتەرێکـی بەهێـزی ئێرانـی، شـیعی دەردەکەوێـت. کـە پاڵپشـتی هێـزە کـوردەکان دەکـەن کـە لـە 2011 دەسـتیانگرتووە بەسـەر ڕۆژئـاوای کوردسـتان، کـە ئێسـتاش کانتۆنـی (عەفریـن، جزیـرەو کۆبانـێ) یـان دروسـتکردووە لەلایـەن یەکێتـی دیموکراتییـەوە بەڕێـوە دەچـن. تەنانـەت بـاس لـەوە دەکرێـت، سـوریاش هاوکاریـان دەکات، بـەڵام هیـچ گومـان لـەوەدا نییـە، کـە ئێـران پاڵپشـتی کوردەکانـی سـوریا دەکات. لەڕێـگای پارتـی کرێکارانـی کوردسـتانەوە، بەتایبەتـی کـە سـنورەکانی کـوردەکان لەگـەڵ تورکیاو ئێرانیـش بـەدوای ڕووداوەکانـی بەهـاری عەرەبـی درێغـی لەهیـچ هاوکارییەکـی نەیارانـی ئەنکـەرە نەکـردووە، کـە بێگومـان ئەمـە سیاسـەتی ڕوسـیای ڕێبـەری بلۆکبەندیـو، ناوچەیـی ئێـران لـە سـوریا - ڕوسیاشـە.

دەکرێـت بڵێیـن ئـەو خۆڕاگرییـەی لـە کۆبانـێ کـرا،

مایەی شکستی سیاسەتەکانی تورکیا بوو، لەهەمانکاتدا ئێرانیشی خۆشحاڵکرد، چونکە لەلایەك تێکشکاندنی ئەنکەرە بوو، لەلایەکیشەوە کەمکردنەوەی فشار بوو لەسەر سوریاو شکاندنی هەیمەنەو فۆبیای داعش بوو، کە تا سەر ئێسقان دژی شیعە، ئێران و هەیمەنەی ئێرانن.

بۆیە لە خراپترین حاڵدا ئەگەر سوریا دابەشبکرێت، ترسی هەرێمی جیاوازی شیعی، کوردی، سوننی هێشتا هەر ئێران هەیمەنەی خۆی لەڕووی مەزهەبییەوە دەپارێزێت. دەتوانێت سۆزی کوردەکانیش بۆ خۆی رابکێشێت.

ئەمەش دیسان ئەو فەلسەفەیە، کە ئێران ناوی دەنێت هەموو شتێك لەڕێگەی شیعەوە، هەموو شتێك بۆ بەهێزکردنی شیعە، وا دەردەکەوێت ئێران لە سوریا یەکەم قسەکەرەو ئەجێندای رووداوەکان ئەو کاری لەسەر دەکات و ئەگەر هاوکاری سەربازی، دارایی، لۆجستیکی ئێران نەبێت، بەشار ئەسەد بەرگەی شەش مانگی نەدەبردو بەدەردی میسرو یەمەن دەچوو، بۆیە ئەسەد بۆ هەمیشە قەرزاری ئێرانی شیعیە. پێناچێت ئێرانیش هیچی لەوە زیاتر بوێت کە لە سوریا گرنگی بە سیاسەتەکانی ئێرانی شیعی بدات. هەمیشە وەکو پردی پەیوەندی شیعەکان لەنێوان لوبنان و عیراق بێت.

خاڵێکی تری گرنگ ئەوەیە کە رۆڵ و هەیمەنەی ئێران لە سوریا، ئەمەریکاو خۆرئاوای ناچار کرد، چاو بەو پەیوەندیانەدا بخشێنێتەوە. قسەی ئێران بەهەند وەربگرێت، هەربۆیە لە کۆتاییەکانی 2014 دا فشارەکانی خۆرئاوا لەسەر سوریا کەمبونەوەو رەنگە بیر لەوە بکەنەوە دەست لە رووخانی بەشار ئەسەد هەڵبگرن، چونکە رەنگە یەکێك لە مەرجەکانی ئێران بێت بۆ پاشەکشە کردن لە بەرنامە ئەتۆمییەکەی، واتا لە ئێستادا رۆڵی ئێران لە ناوچەکەدا بە شێوەیەکە کە تاران سەنتراڵی بەهێزە، عێراق، لەڕیزی دووەمدایە کە نوێنەرایەتی رەسمی دەوڵەتی شیعی لەژێر هەیمەنەی ئێراندا دەکات و خاوەنی حکومەت و دەسەڵاتی یاساییە، سێیەم یەمەنە، کە جەماوەری شیعی لە حوسیەکان، پاڵپشتی ئێران موعجیزەیان خوڵقاندووە، کە دوای رووداوەکانی بەهاری عەرەبی و راکردنی عەلی عەبدوڵڵای ساڵحی دوژمنی سەرسەختی حوسیەکان ئێستا بوەتە پشتیوانیان و تەئیدی سیاسەتەکانی ئێران دەکات، تەنانەت زۆربەی وڵاتی یەمەنیان خستوەتە ژێر دەسەڵاتی خۆیانەوە، ئەمەش رۆڵی ئێران گەورەتر دەکات و ترسی گەورەش لەسەر نەیارە سەرسەختەکانی سیاسی و مەزهەبی و نەوت لە (سعودیە) دروستدەکات، چوارەم، لوبنانە کە حزبوڵڵاو حەسەن نەسروڵڵا نوێنەری خومەینیە، تەواو هەیمەنەی کردوە لە لوبنان و هەرکات بیەوێت گەمارۆی حکومەت و پەرلەمان دەدات و بوەتە یەکەم هێزی حزبی تۆکمەو بەدیسپلین کە دەتوانێت لوبنان بەڕێوەبەرێت، سەرەڕای ئەوەی کە پەرلەمانیش بەدەست شیعەکانەوەیە، ئەمەش واتا حزبوڵڵا یەکەم حزبی بەهێزی شیعی ناو جەمسەرگیری ئێرانیە لەناوچەکەدا کە پتەو و بەئیمان بێت و هەیمانەی هەبێت، پێنجەم، ئەفغانستانە کە تائێستاش شیعەکانی ئەو وڵاتە رۆڵیان هەیە لە دەسەڵات و سیناریۆکاندا، شەشەم، شیعەکانی بەحرێنە کە راستە رێکنەخراون و خاوەن دەسەڵات نین، بەڵام ئێران دەتوانێت لەهەر کاتێکدا بیەوێت خۆپیشاندان بکەن و فشار بخەنە سەر دەسەڵاتی سوننی و بەحرێن، حەوتەم شیعەکانی تورکیایە کە جاروبار دەیانجوڵێنێت، بەڵام زۆر کاریگەر نین.

واتا پێگەی شیعی، کە لە ئێستادا لە ئێران دەیانجوڵێنێت. لە حەوت شوێنی جیادا رۆڵدەگێڕن، کە هەرکامیان بە فۆرمێك و شێوازێکن لە بواری رۆڵبینینی سیاسی و مەزهەبی و مەرجەعی سەنتراڵ، بەهێزی حوکمران لە دەسەڵاتدا، هەیمەنەی حزبی، هەیمەنەی

جەمـاوەری، واتـا هـەرکام لـەم هێـزە شـیعیانەی ئـەم حـەوت شـوێنە ڕۆڵێکیـان هەیـە لـە قەیرانەکانـدا دەجوڵێنرێـن و کاریگەریـان دەبێـت، سیاسـەتەکانی ئێران جێبەجـێ دەکـەن، هەمووشـیان لەژێـر نـاوی پیـرۆزی شـیعەگەراییدایە، کـە ئێرانیـش کتومـت هـەر ئەمـەی دەوێـت، ئەونایەوێـت ئـەم هێزانـە ڕۆڵ بگێـڕن گـەر خەباتـی شـیعەگەرایی لـە خەباتـی خۆیـان جیابکەنـەوە، چونکـە ئێـران بەباشـی لـەوە تێـدەگات کـە دەبێـت هەمـوو شـیعە لەیـەك کاتـدا هەسـت بـە مەزڵومیـەت و گەورەیـی، هەسـت بـە ژێردەسـتەیی و سـەربەرزی، هەسـت بـە چەوسـاوەو خـاوەن پشـت بـکات، هەسـت بـە غـەدرو چەوسـانەوە، بـەڵام هەڵسـانەوە بـکات، بەمـەش ئێـران بـاش دەزانێـت کـە شـیعەکان دەبێـت وەکـو شـیعە خۆیـان بناسـن، وەکـو شـیعە بژیـن، وەکـو شـیعە خەبـات بکـەن، وەکـو شـیعە سیاسـەت و ژیـان بکـەن، وەکـو شـیعە خـەون ببینـن، وەکـو شـیعەش بمـرن، ئەمـە دواییـن مانیفێسـت و خەوبینینـی ئێرانـەو دوایـین تێڕوانینـی ئێرانـە بـۆ جیهانـی شـیعە.

دروزەکان، کەمینەیەکـی تـری شـیعەن، کـە بـێ کاریگـەی نیـن لەژێـر دەسـەڵاتی ئێرانـداو بـە چەندیـن شـوێندا بڵاوبوونەتـەوە، وەکـو (360000) لـە سـوریا، (310000) لـە لوبنـان، (60000) لـە ئیسرائیـل، (10000) لـە فەلەسـتین و (10000) کەیسـش لـە وئەرجەنتیـن واتـا نزیکـەی (700000) کـەس دەبـن60، ئەگەرچـی هەندێـك لـەم کەمینـە شـیعیانە لەگـەڵ سیاسـەتەکانی ئێران یەکناگرنـەوە، وەك ئەوانـەی لـە ئیسرائیلـن، بـەڵام پێناچێـت ئێـران ئەمانـە بـێ کاریگـەر جێبهێڵێـت و بەتایبەتـی کـە عەلەویەکانـی سوریاو شیعەکانی لوبنانـی کۆنترۆڵکـردووە.

بـە تایبەتـی لـەدوای شۆڕشـی 1979 خەڵکـی ئێـران شـیعەکانی باشـوری لوبنـان بونـە ئامانـج، پێگـەی هێـزی شۆڕشـی ئێـران، بـەڵام لـە شـەڕە ناوخۆییەکانـی لوبنانـدا شـیعەکان دابەشـبوون بەسـەر حزبوڵڵا کـە پشـتیوانی لـە ئێـران و بزوتنـەوەی ئەمـەل پشـتیوانیان لـە سـوریا دەکرد. هەندێکیشـیان پەیوەندیـان کـرد بـە پارتـە چەپەکانـی لوبنـان، لەکاتێکـدا ژمـارەی شـیعەکان لـە لوبنـان بـە ملیۆنێـك کـەس مەزەنـدە دەکرێـت، بـەڵام ئێـران و لوبنان و جیۆپۆلۆتیکـی شـیعەکان بـە تایبەت شـیعەکانی باشـورو حزبوڵـڵای زۆر بـۆ گرنگـە. بـە یەکـەم هێـزی شـیعی دادەنرێـت کـە ڕوبـەڕووی دوژمنـە گەورەکـەی ئێـران کـە (ئیسرائیـل) وەسـتاوەو مەترسیشـی دروسـتکردووە، بـۆ سـەر بەرژەوەندییەکانـی، بۆیـە ئێـران ڕەنگـە هێنـدەی حزبوڵڵاو حەسـەن نەسروڵـڵا هـاوکاری خۆشەویسـتی بـۆ چەنـد گروپێکـی شـیعی و ڕابەرەکـەی دەرنەبڕیبێـت و بـۆی گرنـگ نەبێـت.

سـاڵی 2011 بـەدوای شـەڕو قەیرانەکانـی سـوریاش باشـتر ڕۆڵـی حزبوڵـڵای بـۆ دەرکـەوت، کـە ڕاسـتەوخۆ چـووە شـەڕەکەوەو پشـتیوانی لـە ئەسـەد کـرد.

هـەر ئەوکاتـەش کـە حزبوڵڵا دروسـتبوو لـە فێبرایـەری 1985 ڕایگەیانـد «کـە پابەنـد دەبیـن، بەبڕیـاری حەکیمانـەو دادپەروەرانـەی ویلایەتـی فەقیهـەو ئایەتوڵڵا خومەینـی»، بەپێـی سـەرچاوەکان بـاس لـەوە دەکرێـت کـە حەسـەن نەسروڵـڵا ئەمینـداری حزبوڵـڵا، نوێنـەری ڕەسـمی خومەینییـە لـە لوبنـان، چونکـە هەمـوو جوڵـەو کارەکانـی نەسروڵـڵا بـە قازانجـی ئێرانـە61. ئـەوە جگـە لـەوەی حزبوڵڵا لەڕێگـەی خۆیـەوە دەتوانێـت پردێکـی پەیوەنـدی ئێـران و فەڵەسـتین بـۆ گروپەکانـی وەك حەمـاس و جیهـادی فەڵەسـتین دروسـتبکات، ئەگەرچـی ئەمـەش دوژمنایەتـی ئێـران بۆ فەڵەسـتین ئـەم دوو گروپە هـەر سـۆزی زۆریـان لەگـەڵ ئێـران و سـوریا هەیـە، بـە چـەك و کەلوپەلـی سـەربازی، ماددی هـاوکاری دەکرێـن. بەمدواییانـەش محەمـەد زەیـف بەرپرسـی گشـتی کەتائیبـی عزەدیـن قەسـام لەنامەیەکـدا بـۆ حەسـەن نەسروڵـڵای ئەمینـداری حزبوڵـڵای دۆسـتی ئێـران داوای هـاوکاری دەکات، لـەدژی ئیسرائیـل. ئەمـە لەکاتێکـدا بـوو کـە سـاڵی (2014) لـە ئەنجامـی هێرشـی فڕۆکـە

هەژموونی ئێران سعودییەی ناچار بە چاکسازی ناوخۆ کرد

ئیسرائیلییەکان لە جولان، کوڕێکی عیماد مەغنیە بە ناوی جیهاد، کە پاسەوانی تایبەتی قاسم سولەیمانی بوو، لەگەڵ شەش کەسی حزبوڵڵا کوژران، لەناویاندا بەرپرسێکی باڵای سوپای پاسدارانی ئێرانی تێدابوو62.

کە لەڕاستیدا ئەم دوو گروپە و چەند گروپی تری وەکو کۆمەڵی ئیسلامی و بزوتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عیراق، گروپی ئیسلامی رادیکاڵی سوننین، بەڵام ئێران چونکە دەتوانێت سودیان لێوەربگرێت، یارمەتیان دەدات و بەڵام ئەمانە بەشێك نین لە جیۆپۆلەتیکی پانوپۆڕی ئێرانی - شیعی، بەڵکو بەشێکن لە کاریگەری و فشارە سیاسیەکانی ئێران لە ناوچەکەدا، کەڵکیان لێوەردەگرێت و تا رادەیەکی زۆریش سەرکەوتوو بووە.

ئەمەش بە ئاماژەکردن بەوەی کە ئێران بۆی گرنگە هەمیشە قەیرانەکان بنێرێتە دەرەوەو لایەنگرانی گروپە دۆستەکانی ئەجێندا سیاسی و سەربازیەکانی بۆ جێبەجێ بکەن، کە ئەم دوو گروپە سوننیە لەو شێوازەن کە بێگومان لەزۆر شوێنی تریش سود

لەو گروپە سوننیانە وەردەگرێت، وەکو باسدەکرێت شەبابی سۆماڵی یەکێکە لەوانەو لەزۆر شوێنی تریش ناڕاستەوخۆ ئەوکارانە دەکات، بەڵام ئامانجەکەی ئەوەیە کە هەموو ئەم کارانە لە خزمەتی فراوانکردنی جیۆپۆلەتیکی شیعە بەکاردەهێنرێت.

ئێران سەبارەت حزبوڵڵا دریغی نەکردووەو بوونی بە خاوەنی (15000) مووشەك و دەیان هەزار چەکدارو فڕۆکەی سیخوڕی بێ فڕۆکەوان و کاتیۆشاو چەکی دژە فڕۆکەو توانی ماڵی و سەربازی و بوونی کەناڵی المناری ئاسمانی، بەهۆی ئێرانەوەو پێدانی هاوکاری بە بڕی (25 – 50) ملیار دۆلاری ساڵانە63. بەڵام واقعیەتێك هەیە کە پێش شۆڕشی 1979 ئێران و شیعەکان لە هەموو ئەو شوێنانەی باسمان کرد،

لەگەڵ نزیکبوونەوەی حوسییەکان لە سنورەکانی سعودیە، هاوپەیمانێتی سەربازی لەنێوان سعودیە، کوێت، ئیمارات، تورکیا، میسر لە مایسی 2014 پێکهات، لە کاتی هێرشەکاندا وڵاتانی بەحرێن، قەتەر، پاکستان، ئەردەن پەیوەست بوون بە بڕیاری هێرشەکەیان

خرابوونە پەراوێزەوەو کرابوونە پاشکۆو لەحاڵەتی گۆشەگیریدا بوون، بەڵام لە دوای شۆڕشەوە، وردە وردە گەشەیان کرد لەبواری سیاسی و کۆمەڵایەتی، هەرچەندە شیعەکان لەڕووی تیۆریەوە باوەڕی بە گەڕانەوەی رزگارکەر هەیە لە گەڕانەوەی ئیمامی نادیار خۆی دەخاتەڕوو، هەرچەندە هێشتا جوگرافیای شیعە لە کۆمەڵە دورگەیەکی جیاوازو پەرتەوازە دەچێت، بەڵام وردە وردە خەریکە پێگەو رۆڵی خۆی دەدۆزێتەوە لەسەر نەخشە سیاسی، ئیسلامی جیهانی و ناوچەییدا.

یان وەکو باسدەکرێت، ئێران خەریکە لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا وەکو ئیمپراتۆریەتێکی شیعە سەرهەڵدەدات. لەمبارەیەوە رۆژنامەی مەعاریفی ئیسرائیل لە ساڵی (2005) لە بابەتێکدا لە نووسینی زەڵمای شابیرا دەنووسێت: «دەوڵەتی ئێران مەشروعی ئیمپراتۆرییەکی شیعەی پێیە، زۆر نابات ئێران، عێراق، سوریاو لوبنان پەکدەخات و ئیسرائیل دەخاتە گروگازەوەو ئاسایشی ئیسرائیل دەخاتە مەترسییەوە»64.

ئەم بۆچوونانە دەکرێت بڵێین زۆریان راستن، بەو دەلیلەی ئیسرائیل لە ساڵی (2006) لەگەڵ حزبوڵڵا توشی کۆمەڵێك پێکدادانی تاڵ بووە، کە حزبوڵڵا موشەکی گرتە حەیفا، لە عێراق تا دێت رۆڵی ئێران زۆرترو زیاتر دەبێت. وەکو باسدەکرێت لە بوارەکانی ئاسمانی و دەریایی و زەمینی خۆی خزاندووەتە عێراقەوەو دوای شەڕەکانی داعشیش باشتر دەرکەوت. لوبنان بەتەواوی کۆنترۆڵیکردووە، خەریکە قسەکەی ئەلکسەندەر مارانش راست دەردەچێت کە دەڵێت: «ئیمپراتۆریەك بەڕێوەیە، کە لە سنورەکانی هیندەوە هەتاوەکو کەنارەکانی دەریای سپی کۆنترۆڵدەکات».

گەردەلولی زەبر (عاصفه الحزم) ململانێی شیعی - سوننی

سەرئەنجام شەوی پێنج شەممە 26ی ئازاری 2015 بەشێوەیەکی لەناکاو و کتوپڕ لەژێر ناونیشانی گەردەلولی زەبر، هێرشی ئاسمانی بۆ سەر پێگە سەربازیەکان، گەنجینەکانی چەك کە لەژێر دەسەڵاتی حوسیەکان و هێزە سەربازیەکانی لایەنگرانی(عەلی عەبدوڵڵا ساڵح)بەسەرکردایەتی عەرەبستانی سعودیە و بە بەشداری وڵاتانی عەرەبی بۆ سەر یەمەن دەستپێکرد65.

هێرش و دەستبەسەرداگرتنەکانی شوێنەکان لەیەمەن

لەلایەن حوسیەکانەوە و بەتایبەتی سەنعا و عەدەن و سنورەکانی سعودیە لەپاش شەڕ و ئاژاوەکانی یەمەن لە ئابی 2014 بەرپرسانی سعودیەی هاندا، کە چەند گەشتێك بکەن بۆ وڵاتانی کەنداو لەو مەترسییانە ئاگاداریان بکەنەوە بەتایبەت دوای هاتنە سەر تەختی پاشایەتی مەلیك سەلمان .

پێداگیری وڵاتانی کەنداو بۆ پشتیوانی عەبد ڕەبە مەنسور هادی سەرۆك کۆماری یەمەن، جێبەجێ کردنی بڕیارەکانی ئەنجومەنی هاریکاری کەنداو وایکرد ئەو هاوپەیمانێتیە سەربازییە بەشێوەیەکی چاوەڕوانەکراو و زوو پێکبێنێت، وڵاتانی (پاکستان، سودان، ئەردەن و تورکیا)بەشداربن، واتا هێرشەکان پەیامێك بوون بۆ کۆماری ئیسلامی ئێران کە زیاد لە پێویست مەترسی دروست کردبوو بۆ سەر سنورەکانی سعودیە و وڵاتانی کەنداو، دەستگرتنی بەسەر شوێنە ستراتیژ و گرنگەکاندا. گێرانەوەی هاوسەنگی هێزبوو لەنێوان وڵاتانی کەنداو لەلایەك و ئێران لەلایەکی ترەوە، بەشداری تورکیاش کردنەوەی میحوەرێکی تری عەرەبی و تورکی بوو دژی هەیمەنەی ئێران لەناوچەکەدا.

بێگومان ئێران لە سوریا، عێراق، یەمەن...هتد، بەتەواوی پارسەنگی هێزی بە قازانجی خۆی گۆڕیبوو و توانیبووی بەشار بەسەر پێوە رابگرێت، عێراق کۆنترۆڵ بکات و یەمەنیش بکاتە مەیدانی زۆرانبازی خۆی و سعودیە.

تا ساتی تەنگ پێهەڵچنینی ئێران لەیەمەن بەرامبەر سعودیە و وڵاتانی کەنداو یان(سوننەکان) سعودیە و وڵاتانی عەرەبی ڕاستەوخۆ نەچوونە شەڕی ناڕاستەوخۆی ئێران لەو وڵاتانە، لوبنان و بەحرێن. ئەوان دەیانزانی کە سوپای پاسداران و حیزبوڵڵای لوبنانی پاڵیانداوەتە بەشار ئەسەد و ڕێگا نادەن بروخێت، بۆیە تەنها لایەنگرانی سوننی خۆیان و چەند هێزێکی تریان باربۆ دەکرد و پڕ چەك دەکرد، بەڵام هەوڵەکانیان بێئاکام بوو.

لەململانێی شیعە و سوننە لەعێراقدا، ئێران تا بە ئێستاشەوە هەژمونی خۆی سەپاند و بەسەر عێراقدا، تا دێت سوننەکان لاواز دەبن، کە بەدۆستی سعودیە و کەنداوییەکان و تورکیا ناسراون و هەرچیەکیان لەدەستهات بۆ شکاندنی هەیمەنەو هەژمونی ئێران لە پشتیوانی سوننەکان درێغیان نەکرد، بەڵام بێئاکام بوون لەشەڕی ناراستەوخۆی ئێران.

لەیەمەن، کاتێك ئێران، کارتەکانی خۆی خستەگەڕ، ئیتر سعودیە و شێخنشینەکان کە هەر خەریکی ناردنە دەرەوەی نەوت و کەڵکەکردنی دۆلار بوون، تەواو شڵەژان و ناچار بوون بڕیاری شەڕی ڕاستەوخۆ بدەن، شەڕێك کە پەیامەکەی ڕوو لە تاران بوو.

واتا گەردەلولی زەبر رقی پەنگخواردووی سعودیە و کەنداوییەکان و تورکیا بوو لە بەرامبەر ئێراندا، کە تا دەهات هەژموونی هیلالی شیعی پڕ کاریگەرتر دەبوو. وڵاتانی کەنداو بەشێك لە چاودێران، ئەم شەڕ و کوشتارەیان خستە ئەستۆی ئێران، گوایە لە پشت ئاریشە و قەیرانەکانی یەمەنەوەیە 66.

شەڕەکانی یەمەن، مەترسی گەورەیان دروستکردووە و لەمبارەیەوە ڕۆژنامەی واشنتۆن پۆستی ئەمەریکی نووسیویەتی «ململانێکانی یەمەن، ئاژاوەیەکی نوێ لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا»67

گەردەلولی زەبر، بە دیوێکدا گەر هێرشێکی سیاسی و سەربازی سعودیە و کەنداویەکان بێت لە دەرئەنجامی ململانێی(شیعە-سوننە) و ڕێگرتن بووبێت لە هەژموونی ئێران لە ناوچەکە. دیوێکی تری ململانێکە، ئابوورییەکە واچاوەڕواندەکرا ئێران دەست بگرێت بەسەر گەروی باب ئەلمەندەب، کە ڕۆژانە دوو ملیۆن بەرمیل نەوتی پێدا تێدەپەڕێت، لەکەنداوەوە بۆ ئەمەریکا و ئەوروپا، بازرگانی نەوت بە شادەماری ئابووری عەرەبستانی سعودیە دادەنرێت.

خاڵی سێیەم دیووی شاراوەی ململانێکانیش خواستی

سعودیەیە بۆ مانەوەی وەکو رابەڕ و سەرکردایەتی وڵاتانی کەنداو و قسەکەری یەکەم و کۆتایی، کە تەنها ئێران بەمەترسی و رکابەری سەرەکی خۆی دەزانێت، بەڵام ئەمە واتای ئەوە نییە کە قەتەر، ئیمارات، بەحرێن، هەست بە مەترسی ئێران ناکەن، ئەوەشی کە مایەی سەرنج بوو، بێلایەنی و بەشداری نەکردنی شانیشینی عومان بوولە گەردەلولی زەبر، کە بەیەکێك لە دۆستە نزیکەکانی ئێران لەکەنداو دادەنرێت68.

بەشداری میسر، بۆ پشتیوانی لەسعودیە فاکتەرێکی گرنگ بوو، گەرچی پاشەکشەیەکی زۆر روویدابوو لەپەیوەندیەکانی سعودیە و میسر بە تایبەتی پاش رووداوەکانی بەهاری عەرەبی و گرتنەدەستی دەسەڵات لەلایەن ئیخوانەوە.

بەڵام پشتیوانیەکەی میسر لە گەردەلولی زەبر و پەلاماردانی داعش لە لیبیا، گەڕانەوەی خێرایی میسر بوو لەهاوکێشەکاندا، جیا لەوەی پەیوەندی ئێران و میسر باش نەبوو، قاهیرە نیگەرانی هەبوو لەوەی ئێران بگاتە دەریای سوور، سەرەڕای جیاوازی حاکمیەتی تاران و قاهیرە، ئەوەشی پەیوەستە بە بەشداری تورکیا، پشتیوانی ئەنکەرە بوو لەهاتنە سەرکاری شا سەلمان، کە خوازیاری چاکردنی پەیوەندی نێوان هەردولا بوو.

لەپاڵ ئەوەشدا بەشداری تورکیا گەر فرۆکەی جەنگی نەبوو، بەڵام چوونە پاڵ سعودیە یەکانگیرە لەگەڵ رێگری لەهەژموونی فراوانخوازی ئێرانی و گەیشتنی بە دەریای سوور و پێگەی ئێران لە رێگەی حزبوڵڵاوە لە لوبنان و سوریا.

رۆڵی ئەمەریکا لە هێرشەکانی گەردەلولی خۆڕاگری (زەبر) پەیوەندی بەوەوە هەبوو، گەروی باب ئەلمەندەب وەك یەکێك لەگرنگترین دەروازەکانی تێپەڕینی نەوت لەناو حەوت شوێنی ستراتیژی جیهانن لای ئەمەریکا، هەربۆیە پشتیوانی لۆجستیکی-هەواڵگری پێشکەش کرد و هەماهەنگی زۆریشی کردووە لەگەڵ سعودیە.

لەلایەکی تریشەوە ئەمەریکا بەرژەوەندی تایبەتی لەگەڵ ئێران هەبوو، بە تایبەتی هەردوو فایلی عێراق و ئەفغانستان لەگەڵ گرنگی گەرووی هورمز، بۆیە پارادۆکسێتکی زۆر لە سیاسەتی ئەمەریکا بەرامبەر ئێران لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست بەدی دەکرێت.

واتا لەیەمەن دژی ئێران، پشتیوانی لە سعودیەو هاوپەیمانی سونی دەکات، بەڵام لەعێراق هاوپەیمانی ناراستەوخۆی لەگەڵ ئێران هەیە بۆ دەرپەڕاندنی داعش، کە لەلایەن سعودیەو هاوپەیمانە سوننیەکانەوە پشتیوانی دەکرێت، یان لە ئەفغانستان هەماهەنگی لەگەڵ ئێران دەکات بۆ دەرپەڕاندنی قاعیدە، بەڵام لە سوریا دژی ئێران لەبەرەی تورکیا و وڵاتانی کەنداو دایە. هەموو ئەمانەش هیچ نییە جگەلە بەرژەوەندیەکانی ئەمەریکا لەناوچەکەدا.

هیندستان و پاکستان دوو وڵاتی خاوەن چەکی ناوەکی و مەترسیداری نیمچە کیشوەری هیندستان، وەکو دوو زلهێزی گەورە رۆڵ دەگێڕن.

بەڵام بەشداری پاکستان لەگەردەلولی خۆڕاگری(زەبر) دژی حوسیەکان، زیاتر لە وڵاتان بەشداری شەڕەکە سەرنجی هەموو لایەکی راکێشا، ئەگەر چی هەست بەململانێ و ناکۆکی قوڵی نێوان ریاز و تاران نەدەکرد. بەڵام ململانێی تایەفی شیعە و سوننە لەباشور و ناوەڕاستی ئاسیا گرنگیەکی زۆری هەبوو، بەتایبەتی پێگەی پاکستان لەبواری بازرگانی لەزەریای هیندی و دەریای سوور، بەتایبەتی پاوانخوازی ئێران لەو ناوچەیە، پاکستانی تووشی دڵەڕاوکێ کردبوو.

سەرەڕای پەیوەندی توندوتۆڵی ئێران لەگەڵ هندستان و عومان، وایکرد پاکستان بچێتە بلۆکی سعودیەوە دژی ئێران بەشداری بکات لەشەڕی دژی حوسیەکان، بۆئەوەی دەستیان نەگات بە باب ئەلمەندەب، کە رێرەوێکی گرنگی بازرگانی پاکستانە لەگەڵ ئەوروپاو

ئەمەریـكا.
بـەڵام هندستان نـەك بەشداری شـەڕەكەی نەكرد، بەڵكو هەوڵیدا بێلایـەن بێـت، داوای ئاسایشـی بـۆ یەمـەن كـرد، خوازیـاری پەرەسـەندنی ناكۆكیەكانـی نەبـوو لەگـەڵ پاكستان لەسـەر ناوچـەی كشـمیر لـەوە زیاتـر، روسـیا و چیـن وەكـو دوو وڵاتـی زلهێـز ئەگەرچـی ئاسایشـی گـەرووی بـاب ئەلمەندەبیـان بـۆ گرنـگ بـوو، بـەڵام پشتیوانی حوسییەكانی دۆستی ئێرانیشیان نەكرد، بەڵام هەرچـی روسـیا بـوو فایلـی گرنگـی وەكـو ئۆكرانیـای هەبـوو.
پـاش چەنـد سـاڵ لەكێشـە و ئاریشـەكانی سـعودیە و بـە تایبەتـی بـە دوای رووداوەكانـی بەهـاری عەرەبـی لـە سـاڵی 2011دا، یەمـەن بـووە مەیدانـی ململانێـی نێـوان ئێران و سـعودیە. بۆیـە لەگـەڵ نزیك بوونـەوەی حوسـییەكان لـە سـنورەكانی سـعودیە، هاوپەیمانێتـی سـەربازی لەنێـوان سـعودیە، كوێـت، ئیـمارات، توركیـا، میـسر، لـە مایسـی 2014 پێكهـات، لـە كاتی هێرشـەكاندا وڵاتانی بەحرێـن، قەتـەر، پاكسـتان، ئـەردەن پەیوەسـت بـوون بـە بڕیـاری هێرشـەكەیاندا، سـەرچاوەكانی میدیـا بـاس لەئاگاداربوونـی ئەمەریـكا دەكـەن لـە سیناریۆكان و كات و وادەی هێرشـەكان، پاڵپشـتی كردنیـان، لەمبارەیـەوە ئەنـوەر قرقـاش، وەزیـری دەوڵـەت بـۆ كاروبـاری دەرەوەی ئیـمارات رایگەیاند»بڕیـاری بەشـداری لـە گەردەلولـی خۆڕاگـری، پەلـە نەبـووە، بەڵكـو پێشـتر دانوسـتانی چڕوپـڕی لەسـەركراوە، سـەرەڕای هەوڵەكانـی ئاشـتەوایی و رووبەربوونـەی حوسـیەكان، بـەڵام سـەرئەنجام پلانەكـەی ئێـران، كـە كۆكردنـەوەی گـەورە هێزەكانـی ناوچەكـە و هاوپەیمانەكانـی بـوو، بـۆ رووبەروبونـەوەی ئێـران»69.
هێشـتا قەیرانەكانـی یەمـەن چارەسـەر نەكـراون و پێناچێـت بەمزوانـەش بەتـەواوی چارەسـەر بـن، بۆیـە ترسـی هەیـە لـەوەی پـاش شـەڕەكانی گەردەلولـی خۆڕاگـری، شـەڕەكە بەجۆرێـك بگۆردرێـت بەشـەڕی ئێـران و سـعودیە بەوەكالـەت.
بەتایبەتـی كـە فایلـی لایەنگـری و دژایەتـی ئێـران و سـعودیە لەعێـراق، سـوریا، یەمـەن تێكـەڵ بـووە، بۆیـە مەترسـی گـەورە هەیـە لـە چارەنوسـی ناوچەكـەو هەڵگیرسـاندنی شـەڕێكی گەورەتـر و مـاڵ وێرانكەرتـر، كـە رەنگـە زەرەری زۆر لەخۆرهەڵاتـی ناوەڕاسـت و كەنـداوی فارسـی لێبكەوێتـەوە70.
ڕووداوەكانـی یەمـەن و هێرشـەكانی گەردەلولـی زەبـر، پێشـهات و خوێندنـەوەی زۆری بـەدوای خۆیـدا هێنـا، لەسـەر ئاستی وڵاتانـی عەرەبـی سـەرهەڵدانی بیرۆكـەی هێـزی عەرەبـی هاوبـەش، بەمەبەسـتی پاراسـتنی ئەمنـی قەومـی، رێگـری لـە نفـوزی ئێرانـی لەناوچەكـەو رووبەروبونـەوەی مەترسـیەكان و تیـرۆر، بەتایبەتـی ئـەو قەیرانانـەی لەوڵاتانـی عەرەبـی سـەریهەڵداوە و بەتایبەتی دوای ڕووداوەكانـی بەهـاری عەرەبـی لـە لیبیـا، تونـس، بەحرێـن رووداوەكانـی یەمـەن و عێـراق بـە تایبەتـی و سـەرهەڵدانی داعـش.
سـەرەڕای ئەوانـە ئەنجومەنـی هاریـكاری كەنـداو، مەترسـییەكانی لوبنـان، سـوماڵ، فەلەسـتینی بـە گرنـگ زانیـووە، بۆیـە هەمـوو ئـەو قەیـران و ئاریشـانە، وڵاتـی كەنـداوی هێناوەتـە سـەر ئـەو قەناعەتـەی، كـە پێویسـتە بەهـاوكاری ڕووبـەڕوی مەترسـییەكانی ببنـەوە، بەهێـزی سـەربازی71.

سوپای وڵاتانی عەرەبی

گۆڤـاری گڵۆبـاڵ فایـەر پـاوەر، كـە تایبەتـە بەریزبەنـدی هێـز و سـوپا، لەدوایـن راپۆرتـی خۆیـدا، ریزبەنـدی بۆ(126)دەوڵـەت كـرد، لەسـەر ئاسـتی جیهـان لەناوییاندا(19)دەوڵەتـی عەرەبـی.
بەپێـی ئـەو ڕیزبەندیـەی بـۆ وڵاتانـی عەرەبـی كـراوە میـسر لـە پلـەی (18)، جەزائیـر (27)، سـعودیە(28)، سـوریا(42)، مەغریـب (49)، ئیمارات (50)، تونـس(58)، ئـەردەن(64)، عومـمان(69)، كوێـت (71)، قەتـەر(77)،

محەمەد بن سەلمان
موقتەدا سەدر

یەمەن(79)، بەحرێن (83)، لوبنان (86)، سودان(101)، عێراق(112)، باشوری سودان (121)، لیبیا(122)، سۆماڵ(126) .... .

جیا لەوانە راپۆرتەکە ریزبەندی ئەو وڵاتە عەرەبیانەی کردووە بەپێی ژمارەی سوپا بۆ ساڵی(2014) کە بەم شێوەیە:

1- جەزائیر لە پلەی(9)دایە، لەسەر ئاستی جیهان بە (512000) سەرباز.

2- میسر لە پلەی(11)دایە، لەسەر ئاستی جیهان بە (468500) سەرباز .

3- عێراق لە پلەی (21)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە (271500) سەرباز.

4- سعودیە لە پلەی(24)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە (233500)سەرباز.

5- باشوری سودان لە پلەی(26)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە (210000) سەرباز.

6- مەغریب لە پلەی(29)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە (195600) سەرباز.

7- سوریا لە پلەی (32)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە (178000)سەرباز.

8- لوبنان لەپلەی(40)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە (131100)سەرباز.

9- ئەردەن لەپلەی (47)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە(110700)سەرباز.

10- سودان لە پلەی (50)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە(109500)سەرباز.

11- میرنیشینی عومان لە پلەی(58)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە(72000)سەرباز.

12- یەمەن لە پلەی(62)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە(66700)سەرباز.

13- ئیمارات لە پلەی(64)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە(65000)سەرباز.

14- تونس لە پلەی(72)دایە لەسەر ئلستی جیهان بە(40500)سەرباز.

15- لیبیا لە پلەی(78)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە(35000)سەرباز.

16- کوێت لە پلەی(95)دایە لەسەر ئاستی جیهان بە(15500)سەرباز.

17- بەحرێـن لـە پلەی(107)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بە(13000)سـەرباز.

18- سـۆماڵ لەپلەی(110)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان لە(12000)سـەرباز.

19- قەتـەر لـە پلەی(112)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بە(11800)سـەرباز72.

ریزبەندی هێزە سەربازییەکانی وڵاتانی عەرەبی

بەپێی بودجەی سەربازی بۆ ساڵی 2015 بە دۆلار:

1- سـعودیە بـە پلـەی چـوارەم دێـت لـەدوای ئەمەریـکا، چیـن، روسـیا، بەتەرخانکـراوی بودجـەی 65 ملیـار و 527 ملیۆن دۆلار.

2- ئیـمارات لـە ریزبەنـدی (71)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە (41) ملیـار و (573) ملیـۆن دۆلار.

3- جەزائیـر لـە ریزبەنـدی (22)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە (10) ملیـار و (570) ملیـۆن دۆلار.

4- شانیشـینی عومـمان لـە ریزبەنـدی (31)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە (6)ملیـار و (517) ملیـۆن دۆلار.

5- عێـراق لـە ریزبەنـدی (53)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە (6)ملیـار و (55) ملیـۆن دۆلار.

6- کوێـت لـە ریزبەندی(83)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بە(5)ملیـار و(200) ملیـۆن دۆلار.

7- میسـر لـە ریزبەنـدی (54)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بە(4) ملیـارو (400) ملیـۆن دۆلار.

8- مەغریـب لـە ریزبەنـدی (51)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بە(3)ملیـار و(400) ملیـۆن دۆلار.

9- لیبیـا لـە ریزبەندی(55)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە (3) ملیـار دۆلار.

01- سـودان لـە ریزبەنـدی (85)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە (2) ملیـارو (470) ملیـۆن دۆلار.

11- قەتـەر لـە ریزبەندی(56)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە(1) ملیـارو (930) ملیـۆن دۆلار.

21- سـوریا لەریزبەنـدی (66)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە (1) ملیـارو (827) ملیـۆن دۆلار.

31- لوبنـان لـە ریزبەنـدی (86)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە (1) ملیـارو (735) ملیـۆن دۆلار.

41- ئـەردەن لـە ریزبەنـدی (07)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە(1) ملیـارو (500) ملیـۆن دۆلار.

51- یەمـەن لـە ریزبەندی(27)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە (1) ملیـارو (440) ملیـۆن دۆلار.

61- بەحرێـن لـە ریزبەندی(87)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە (730) ملیـۆن دۆلار.

71- تونـس لـە ریزبەندی(38)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە(550) ملیـۆن دۆلار.

81- باشـوری سـودان لـە ریزبەندی(48)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە (545)ملیـۆن دۆلار.

91- سـۆماڵ لـە ریزبەنـدی (221)دایـە لەسـەر ئاسـتی جیهـان بـە(85) ملیـۆن و (690) هـەزار دۆلار37.

بـەو شـێوەیە دەردەکەوێـت وڵاتانـی عەرەبـی بـەو هەمـوو بودجـە زەبەلاحـەوە کـە بـۆ هێـزی سـەربازی خـەرج دەکرێـت فاکتەرێکـی سـەرەکییان مەترسـییە لـە هێـزو پێگـەی کۆمـاری ئیسـلامی ئێـران و هێرشـەکانی گەردەلولـی زەبریـش مەسـج و پەیامێـك بـووە کـە بەگەلەکۆمەکێکـی گـەورە دەتوانـن پاشەکشـە بـە ئێـران بکـەن.

بـەڵام سـەرەرای هێرشـی بەردەوامـی وڵاتانـی کەنـداو هێشـتا ئێـران دواییـن قسـەی نەکـردووە و خەریکـی بەکارهێنانـی ئـەم کارتەیـە بـۆ راکێشـانی سـەرنجی وڵاتانی ئەمەریـکاو خۆرئـاوا واتـە ئێـران مەبەسـتی بـوو دەخالەتی خـۆی لـە یەمـەن، سـوریا، عێـراق بکاتـە کارتـی فشـار بۆسـەر خۆرئـاوا بـە مەبەسـتی هەڵگرتنـی گەمـارۆکان لەسـەری و مامەڵەکـردن لەگەڵیدا بەشـێوەیەکی رەسـمی یـان نـا رەسـمی، هـەر بۆیـە رەنگـە شـەرەکانی یەمـەن هەلێکـی باشـی رەخسـاند بـۆ ئێـران، بـۆ نزیکبونـەوە لـە خۆرئـاواو رێکەوتنـی گروپـی 5+1 و دەرچـوون لـە قەیرانە

ناوخۆییـەکان، چونکـە فشارێکی زۆری لەسـەربوو ئەگـەر چـی هەیمەنـەو هەژموونـی زۆری کـردووە لەناوچەکانـی هیلالـی شـیعی ئێـران سـەرەرای رێکەوتنـی لۆزانـی لەگـەڵ گروپـی 5+1 ئیمـزا کـردو واشـی نیشـاندا کـە لەقازانجـی خـۆی تـەواو بـووە، ئەگـەر چـی وانەبـوو، بـەڵام پەلهاویشـتن بـۆ هـاوکارە حوسیەکان لـە یەمـەن، پەلهاویشـتنی حزبوڵـڵا بـۆ سـوریا، هاتووچونـی قاسـم سـلێمانی لـە عێـراق ملدانـەکان و تەنازولاتەکانـی کـردە سـەرکەوتن و دیبلۆماسـیەت.

ئـەوە روونـە کـە ئێـران هێنـدەی تامـەزرۆی رێکەوتـن بـوو لەگـەڵ گروپـی 5+1 لەلـۆزان، هێنـدە نیگەرانـی هێرشـەکانی سـعودیەو هاوپەیمانەکانـی نەبـوو لـە یەمـەن، چونکـە ئێـران ئامانجەکـەی هـەر ئـەوە بـوو کـە بتوانێـت نیشـانی خۆرئـاوای بـدات، گـەر لەگەڵـی رێـك نەکـەون دەتوانێـت کێشـەی گەورەتـر لەسـنورەکانی سـعودیەو گـەرووی بـاب ئەلمەنـدەب دروسـتبکات و یارمەتـی داعـش بـکات و قەتـڵ و عامـی گـەورەی سـوننەکان بـکات و بەئیمکانیاتـی زۆرتـر پشـتیوانی حزبوڵـڵاو بەشـار ئەسـەد بـکات.

چونکـە روونـە لـە هەمـوو ئـەو شـەڕو بەرانـەی کـە ئێـران کردویەتـی لـەدژی وڵاتانـی کەنـداو تورکیـا سـەرکەوتوبووە47.

رەنگـە ئێـران ئـەوە بڵێـت کـە سـعودیە و وڵاتانـی عەرەبـی ئەزمونێکـی شکسـتخواردووی وەهایـان هەیـە لـە رابـردوودا لـەدژی ئیسرائیـل، کـە نـەك ئیسرائیلیـان پـێ لەنـاو نەچـوو، بەڵکـو ناچـار بـوون هێـز، هەژمـوون، هەیمەنـەی ئیسرائیـل قبوڵبکـەن.

واتـا ئێـران مەبەسـتیەتی بڵـێ، دوبـارە کردنـەوەی مێـژوو بـۆ وڵاتانـی عەرەبـی تراژیدیـە و ئێران لەبەرامبـەر ئـەوان گـەر ئیسرائیـل نەبـێ، کەمتر نییـە.

وڵاتانی بەشدار لە گەردەلولی زەبر

1- عەرەبسـتانی سـعودیە، بـە (100) فڕۆکـەی شـەڕکەر، (150) هـەزار سـەربازو یەکـەی دەریایـی بەشـداری کردبـوو .

2- ئیمارات، بە (30)فڕۆکەی شەڕکەر بەشداری کردبوو.

3- کوێت، بە (15) فڕۆکەی شەڕکەر بەشداری کردبوو.

4- بەحرێـن، بـە(15) فڕۆکـەی شـەڕکەر بەشـداری کردبـوو.

5- قەتەر، بە(10) فڕۆکەی شەڕکەر بەشداری کردبوو.

6- ئەردەن، بە(6) فڕۆکەی شەڕکەر بەشداری کردبوو.

7- مەغریـب، بـە (6) فڕۆکـەی شـەڕکەر بەشـداری کردبـوو.

8- سودان، بە (3) فڕۆکەی شەڕکەر بەشداریکرد بوو.

9- میـسر، رایگەیانـد بـوو ئامادەگـی هەیـە بـۆ بەشـداریکردن بـە هێـزی ئاسـمانی، دەریایـی، وشـکانی گـەر بڕیـاردەرو پێویسـت بێـت.

01- پاکسـتان، ئامادەگـی نیشـاندا بـە بەشـداری هێـزی وشـکانی.

11- ئەمەریـکا، رایگەیاندبـوو ئامادەگـی هەیـە لـە بـواری لۆجسـتیکی، هەوڵگری، لـە کاتـی جووڵـەی هێـزە سـەربازییەکانی کەنـداو، بـەسرە، یەمـەن75.

(تێبینـی: ئـاڵای ئـەو وڵاتانـەو وێنـەی فرۆکـە+ کەشـتی ....و تانـك).

ئەمەریکا باس لە هەژموونی ئێران دەکات

ڕووداوەکانـی خۆرهەڵاتـی ناوەڕاسـت، مایـەی سـەرنج و تێڕامانـن، بـە تایبەتـی بـۆ ئەمەریکا، کـە بەرژەوەنـدی زۆر و زەوەنـدی هەیـە، هـەر بۆیـە هەژموونـی ئێـران و ڕۆڵـی گرنگـی ئـەو، سـەرەڕای پارادۆکـس لەبوونـی سیاسـەتی

ئەمەریکا بەرامبەر ئێران، بەڵام بە گشتی هەژموون و هەیمەنەی مەترسییە لەبەردەم بەرژەوندیەکانی ئەمەریکادا.

بەپێی راپۆرتێکی دەزگای هەواڵگری نیشتمانی ئەمەریکا لە بەرامبەر کۆنگرێس، کە بەشێوەیەکی ساڵانە لەژێر ناوی(هەڵسەنگاندنی هەڕەشەکان دەربارەی جیهان) کە هەڕەشەن لەسەر ئاسایشی ئەمەریکا، دەقی ئەو راپۆرتە، کە لە شوباتی ساڵی 2014 بڵاوکراوەتەوە، باسی لەرۆڵی ئێرانی ناوچەیی و رۆڵی هاوکارەکانی باسکراوە.

لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، ئێران و دراوسێکانی ئالوگۆڕی ستراتیژی تێدا ڕوویداوە، نفوزی ئێران زیادیکردووە، لەبابەتی شکستی بزوتنەوەی تاڵیبان و سەرۆکی پێشووی عێراق سەدام حسێن، داهاتی

ژمارەی دانیشتوان لەوڵاتە جیاوازەکان و ڕێژەی شیعە لەو وڵاتانەدا:

وڵات	ژمارەی شیعە	ڕێژەی ژمارەی دانیشتوان له وڵاتی موسڵماندا	ڕێژەی ژمارەی شیعەکان لەسەر ئاستی جیهان
ئێران	33,000,000 - 40,000,000	50 - 60	37 - 40
عێراق	20,000,000 - 19,000,000 -	60 - 65	11 - 12
پاکستان	1,900,000 - 28,000,000	10 - 15	10 - 15
هیندستان	16,000,000 - 24,000,000	10 - 15	9 - 14
یەمەن	10,000,000 8,000,000 -	35 - 40	5
تورکیا	11,000,000 7,000,000 -	65 - 75	3 - 4
ئەندەنوسیا	5,000,000 - 6,000,000	2.7	3
ئەفغانستان	6,000,000	19	2
سوریا	3,000,000	12	2
نەیجیریا	4,000,000	5	2
سعودیە	695,444 -	1 - 2	1
لوبنان	1,000,000 - 1,600,000	30 - 35	1
تەنزانیا	2,000,000	10	1
عەممان	700,000 - 900,000	5 - 10	1
کوێت	500,000 - 700,000	30 - 35	1
مصر	830,000	1	1
ئەلمانیا	400,000 - 600,000	10 - 15	1
بەحرەین	375,000 - 400,000	65 - 75	1
تاجیکستان	400,000	7	1
ئیمارات	300,000 - 400,000	10	1
ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا	200,000 - 400,000	10 - 15	1
بەریتانیا	100,000 - 300,000	10 - 15	1
بولغاریا	100,000	10 - 15	1
قەتەر	100,000	10	1

نـەوت سـەرکەوتنەکانی حەمـاس لـە هەڵبژاردنەکانـی فەلەسـتین، سـەرکەوتنی حزبوڵـڵا لەشـەڕ دژی ئیسرائیـل، ئەوانـە هەمـووی فاکتـەر بـوون بـۆ فراوانبوونـی نفـوزی ئێـران لەناوچەکـەدا. ئـەم بەشـەی راپۆرتەکـە، ئـەو فاکتەرگەلانـە باسـدەکات، کـە هەموویـان بەقازانجـی ئێـران تـەواو بـوون، یـان بەواتایەکـی تـر ئێـران رۆڵـی گـەورەی هەیـە لـە سـەرکەوتنیان. واتـا ئێـران بەپێـی ئـەو پێوەرانـە بێـت، تـا ئێسـتاش لـە خۆرهەڵاتـی ناوەڕاسـت مەترسـییە لەسـەر بەرژەوەندیەکانـی ئەمەریـکاو وڵاتانـی عـەرەب، ئـەوە لـە کاتێکدایـە ئێـران دەسـتی گرتـووە بـە شۆڕشـەکەیەوە و فراوانکردنـی نفـوزی خۆیـی و هەوڵـی رۆڵگێرانـی لەناوچەکـە و جیهانـی ئیسـلامی.

سـەرەڕای ئەوانـە ئێـران پەیوەندییەکانـی خـۆی لەگـەڵ ئەفغانسـتان، عێـراق، سـوریا باشـی بردۆتـە پێـش.

هـاوکاری ئـەو هێزانـە دەکات کـە لەناوچەکـەدا دژی بەرژەوەندیەکانـی ئەمەریـکان. توانیویەتـی بەهـاری عەرەبـی و دەرئەنجامەکانـی، سـودیان لـێ وەربگیرێـت بـە قازانجـی خـۆی.

سـەرەڕای ئەوانـە بـەدوای سـاڵانی(2014- 2015)ئێـران بەتایبەتـی وەکـو پارێزەرانـی شـیعەی مەزڵـوم خـۆی نیشـانداو توانـی سـنورێك بـۆ شـەڕی تائیفـی دابنێـت. بەبەردەوامـی ئێـران لـە خۆرهەڵاتـی ناوەڕاسـت بـە شـێوەیەکی فـراوان، بەناردنـی چـەك و کـەل و پەلـی سـەربازی، هـاوکاری گروپەکانـی فەلەسـتین و چەکدارانی حوسـی لەیەمـەن، جەنـگاوەرە شـیعەکان لـە بەحرێـن و جێگیرکردنـی حکومەتێکـی شـیعی لایەنگـری خـۆی لـە بەغداد.بەمشـێوەیە ئێـران پارێـزگاری لـە دەوڵەتـە دۆسـتەکانی دەکات لەعێـراق، سـوریا، پارێـزگاری لـە بەرژەوەندیەکانـی شـیعە و تێکشـکاندنی توندڕەوانـی سـوننە و پەراوێـز خسـتنی نفـوزی ئەمەریـکا دەکات. لەپاڵپشـتی حزبوڵـڵای لوبنـان درێغـی نەکـردووە، ئەگـەر چـی وەکـو گروپێکـی تیرۆریسـتی هاوپەیمانـی ئێرانـی بـاس دەکرێـت67.

- هێزی سەربازیی سعودییە:

سـوپای سـعودیە وەك یەکـەم هێـزی کەنـداو و سـێهەم هێـزی وڵاتانـی عەرەبـی دەردەکەوێـت و لەکـۆی 821 وڵاتـدا، 82 میـن هێـزە.

هێزی سەربازیی سعودیە پێکهاتووە لە:

1-233هەزار و 500 سەربازی چالاك لەناو سوپاکەدان.

2- ژمارەی کارمەندی یەدەك دەگاتە 52 هەزار کەس.

3- 5472 زرێپۆش .

4- 1210 تانك.

5- 1278 تۆپ و رۆکێتهەڵدێر.

6- 391 فڕۆکەی جەنگی.

7- 200 هەلیکۆپتەر.

8- 187 فڕۆکەی کارگۆ.

9- 168 فڕۆکەی مەشق.

01- 55 کەشتی جەنگی.

سەرچاوە: 2015, uropaR labolG rawoperiF ,

هێزی سەربازیی سعودییە:

بەپێـی دەزگای گلۆبـاڵ فایرپـاوەر گلۆبـاڵ: سـوپای سـعودیە وەك یەکـەم هێـزی کەنـداو و سـێهەم هێـزی وڵاتانـی عەرەبـی دەردەکەوێـت و لـە کـۆی 821 وڵاتـدا، هەشـتاو دووەمیـن هێـزە.

هێزی سەربازی سعودیە پێکهاتووە لە:

1- 233500 سەربازی چالاك.

2- هێزی وشکانی 75000.

3- هێزی ئاسمانی 2000.

4- هێزی دەریایی 13500.

5- هێزی بەرگریی ئاسمانی 16000.

6- پاسەوانی میللی 100000.

أ- 75000 یان چالاکن.

ب- 25000 یش هێزی هۆزەکانن.

7- هێزی تایبەت 3000 (77).

میلیشیا سیمایەكی دیاری ڕەوتە شیعەكانە

سەرچاوە:
بەڕێوەبەرایەتی ناوەندیی هێزی دەریاییەكانی ریاز، 2015/4/1.

ئامار

ڕێككەوتن لەسەر بەرنامەی ئەتۆمی ئێران

دوای 10 ساڵ لە گفتوگۆی بەردەوامی نێوان ئێران و كۆمەڵەی 1+5 كە پێكهاتووە: (ئەمەریكا، روسیا، چین، بەریتانیا، فەرەنسا و ئەڵمانیا) گەیشتە ڕێككەوتن لەبارەی بەرنامە ئەتۆمییەكەی تارانەوە، ئێران چالاكییە ئەتۆمییەكانی كەم و سنوردار دەكات لەبەرامبەر هەڵگرتنی گەمارۆ ئابوری و سیاسیەكان لەسەری.

خاڵە سەرەكییەكانی ڕێككەوتنەكە:

ئێران:

1- راگرتنی پیتاندنی یۆرانیۆم بۆ ڕێژەی 5%.

2- كەمكردنەوەی یەدەگی یۆرانیۆم 20% بۆ 5%.

3- دانەمەزراندنی هیچ دەزگایەكی دیكەی پیتاندنی یۆرانیۆم.

راگرتنی چالاكییەكانی پیتاندنی یۆرانیۆم لە وێستگەی (ئاراك) دا.

4- راگرتنی چالاكییەكانی وێستگەی ئاراك و هەوڵ نەدان بۆ پیتاندنی پلۆتۆنیۆم.

5- ڕێگەدان بە سەردان كردنی سەرپەرشتیارانی ئاژانسی وزەی ئەتۆم بۆ هەردوو وێستگەی(نەتانز و فەردۆ)بەشێوەیەكی رۆژانە.

زلهێزەكانی جیهان:

1- لەشەش مانگی داهاتوودا هیچ سزایەك پەیوەند بەبەرنامە ئەتۆمیەكەوە بەسەر ئێراندا ناسەپێنن.

2- لابردنی سزا ئابورییەكان بەبەهای 7 بلیۆن دۆلارە.

3- هەڵگرتنی ئابلۆقە لەسەر 2,4 بلیۆن دۆلاری بلۆككراو.

4- هەڵگرتنی ئابڵوقە لەسەر 1,5 بلیۆن دۆلار پەیوەست بەبازرگانی ئاڵتون و کانزا بەنرخەکان.

5- هەڵگرتنی ئابڵوقە لەسەر سێکتەری پترۆکیمیاوی و ئۆمۆبێل.

- دامەزراوە ئەتۆمییەکانی ئێران:

1- وێستگەی ئەتۆمی.

2- پیتاندنی یۆرانیۆم.

3- خەزنکردنی یۆرانیۆم78.

ڕێککەوتنی ئەتۆمی وڵاتانی 5+1 لەگەڵ ئێران

دوای تێپەربونی 18 مانگ بەسەر سەرەتای دەستپێکردنی دانوستانەکان و هەشت ڕۆژ لە دوایین گەڕی دانوستانەکان لەشاری لۆزان لە سویسرا، وڵاتانی زلهێز(ئەمەریکا، روسیا، چین، بەریتانیا، فەرەنسا، ئەڵمانیا، یەکێتی ئەوروپا)لەگەڵ ئێران لەسەر رۆژەڤی ئەتۆمی ئێران گەیشتە ڕێککەوتنێکی بەرایی، کە بەقۆناغێکی گرنگی ڕێککەوتنی یەکجاری دادەنرێت، کە دەبێت تاکو 30 حوزەیرانی داهاتوو تەواو بکرێت.

خاڵەسەرەکیەکانیڕێککەوتنەکە:

هەردوولا واتا وڵاتانی 5+1 لەگەڵ ئێران لەسەر هەندێك پێوەری سەرەکی ڕێککەوتن، ئەو پێوەرانەش لەلایەن بەرپرسانی ئەمەریکا هێشتا پێویستی بە دانوستانکردنە لەسەریان، بۆ ئەوەی بگەن بە وردەکاری جێبەجێکردنیان، چونکە هیچ شتێك قبوڵکراو نییە تاکە هەموو شتەکان قبوڵ نەکرێن، خاڵە سەرەکییەکانی ڕێککەوتنەکەش ئەمانەی لای خوارەوەن:

پیتاندن:

- ژمارەی ئامێرەکانی دەرچەی ناوەندی لە (10)هەزارەوەبۆ (6104) ئامێر واتا یەك لەسەر سێی کەم دەکرێتەوە، لەو ژمارەیەش تەنیا (5060) ئامێر مافی بەرهەمهێنانی یۆرانیۆمی پێتێنداروی دەبێت بۆ ماوەی دە ساڵ. ئامێرەکانی دەرچەی ناوەندیش لەنەوەی یەکەم دەبێت

- تاران یۆرانیۆمی عەمبارکراوی ئەوەی بە سستی دەپیتێندرێت لە(10)هەزار کیلۆگرامەوە بۆ (300) کیلۆگرام کەم دەکاتەوە، واتا بەرێژەی (76,3%) بۆماوەی (15)ساڵ.

- تاران رازی بووە بە رێژەی (76,3%) بۆماوەی (15) ساڵ واز لە پیتاندنی یۆرانیۆم بهێنێت.

- تەنە زیادەکان دەخرێنە ژێر سەرپەرشتی ئاژانسی نێودەوڵەتی وزەی ئەتۆمی و تەنیا وەکو جێگرەوە بەکار دەهێندرێت.

- تاران رازی بووە بۆ ماوەی (15)ساڵ هیچ دامودەزگایەکی تازە بۆ پیتاندنی یۆرانیۆم بنیات نەنێت.

خاڵی وەچەرخان

خاڵی وەچەرخان لەزمانی پسپۆران کاتی پێویستە بۆ بەرهەمهێنانی بڕی پێویستە بۆ بەرهەمهێنانی بڕی پێویست لە یۆرانیۆمی پێتێندراو بۆ بەرهەمهێنانی چەکی ئەتۆمی، ئەو ماوەیەش ئێستا دوو تاکو سێ مانگ دیاریکراوە، بەگوێرەی ڕێککەوتنی تازەش بووەتە ساڵێك بەلایەنی کەمەوە و بۆ ماوەی دە ساڵ.

* فۆردو و نەتنز:

- ئێران رازی بووە بۆماوەیەك کە لە 51 ساڵ کەمتر نەبێت یۆرانیۆم لە کورەی فۆردو نەپیتێنێت، کە دەکەوێتە ژێر چیا و لەناوبردنی بە کردەی سەربازیی مەحاڵە، بەمەش هیچ مادەیەکی دوولەت بوو لە فۆردو بۆماوەی 15 ساڵ نامێنێت، ئەو کورەیە بە کراوەیی دەمێنێتەوە، بەڵام پرۆسەی پیتاندنی یۆرانیۆمی لێ ئەنجام نادرێت، هەروەها نزیکەی دوو لەسەر سێی ئامێری دەرچەی ناوەندیی لە کورەکە دەکێشرێتەوە.

دەزگای نەتەنز

- دەزگای سەرەکی ئێران بۆ پیتاندن کە ئامێری دەرچەی ناوەندیی لە جۆری 1RA لە نەوەی یەکەم و 2RA خێرا لەخۆ دەگرێت، کە دەتوانێت پەنجا هەزار لەو جۆرە ئامێرە لەخۆی بگرێت، تاران رازی بووە نەتنز ببێتە تاکە دەزگای پیتاندن و(5060)ئامێری جۆری 1RA لەنەوەی یەکەم بۆ ماوەی دە ساڵ بۆ دابین دەکرێت، هەرچی ئامێرەکانی دیکەی دەرچەی ناوەندیشە دەکێشرێتەوە و دەخرێتە ژێر سەرپەرشتی ئاژانسی نیودەوڵەتی وزەی ئەتۆمی.

چاودێریکردن:

- ئاژانسی نیودەوڵەتی وزەی ئەتۆمی بە شێوەیەکی رێک و پێک چاودێری هەموو کورە ئەتۆمییەکانی ئێران دەکات.

- پشکنەرانی ئاژانسی نیودەوڵەتی وزەی ئەتۆمی بۆ ماوەی 52 ساڵ دەتوانن بچنە نێو کورەکانی ئەتۆمی و ئەو شوێنانەی(کێکی زەرد)بەرهەم دەهێنن، کە جۆرێکی خەستە لە یۆرانیۆم.

ئەڕاک

- ناوەکی ئەو کورانە وێران دەکرێت کە بەئاوی قورس کار دەکەن، یان دەگواسترێنەوە دەرەوەی خاکی ئێران، کورەکان دووبارە بنیات دەنرێتەوە و کاریان تەنیا توێژینەوە و بەرهەمهێنانی هاوێنەی تیشکداری پزیشکی دەبێت و پلوتۆنیۆمی خاوەن توانای سەربازیی بەرهەم ناهێنن، سوتەمەنی بەکارهێنراویش بە درێژایی تەمەنی کورەکان رەوانەی دەرەوە دەکرێت.

سزاکان

- هەر کاتێک ئاژانسی نیودەوڵەتی وزەی ئەتۆمی لەوە دڵنیابوو ئێران پابەندی رێککەوتنەکە بووە، راستەوخۆ سزاکانی ئەمەریکا و ئەوروپای سەر ئێران هەڵدەگیرێن، ئەگەر پابەندی رێککەوتنەکەش نەبێت سزاکان دەسەپێندرێتەوە.

- هەر کاتێک ئێران پابەندی هەموو خاڵەکانی رێککەوتنە بووە، هەموو سزا سەپێندراوەکانی ئەنجومەنی ئاسایش لەسەر ئێران هەڵدەگیرێن.

- تەنیا بڕیاری تازەی نەتەوە یەکگرتووەکان دەمێنێتەوە، کە رێگە بەگواستنەوەی تەکنەلۆجیای هەستیار نادات و پشتیوانیش لەو رێککەوتنە دەکات.

* ماوەکانی جێبەجێکردنی رێککەوتنەکە:

ماوەی جێبەجێکردنی ئەو رێککەوتنە لە نێوان 10 بۆ 15 ساڵ دایە و بە گوێرەی چالاکییەکانە، بەڵام بۆ پرۆسەکانی پشکنین و گەڕان بۆ یۆرانیۆمی تازە تاکو 25 ساڵ بەردەوام دەبێت.

دیارترین لێدوانەکان لەبارەی رێککەوتنەکە

دوای راگەیاندنی رێککەوتنەکە لێدوانی سەرکردەکانی جیهان لەنێوان گەشبینی و رەشبینی بوو، ئۆباما پێیوایە رێککەوتنێکی مێژوویەن (بان کی مون) بەهەنگاوێکی بەرەو ئاشتی لەخۆرهەڵاتی ناوەڕاستی لەقەڵەمدا، (بنیامین نتنیاهۆ)لە مانەوەی ئیسرائیل دەترسێت، ئەوەی خوارەوەی دیارترین لێدوانەکانە لەبارەی رێککەوتنەکە لەسەر ئەتۆمی ئێران.

باراک ئۆباما/ سەرۆکی پێشووی ئەمەریکا:

سەرۆکی ئەمەریکا یەکەم سەرۆک بوو کۆمێنت لەسەر رێککەوتنەکە بدات و وتی»من متمانەم هەیە ئەگەر ئەو رێککەوتنە بەرەو رێککەوتنێکی گشتی و سەرتاسەریمان ببات، وڵاتەکەمان و هاوپەیمانەکانی و هەموو جیهان دەکەوێتە ئارامییەکی گەورەوە»، هەورەها وتی» ئێران لەهەموو وڵاتێکی تری جیهان زیاتر دەپشکێنرێت، بەڵام ئەگەر فرت و فێڵ بکات

هەمـــوو جیهـــان دەزانێـــت و خەتایـــی هەڵوەشـــانەوەی ڕێککەوتنەکـــەش دەکەوێتـــە ئەســـتۆی تـــاران، بۆیـــە لـــە پرۆســـەی پشـــکنین ســـڵ ناکەینـــەوە.

- جۆن کێری/ وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا:

داوا کـردن لەئێـران ملکـەچ بێت شـتێکی سـەرنج ڕاکێشـە، بـەڵام سیاسـیەتی دەوڵـەت نییە.

- محەمەد جەواد زەریف/ وەزیری دەرەوەی ئێران:

ڕێککەوتنەکـــە ســـنورێکی بـــۆ بازنـــەی بەتـــاڵ دانـــا، کـــە لەبەرژەوەنـدی کـەس نەبـوو، بـەڕای خـۆم دانوسـتاندنی ڕاستەقینە لـە لـۆزان توانـی کێشـەکان چارەسـەر بـکات و ئاسـۆیەکی تـازە بکاتـەوە.

بنیامین نتنیاهۆ/ سەرۆك وەزیرانی ئیسرائیل:

ئـــەم جـــۆرە ڕێککەوتنـــە ڕێـــگا لەئێـــران ناگرێـــت بۆمبـــی ئەتۆمـی بەدەسـت نەهێنێـت، بەڵکـو ڕێگـەی بـۆ خـۆش دەکات و مەترسـی بڵاوبونـەوەی ئەتۆمـی و بەرپابوونـی جەنگـی ترسـناکیش زیاتـر دەکات، ئەمـەش هەڕەشـەی مانـەوە لـە ئیسرائیـك دەکات.

لۆران فابیۆس/ وەزیری دەرەوەی فەرەنسا:

ئـەو ڕێککەوتنـە قۆناغێکـە و بەپێشـکەوتنێکی ئەرێنـی دادەنرێـت، کـە ناکرێـن نکۆڵـی لێبکرێـت، بـەڵام هێشـتا کاری زۆر مـاوە دەبێـت ئەنجـام بدرێـت.

فیلیپ هامۆند/ وەزیری دەرەوەی بەریتانیا:

ئـەو ڕێککەوتنـە لـەوە ڕەت دەدات کـە 18 مانـگ پێـش ئێسـتا زۆر کـەس چاوەڕێـی هاتنـە دیـان نەدەکـرد، پێمـوایـە چوارچێوەیەکـی گشـتی سازشـمان لەبەردەسـتە، بـەڵام هێشـتا شـتی بنەڕەتـی مـاوە کـە دەبێـت کاری لەسـەر بکەیـن.

وەزارەتی دەرەوەی ڕوسیا:

ئـــەو ڕێککەوتنـــە وەکـــو پرەنســـیپ گوزارشـــت لـــەو بۆچوونـە دەکات کـە سـەرۆك (پۆتیـن) دەریبڕیـوەوە، بـەوەی ئێران مافـی خۆیەتـی بەرنامـەی ئەتۆمـی مەدەنی هەبێـت، هیـچ گومـان لـەوەدا نییـە، ئـەو ڕێککەوتنـە کاریگـەری ئەرێنـی بەسـەر ڕەوشـتی ئاسـایش لـە خۆرهەڵاتـی ناوەڕاسـت دەبێـت، چونکـە ئێـران دەتوانێـت بەشـێوەیەکی کارا تـر بەشـداری لـە چارەکردنـی کێشـەو ململانێکانـی ناوچەکـەدا بـکات.

ئەنجێلا مێرکل/ ڕاوێژکاری ئەڵمانیا:

هەرگیـز جیهـان ڕۆژێـك لـەڕۆژان لـە ڕێککەوتنێـك نزیـك نەبـوو، کـە ڕێگـە لەئێـران بگرێـت چەکـی ئەتۆمـی هەبێـت.

بـان کـی مـون/ سـکرتێری گشـتی پێشـووی نەتـەوە یەکگرتـووەکان:

هێـچ گومـان لـەوەدا نییـە ڕێککەوتـن لەسـەر ئەتۆمـی ئێـران کاریگـەری ئەرێنـی بەسـەر بـاری ئاسـایش لەخۆرهەڵاتـی ناوەڕاسـت دەبێـت، چونکـە ئێـران یاریانێکـی گرنگـی ناوچەکەیـە.

ئێرانییەکان خۆشحاڵن

دوا بـەدوای ڕاگەیاندنـی ڕێککەوتنامـەی نێـوان 5+1 و کۆمـاری ئیسـلامی ئێـران لەسـەر دۆسـیەی ئەتۆمـی ئێـران، ئاهەنـگ گێـران و خۆشـحاڵی بـەو بۆنەیـەوە زۆرێـك لەشـارەکانی ئێرانـی گرتـەوە، ئێرانییـەکان ڕژانـە سـەر شـەقامەکان و خۆشـحاڵی خۆیـان بـەو ڕێککەوتنـە دەربڕیـن و خۆیـان بـە بـراوە دانـا.

پەیوەندی نێوان ئەمەریکا و چی بەسەردێت؟

محەمـەد جـەواد زەریفـی وەزیـری دەرەوەی ئێـران دوای ڕاگەیاندنـی ڕێککەوتـن لەبـارەی بەرنامـەی ئەتۆمـی وڵاتەکـەی لەگـەڵ وڵاتانـی 5+1 لەبـارەی کاریگـەری ئـەو ڕێککەوتنـە بەسـەر ئاسایی بوونـەوەی پەیوەنـدی نێـوان تـاران و واشـنتن وتی»گەیشـتن بەڕێککەوتـن لەسـەر بەرنامـەی ئەتۆمـی ئێـران مانـای ئاسـایی بوونـەوەی پەیوەندییەکانمـان لەگـەڵ ئەمەریـکا ناگەیەنێـت، چونکـە پەیوەنـدی نێـوان ئەمەریـکا و ئێـران هیـچ پەیوەنـدی

بەو ڕێککەوتنەوە نییە، ئەو دانوستانە درێژە هەواڵێك بوو بۆ چارەکردنی کێشەی ئەتۆمی نەوەکو ئاسایی کردنەوەی پەیوەندییەکەمان لەگەڵ ئەمەریکا، ئێمە ناکۆکی گەورەمان لەگەڵ ئەمەریکا هەیە»، هەروەها وتی»لەرابردوو متمانە لە نێوانماندا نەمابوو، بەڵام هیوادارم لەکاتی جێبەجێ کردنی بوێرانەی ئەو ڕێککەوتنە هەندێك متمانە بەدەست بهێنینەوە، بەڵام چاوەڕێ دەکەین با بزانین لەداهاتوو چی ڕوودەدات».

ڕۆژنامەکانی جیهان چی دەڵێن؟

دوای ڕاگەیاندنی ڕێککەوتنەکە ڕۆژنامە گەورەکانی جیهان هەریەکەو بەجۆرێك لەبارەی ڕێککەوتنە بڵاویان کردووە.

واشنتن پۆست، گرەوی ئۆباما

دانوستان لەگەڵ ئێران لەبارەی بەرنامە ئەتۆمیەکەی بژاردەی ئۆباما بوو و هەوڵی سەرکەوتنی دەدا، ئەو بژاردەیە لەلای سەرۆك ئۆباما زۆر گرنگ بوو و ئاواتی زۆری بەدانوستانەکان هەبوو، ئەو ڕێککەوتنە بەرجەستەی دیدی سەرۆکایەتی ئەمەریکایە، کە پێیوایە سیاسەتی موکڕبوون و ڕووبەڕووبوونەوەی رکابەر دەتوانێت جیهان بگۆڕێت، ئەو ڕێککەوتنە بەدەرفەتێکی مێژوویی دادەنرێت، بەڵام لەهەمان کاتیشدا مەترسیدارترین سەرکێشییەکانی سەرۆکایەتی ئەمەریکایە.

ئەلمۆندۆ.. ئامانج هێوەرکردنەوەیە

لەبەرچی سەرۆك ئۆباما پێیوایە دەرچوون لە پشێوی و کوشتار لەخۆرهەڵاتی ناوەڕاست، دەکرێت لەرێگەی پەیوەندی سروشتی لەنێوان ئەمەریکا و ئێران بێت؟. لەوانەیە لەبەرئەوە بێت ئێران لەهیچ وڵاتێکی دیکە ناچێت، کە ڕێگە بە هەندێك ئازادی سیاسی دەدات، ئۆباما لەرێگەی ئەو ڕێککەوتنەوە هێوری بڵاوبکاتەوە و دڵنەوایی بەوڵاتانی عەرەبی بدات و ڕووبەڕوبوونەوەی توندی نێوان سوننە - شیعە کەم بکاتەوە و بەرەنگاری تەوژمە جیهادییەکانیش ببێتەوە.

دێر شپیگل، خۆرهەڵاتێکی ناوەڕاستی تازە

سەرۆك ئۆباما لەبارەی سیاسەتی دەرەوەی وڵاتەکەی هەوڵ بۆ ئەوە دەدات، بەشێوەیەکی جیاوازتر لە سەرۆکی پێشی خۆی هەڵسوکەوت بکات، ئەو دەیەوێت ڕۆڵی ئەمەریکا وەکو پۆلیسی جیهان کۆتایی پێبێنێت و بەشێوەیەکی جیاوازتر شتەکان بەڕێوە ببات، دیدی سیاسی لەسەر بەڕێوەبردنی ئەمەریکا بۆ سیاسەتە نێودەوڵەتیەکان بەرپا بکات و بەدوای هاوپەیمانی تازە بگەڕێت، لەچوارچێوەی ئەو دیدەش ئاشبوونەوە لەگەڵ ئێران بووە پێش نۆرەی کارەکان سەبارەت بەسەرۆك ئۆباما97.

ساڵی 2014، جیهان و گەندەڵی

گەندەڵی ئابوری و بوونی ناسەقامگیریی لە سیستمە سیاسیەکاندا بەزۆری بەیەکەوە بەدی دەکرێن، لە زۆربەی وڵاتانی جیهانیشدا گەندەڵی ڕۆڵی سەرەکی دەبینێت لە زیادکردنی ئاستەکانی هەژاریی و زیاتر داڕمانی ئابوری ئەو وڵاتانە، لەو بارەوە ڕێکخراوی شەفاقیەتی نێودەوڵەتی ساڵانە لیستێك ئامادە دەکات و تیایدا ئەو وڵاتانە کۆ دەکرێنەوە کە خاوەنی بەرزترین ڕێژەی گەندەڵین، لە لیستەکەدا پێوەری سفر تا 001 دانراوەو لە ژمارە سفردا وڵاتە هەرە گەندەڵەکان بەرچاو دەکەون و لەژمارە 100 ئەوانە دێن کە خاوەنی نزمترین ڕێژەی گەندەڵین، ئەمەی خوارەوە لیستی ڕێکخراوی ناوبراوە کە لەساڵی 2014 ئامادەکراوە.

8- ئۆزبەکستان:

- پلەی گەندەڵی:17/100.
- ریزبەندی لە لیستەکەدا: 177/ 170.
- ئیسلام کەریمۆڤ بە دەستێکی ئاسنینەوە حوکمی میللەتەکەی دەکات.
- بواری بۆ حکومەتەکەی رەخساندووە، بۆئەوەی دزی لە خەزێنەی گشتی دەوڵەت بکرێت.
- گولنار کەریمۆڤی کچی سەرۆك، باڵیۆزی ئۆزبەکستان بوو لە نەتەوە یەکگرتووەکان، دواتر دەرکەوت کە لەگەڵ چەند کەسێکی نزیك لە خۆی کاری گەندەڵی و سپیکردنەوەی پارەی ئەنجام داوە، بۆیە لە کار و پایەکەی دوور خرایەوە.
- لەو وڵاتەدا رێگە بە ئازادیی رادەربڕین و خۆپیشاندان نادرێت و لە هەڵبژاردنەکانیشدا ساختەی زۆر ئەنجام دەدرێت.
- گەورەترین کۆمپانیای مۆبایل و ژمارەیەك یانەی شەوانە و کارگەی بەرهەمهێنانی چیمەنتۆ موڵکی سەرۆك و خانەوادە و دارو دەستەن.
- دەزگای پۆلیسی ئەو وڵاتە بە یەکێك لەگەندەڵترین دەزگاکانی پۆلیس لەجیهان دادەنرێت.

7- عێراق:
- پلەی گەندەڵی: 16/100.
- ریزبەندی لە لیستەکەدا: 177/ 171.
- زۆر کەس پێیان وایە کە بەغداد پایتەختی یەکەمی گەندەڵیە لە جیهان.
- بارودۆخی ناهەمواری ساڵانی رابردووی ئەو وڵاتە بۆتە هاندەرێك بۆئەوەی گەندەڵی زیاتر رەگی خۆی لەعێراق دابکوتێت.
- لەسەرەتای ئازادکردنییەوە لە ساڵی 2003دا داهاتی نزیکەی (300) هەزار بەرمیل نەوت کە رۆژانە رەوانەی بازاڕەکان کراوە و بەهاکەی نزیکەی(6,2)ملیار دۆلارە، دیار نەماوە.
- رۆژ بەرۆژ لەو وڵاتەدا هۆکارەکانی پەرتەوازەیی و هەڵوەشانەوە زیاتر دەبن و ئاستەکانی توندوتیژیی و تەقینەوە و کردەوە تیرۆرستیەکان لەبەرزبونەوە دایە.
- قازانجی نائاسایی و دانی بەرتیل بۆ دەرچوون لە بەندیخانەکان یان بۆ دامەزراندن لەفەرمانگە حکومیەکان، یاخود جێبەجێکردنی یەکێك لەخزمەتگوزاریە سەربازییەکان بەئاشکرا بوونیان هەیە.
- حکومەت و بەرپرسان دەستیان بەسەر خەرجیە حکومیەکاندا گرتووە و لەسەر بۆریە نەوتەکانیش خانوو دروست دەکەن، دواتر بۆریەکان دەشکێنن و نەوت دەدزن.
6- لیبیا:
- پلەی گەندەڵی: 15/100.
- ریزبەندی لە لیستەکەدا: 177/ 172.
- دارمانی رژێمی قەزافی لەساڵی 2011 و نەبوونی سەقامگیری سیاسی و کۆمەڵایەتی بوونەتە هۆکارێك بۆ بەرزبوونەوەی ئاستەکانی گەندەڵی.
- نەبوونی هێمنی و سەقامگیریی وایکردووە کە کۆڵینەوە لە گەندەڵی شتێکی ئاستەم بێت.
- زۆربەی تۆمارە داراییەکانی سەردەمی قەزافی دیار نەماون، بۆیە زۆربەی بەرپرسان بە ئاشکرا داهاتەکانی وڵات گلدەدەنەوە بۆ خۆیان.
- بوونی بۆشایی ئەمنی دەرفەتێکی گەورەی بۆ بازرگانانی چەك و سەرکردە گەندەڵەکان رەخساندووە لەوەی قازانجی خەیاڵی وەدەست بێنن و خەڵکیش لە دژی یەك هان بدەن.
5- باشووری سودان:
- پلەی گەندەڵی: 14/100.
- ریزبەندی لە لیستەکەدا: 177/ 173.
- یەکێکە لەتازەترین و بچووکترین وڵاتانی جیهان لە ساڵی 2011 بە فەرمی لە سودان جیابووەوە.
- ئەم وڵاتە خاوەنی پێکهاتەی حکومی تەقلیدی نییە.
- بەهۆی بڵاوبوونەوەی گەندەڵی، زیاتر لە نیوەی دانیشتوانی لەژێر هێڵی هەژاریدا دەژین.

- ئەگەرچی ساڵانە و لەرێگەی فرۆشتنی نەوتەوە نزیکەی (10,6)ملیار دۆلار بەو وڵاتە دەبڕێت، بەڵام بەشی زۆری ئەو داهاتە دەچێتە گیرفانی بەرپرسانەوە.
- کۆمپانیا نەوتیە جیهانییەکان کە لەو وڵاتەدا کار دەکەن، سوودیان لەو بارودۆخە وەرگرتووە و قازانجێکی بێ شومار لەمافی حکومەت بۆ خۆیان گل دەدەنەوە.

4- سودان:
- پلەی گەندەڵی: 11/100.
- ڕیزبەندی لە لیستەکەدا: 174/177.
- هەموو داهاتەکانی سامانی نەوت ڕاستەوخۆ بۆ حکومەتن.
- حکومەت بەئاشکرا داوای بەرتیل لە خەڵك و کۆمپانیاکان دەکات.
- قازانجی نایاسایی لە سەرتاسەری وڵات بوونی هەیە.
- سەرەڕای بەرزبوونەوەی داهاتی ناوخۆیی بەهۆی داهاتەکانی نەوتەوە، بەڵام (64%)ی دانیشتوانەکەی لەژێر هێڵی هەژاریدا دەژین.

3- ئەفغانستان:
- پلەی گەندەڵی: 8/100.
- ریزبەندی لە لیستەکەدا: 175/177.
- یەکێکە لە گەندەڵترین وڵاتانی جیهان بۆماوەی چەندین دەیە شەڕی گەورەی بەخۆیەوە دیوە.
- ماوەی دە ساڵە کۆمەڵگای نیودەوڵەتی سەرقاڵی کەمکردنەوەی رێژەی ئەو گەندەڵیەیە کە بەناو سەرجەم پێکهاتەکانی دەوڵەتدا بڵاوەی کردووە.
- حکومەت کۆنترۆڵی لەدەست داوە و دەوڵەت لەلایەن ژمارەیەك سەرۆك هۆز و کەسی دەستڕۆیشتووەوە بەڕێوە دەبرێت.
- دەزگای سەرۆکایەتی بەوە تۆمەتبار دەکرێت کە بێدەنگی دەنوێنێت بەرامبەر بە سەرچاوەکانی بەرهەمهێنانی مادە سرکەرەکان.
- ئەوانەی ئەرکی نەهێشتن و قەدەغەکردنی ئەو مادانەیان پێ سپێردراوە، هەر ئەوان بەرپرسن لە بەرهەمهێنان و دابەشکردنی ئەو مادانە.

2- کۆریای باکور:
- پلەی گەندەڵی: 8/100.
- ریزبەندی لە لیستەکەدا: 176/177.
- دەوڵەتێکی شیوعی و دیکتاتۆری تەنیا یەك کەسە کە سەرۆکە.
- خاوەنی نهێنیترین و گەندەڵترین سیستمی ئابووریە لەسەرتاسەری جیهاندا.
- خەرجیە سەربازییەکان زۆر لەو خەرجیانە زیاترن کە بۆ پرۆگرامە کۆمەڵایەتیەکان تەرخان دەکرێن.
- سەرجەم ئەو خەرجیانەی کە بۆ چاکسازیی ژێرخانی وڵات تەرخان کراون، چوونەتە گیرفانی سەرۆکی وڵات و دۆست و نزیکەکانی.
- لەو وڵاتەدا گەندەڵی بە شێوەیەکی بەرفراوان رەگی داکوتاوە، بەرادەیەك خەڵکانێکی زۆر بەهۆی برسیەتی و نەخۆشیەوە دەمرن.

1- سۆماڵ:
- پلەی گەندەڵی: 8/100.
- ریزبەندی لە لیستەکەدا: 177/177.
- لە ڕووی نەبوونی یاسا و سەقامگیری، لەسەر ئاستی جیهان و ئەفەریقیا بە پلەی یەکەم دێت.
- خاوەنی رێژەیەکی زۆر بەرزی گەندەڵی حکومییە.
- خاوەنی جموجۆڵێکی زۆر لاوازی پیشەسازییە.
- بەشی زۆری داهاتی ناوخۆیی پشت بە بەخششە نیودەوڵەتیەکان دەبەستێت و لەکۆتاییشدا حکومەت بۆخۆی گلی دەداتەوە.
- پێکهاتەی ئیداریی دەسەڵات بێ سەروبەریەکی زۆری پێوە دیارە 80.

مووشەکە دورهاوێژەکانی ئێران

حوسییەکان و ئەنسارولڵلا

1- (ئەنسارولڵلا)بزوتنەوەیەکی سیاسی و چەکداریی مەزهەبی زەیدییەکانە، بنکەی سەرەکی لەشاری سەعدەی باکووری یەمەنە، ئەم بزوتنەوەیە بەناوی(حوسییەکان)یشەوە ناودەبرێت کە بنەماڵەیەکی دەستڕۆشتو بوون و توانیان زەیدییەکان یەکبخەن و فەرماندەییان بکەن لەدژی دەوڵەتی ناوەندی لەساڵی 2004وە.

(سەید حسێن بەدرەدین حوسی) دامەزرێنەرو سەرکردەی مەعنەوی (ئەنساروڵلا) بوو، کە لە ئەیلولی 2004دا بە دەستی هێزەکانی دەوڵەت کوژرا.

2- (حسێن بەدرەدین حوسی) لەساڵی 1956 لە سەعدە لەدایکبوە، لە سودان بڕوانامەی لەزانستی شەرعیدا بەدەستهێناوە و لە ساڵی 1990 حزبی حەقی بۆ روبەروبونەوەی سەلەفی و وەهابیەکان دامەزراند، لەنێوان ساڵانی 1993 تا 1997 بووە ئەندامی پەرلەمان، ساڵی 2004 لەلایەن هێزەکانی دەوڵەتەوە کوژرا و تا ساڵی 2013 دەوڵەت تەرمەکەی رادەستی بنەماڵەکەی نەکردووە.

3- (ئەنساروڵلا) لەژێر کاریگەری ئێراندا دروشمی

(الله اكبر، مەرگ بۆ ئەمەریکا، مەرگ بۆ ئیسرائیل)ی بەرزکردەوە، ئەم بزوتنەوەیە گوزارشت لەزەیدیەکان دەکات کە یەك لەسێی دانیشتوانی یەمەن پێکدەهێنن و لەمەزهەبی شیعەوە نزیکن، مەڵبەندی سەرەکییان ناوچە شاخاوییەکانی باکوری یەمەنە کە هاوسنورە لەگەڵ سعودیە.

4- پێشەوا مەزهەبیەکانی زەیدی کە لەکۆندا بە (ئیمام) ناودەبران، تا شۆڕشی 1962 دەسەڵاتداربوون، بەڵام لەوکاتەوە بەدوا سوننەکان بونە دەسەڵاتدار و زەیدییەکان دەسەڵاتی خۆیان لەدەستدا، بەڵام لەو کاتەوە لەم دۆخە ناڕازی بوون و بەدوای هەلێکدا دەگەڕان کە لەدژی حکومەتی ناوەندی ڕاپەڕن.

5- دەوڵەتی پێشووی یەمەن بەسەرۆکایەتی(عەلی عەبدوڵڵا ساڵح) و بە هاوکاری بنەماڵەی (ئال ئەحمەر) و بە پشتگیری عەرەبستانی سعودی سەرسەختانە لە دژی حوسییەکان جەنگان و سەرکوتیان کردن.

6- لە ماوەی (10) ساڵی رابردوودا، هێرش و پەلاماری هێزەکانی دەوڵەت بۆسەر حوسییەکان لە سەعدە بەردەوام بووە، لە بەرامبەریشدا ئەوان سەرسەختانە بەرگریان لە خۆیان کردووە، بەدرێژایی ئەم ماوەیە شەش جەنگی گەورە و درێژخایەن رویانداوە، کە لەسەرەتای هەڵگیرسانی ئەم جەنگانەدا بوو لە ساڵی 2004 (حسێن بەدرەدین حوسی) سەرکردەی حوسییەکان و ئەنسارولڵا کوژرا.

7- جەنگی دووەمی سەعدە لەمارسی 2005دا دەستپێکرد و ماوەی سێ مانگی خایاند.

8- جەنگی سێهەم لە تشرینی دووەمی 2005دا روویدا و تا سەرەتای 2006 درێژەی کێشا، هەر لەم جەنگەدا بوو کە بە فەرمی (عەبدوملەلیك بەدرەدین حوسی) بووە سەرکردەی حوسییەکان و ئەنسارولڵا.

9- (عەبدوملەلیك حوسی)، ساڵی 1979 لە سەعدە لەدایکبووە، دوای کوشتنی (حسێن)ی برای سەرکردایەتی ئەنسارولڵا و حوسییەکانی گرتە ئەستۆ و توانی بەهۆی نائارامییەکانی یەمەنەوە، دەسەڵاتی لە رووبەرێکی فراوانی یەمەندا بەرین بکاتەوە.

01- جەنگی چوارەم ماوەی حەوت مانگی 2007ی خایاند و جەنگی پێنجەمیش چوار مانگی 2008ی خایاند.

11- توندترین جەنگ جەنگی شەشەم بوو کە لە ساڵی 2009دا دەستپێکرد و هێزی ئاسمانی و زەمینی سعودیەش یارمەتی دەوڵەتی یەمەنیدا، هێزەکانی پاکستانیش بەشداری ئەم شەڕەیان کرد.

21- شەڕو زۆرانبازی بەردەوام حوسیەکانی کرد بەهێزێکی کارا، بەئەزمون، کردە لەگۆڕەپانی سیاسی، سەربازی ئەو وڵاتەدا کە سەرسەختانە داکۆکیان لەخۆیان کرد.

31- سەرهەڵدانی بزوتنەوەی بەهاری عەرەبی لە یەمەن کە (عەلی عەبدوڵڵا ساڵح)ی ناچار بە هەڵاتن لە وڵات کرد، پێگەی حوسییەکانی بەهێزتر کرد، کاتێك کە(عەبد رەبە مەنسور) بە سەرۆك کۆماری ئەو وڵاتە هەڵبژێردرا، پشێویی و نائارامی سەرتاسەری یەمەنی گرتەوە، حوسیەکان روبەری دەسەڵاتیان فراوانتر کردەوە و (ئەنسارولڵا) و هەوادارانی (عەلی عەبدوڵڵا ساڵح)ی سەرۆك کۆماری پێشووش چووە پاڵیان.

41- حوسییەکان دژ بە گواستنەوەی دەسەڵات لە(عەلی عەبدوڵڵا ساڵح)ەوە بۆ(عەبد رەبە هادی) بوون، هەربۆیە ئەگەر پێشتر خوازیاری ئەوە بووبن، خۆیان ناوچەکانی خۆیان بەڕێوەبەرن، بەڵام ماوەی ساڵێکە خەون بەوەوە دەبینن سەرتاسەری یەمەن بخەنە بندەستی خۆیانەوە و حکومی هەموو وڵات بکەن لەبری سوننەکان.

51- لە سەردەمی (عەبد رەبە هادی)دا یەمەن بوو بەبەهەشتی رێکخراوی قاعیدە، وەهابی، سەلەفیەکان، کە بەهاوکاری چەکدارانی (ئال ئەحمەر) هەمویان لەدژی حوسیەکان بوون.

61- حوسیەکان لەرێگەی تێکشکاندنی سەلەفیەکان،

ئـال ئەحمـەر و هێزەكانـی دەوڵەتـەوە، لەسـەرەتای 2014ەوە بـەردەوام هێـزو توانایـان لەهەڵكشـاندا بـوو لەیەمەنـدا.

71- حوسـیەكان لەئەیلولـی 2014دا، سـەنعای پایتەختـی یەمەنیـان كۆنتـڕۆڵ كـرد و لەسـەرەتای 2015ەشـەوە دەسـتیان گـرت بەسـەر كۆشـكی سـەرۆكایەتی و پەرلەمان و فەرماندەیـی سـوپادا.

81- حوسـیەكان مـاوەی (10)سـاڵە لـەدژی دەسـەڵاتی ناوەنـدی دەجەنگـن، ئـەوان كەمینەیەكـی گەمارۆدراوی شـاری سـەعدە بـوون، بەكۆمەكـی ئێـران و حزبـوڵای لوبنـان زۆربـەی وڵاتـی یەمەنیـان خسـتە بندەسـتی خۆیانـەوە، بـەڵام ئایـا توانـای خۆڕاگریـان هەیـە لەبەردەم هێرشـەكانی سـعودیە و هاوپەیمانـان؟.

22 وڵاتی عەرەبی.. سامانی زۆر كەمینەیەكی دەوڵەمەند و هەژاری زۆرینە

شـاری گەشـتیاری (شرم الشیخ) لـە باكـووری خۆرهەڵاتـی میـسر، بـە ئامادەبوونـی سـەرۆك و نوێنەرانـی(22) وڵاتـی عەرەبـی، كۆبوونـەوەی لوتكـەی عەرەبـی لـە خۆگـرت.

لـە خـوارەوە پوختەیەكـی گشـتی چەنـد ئامارێـك لەسـەر وڵاتانـی عەرەبـی دەخەینـەروو:

یەكـەم: 9,6% رووبەریەتـی لـە جیهـان، 5,2% ژمـارەی دانیشـتوانەكەیەتی:

رووبـەری گشـتی ناوچـەی عەرەبـی لـە 13,3 ملیـۆن كیلۆمەتـر پێكدێـت، بـە واتـای 9,6% لـە كـۆی رووبـەری جیهـان، ژمـارەی دانیشـتوانی بریتیـە لـە 370 ملیـۆن كـەس، یەكسـانە بـە5,2% لـە كـۆی دانیشـتوانی گـۆی زەوی، ژمـارەی هێـزی كار بریتیـە لـە 130 ملیـۆن كاركـەر بەپێـی سـندوقی نەختینـەی عەرەبـی بـۆ سـاڵی 2013.

دووەم: 2,7 ترلیـۆن دۆلار كـۆی بەرهەمـی گشـتی ناوخۆیـی:

ناوچـەی عەرەبـی بـۆ سـاڵی 2013 بەپێـی راپۆرتـەكان، 61% بـۆ ولایەتـە یەكگرتـوەكان و 55% بـۆ ژاپۆنـە لـە سـاڵی 2013.

سێیەم: لە نێوان دەوڵەمەندو هەژار

ژیانـی ناوەنـد چارەنوسـی تاكـی عەرەبییـە لـە كـۆی گشـتی كـە نزیكـەی 16 هـەزار دۆلاری ساڵانەیە، بـەڵام ئـەو چارەنوسـە جیاوازییەكـی یەكجـار زۆر لـە نێـوان وڵاتـە عەرەبییـەكان بەخـۆوە دەبینێـت، كـە قەتـەر بـە 93 هـەزار دۆلار بەرانبـەر 1600 دۆلار بـۆ جیبۆتـی و جـزر قەمەریـش لـە كۆتایی ریزبەندییەكـە بـە 815 دۆلار دێـت.

چوارەم: 22,9 ملیۆن بەرمیل نەوت رۆژانە:

بەرهەمـی وڵاتـە عەرەبییـەكان لـە نەوتـدا بەرانبـەر 30,3% لـە بەرهەمـی جیهانییـە بـە پێـی راپۆرتەكانـی سـاڵی 2012، كـە 55,8% لـە یەدەگـی نەوتـی جیهانـی، كـە وڵاتـە عەرەبییـەكان 17,2% غـازی سروشـتی بەرهـەم دەهێنـن و 27,3% یەدەگـی جیهانـی لـە غـازی سروشـتی پێكدێنێـت.

پێنجەم: 674 ملیار دۆلار هەناردەی نەوت.

شەشەم: 1,3 ترلیۆن هەناردەی ساڵانە لە كەلوپەل:

لەوڵاتـە عەرەبییەكانـدا بەرانبـەر 7% لـە هەنـاردەی جیهانییـە، هـاوردەی كەلوپەلـی عەرەبـی بریتیـە لـە 478 ملیـار دۆلار، ئاڵوگـۆڕی نێـوان وڵاتانـی عەرەبیـش نزیكـەی 8,6 %ە.

حەوتـەم: 203,5% ملیـار دۆلار قـەرزی گشـتی دەرەكـی، 22,3% لـە كـۆی بەرهەمـی ناوخۆیـی، نرخـی خزمەتـی سـاڵانە(قازانج و قـەرز)، نزیكـەی 15,2% ملیـار دۆلار سـاڵانە.

هەشـتەم: 120 ملیـار دۆلار نرخـی خەرجـی سـەربازی لـە وڵاتـە عەرەبییەكانـدا لـە سـاڵی 2013.

1 معـروف یحیـی، ویژگـی هـای جغرافیایـی قلمروهـای

شیعەنشـین (هیـلال شـیعی) مگالعـات انقـلاب اسـلامی،2931 ri.dis.slanruoaj.af//:ptth

2 gro.liebjtnib///:ptth

3 غالـب حسـن الشـابندر، الشـیعه فـی الـشرق الاوسـط الـی ایـن؟
moc.elgoog.tabaje//:ptth

4 سایتی البینه ten.haniabla.www//:ptth

5 پاراگ خانا، جیهانـی دووەم، دەسـەڵات و دەسترۆیشتن لـە سیسـتمی نوێـی جیهانـدا، وەرگێڕانـی بـۆ عەرەبـی هەڵـكەوت عەبدوڵـڵا، لـە بڵاوكراوەكانـی دەزگای چـاپ و پەخشـی سـەردەم، 2014، ل133 و 233.

6 احمـد دیـاب، فتـوی الخمینـی بمصـدر دم مؤلـف (ایات شـیطانیه) فبـصرت الـصراع بیـن الاسلام و الغـرب (دعـاه الارهـاب و حریـه الاسـتفزاز) المجلـه، العـدد 1604، فبرایـر (شـوبات)، 2015، ل33-43-53

7 تریتـا پاریـس، ایـا دوره نفـرت میـان ایـالات متحـده و ایـران شـپری شـده؟
moc.olpidednom.ri//:ptth

8 پاراگ خانا، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل433 .

9 كەناڵی تەلەفزیۆنی CBB

10 سـەردار عەزیـز، ئێـران و ئەمەریـكا، رۆژنامـەی ئاوێنـە، ژمارە 460، سێشـەممە 2015/1/6.

11 احمد دیاب، المجله، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

21 سایتی میللـەت moc.sserptellim.www

31 قنـاه العربیـە، كۆنگـرەی رۆژنامەوانـی بارزانـی و زەریفـی.

41 سایتی ئەلعەرەبیە نێت

51 سایتی نیوز عربیه

61 جەنگیـز چانـدار، شـەمەندۆفێری میزۆپۆتامیـا، وەرگێڕانـی لـە توركییـەوە، زریـان رۆژهەڵاتـی، لـە بڵاوكراوەكانـی كوردسـتانی نـوێ، 2015، ل 181

71 ئەنـوەر حسـێن، پرۆسـترویكای بەهـاری عەرەبـی، لـە بڵاوكراوەكانـی دەزگای ئایدیـا بـۆ فكـرو لێكۆڵینـەوە، 4102

81 ئەنوەر حسێن، هەمان سەرچاوەی پێشوو

91 فرانسـوا تـوال، ژئوپولوتیـك شـیعە، ترجمـە دكـتر علیرضـا قاسـم اغـا التهـران، نـشر امـن (باهمـكاری مركـز مطالعـات و تیحقیقـات اندیشـة سـازان نـور)، 1079.

20 0s938s6/selcitra/moc.tayahla//:ptth البحریـن تصـف تدخـلات ایـران فـی شـؤونها الداخلیـە بانـە وامـر غیـر مقبـول، جریـدة الحیـاة،

12 tnetnoc/ten/tsopnoon// :ptth حمـزه المجیـدی، الیمـن فـی 2015 صراعـات اقلیمیـە و مصیـر مجهـول.

22تلفزیون الحدث

32 حمزه المجیدی، هەمان سەرچاوە

42 تلفزیون CBB

52 دول الخلیـج: لـن نقـف مكتوفـی الایـدي امـام التدخـلات بالیمـن - وكالـە الانبـاء السـعودیە yrats/moc.ibara12/:ptth

62 محمـود البدویـا، همـزة هاشـم: مخططـات ایـران تسـتجلی فـی الیمـن لاسـتعادة هیمنـة الفـرس moc.swennatawle..www//:ptth

/ikiw/gro.aidepikiw.ra//:ptth العلاقـات الیمنیـە - الایرانیـە – ویكیبیدیـا، الموسـوعە الحـرە 72

82 انقلاب الیمن gro.aidepikiw.ra/:ptth

92 العلاقـات الیمنیـة الایرانیـة، هەمـان سـەرچاوەی پێشـوو.

03 حمزه المجیدی، هەمان سەرچاوەی پێشوو

13 مجلـس الامـن، یصـوت الیـوم علـی قـرار بسـحب الحوپیپـن قواتهـم، جریـده الـشرق الاوسـط، الاحـد 51/ فیرایـر/2015 elcitra/emoh /moc.taswa.a//ptth .

23 پاراگ خانا، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل633.

33 ئـارام مەحمـود، جارێكـی تـر دەربـارەی سـەلەفیزم، وەرگێڕانـی لـە فارسـییەوە چەنـد نووسـەرێك، لـە بڵاوكراوەكانـی دەزگای میللـەت، 2014، ل12.

43 فرانسوا توال، هەمان سەرچاوەی پێشوو

53 سایتی میللـەت. moc.sserptellim.www

لە یەمەن بەڕوونی ئەجێندای شیعەو سوننە جێبەجێدەکرێت

63 محەمــەد شــەهدی، ســعود فەیســەڵ: ئێــران وا خەریکـە عێـراق داگیـردەکات، رۆژنامـەی هەولێـر، ژمـارە 2096، 2015/3/01 moc.enilno-tsae-elddim//:ptth .

73 دلاور عـپـمان مجیـد، دسـتور جمهوریـە العـراق لسـنە 2005، مـن منشـورات اکادیمیـە التوعیـە و تاهیـل الکـوادر، 2012، ل661.

83 المفوضیـە العلیـا المسـتقلة للانتخابـات، اللجنـة الانتخابیـة المسـتقلة - العـراق، 10 شـباط 2006.

93 دستور جمهوریە العراق لسنە 2005.

04 فرانسـوا تـوال، جیۆپۆلیتیکی شـیعە، کـە تایـون باسر، وەرگێڕانـی لـە فارسـییەوە، بەختیـار ئەحمـەد سـاڵح، سـلێمانی 2014، ل 31

14 کوژرانـی حەمیـد تەقـوی .... گۆڤـاری سـڤیل، ژمـارە 262 شـەممە 17-1-2015.

24 العامـری یشـید بفضـل ایـران و سـلیمانی فـی انقـاذ حکومـە العبـادي - میـدل ایسـت اونلایـن.

24 باراگ خانا، هەمان سەرچاوەی پێشوو ل632

34 سایتی میللـەت.

44 فرانسوا توال، سەرچاوەی پێشوو، ل55.

54 ئەنـوەر حسـێن، کـورد لـە ئاڵوگۆڕانکاریەکانـی عێراقدا، لـە بڵاوکراوەکانـی بەڕێوەبەرایەتـی گشـتی چاپ و بڵاوکردنـەوە، سـلێمانی، 2005، ل55.

64 ئەنـوەر حسـێن، کـوردو قەیرانەکانـی عێـراق، لـە بڵاوکراوەکانـی بەڕێوەبەرایەتـی چـاپ و بڵاوکردنـەوەی سـلێمانی، 2007 ، ل56.

74 ولا الشیعە لمن؟ elcitra/ten.reewnatla//:ptth

84 پیتر هارلینگ(gnilrah retep) ، حکومـت هـای شـبح درخـاور نزدیـك، آشـوب عـراق نشـانە چیسـت؟ //:ptth

lmth.0812elcitra/moc.olpidednom.ri

94 محمد نورالدین، لماذا تدعم تركیا «داعش» السفیر، moc.rfiassa.www 4102

05 پاراگ خانا، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل 338.

15 جمهوری تركیە، دورە جدید مباحپ كشور هاوسازمانهای بین المللی/ 2/ دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، تهران، زمستان 1388، ل53.

25 جیۆپۆلەتیكی شیعە، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل31

35 العربی: تدخلات ایران لشون البحرین تهدید لاستقرار الخلیج ten.swenyge.www//ptth

45 محمد یوسف، قنبلە نوویە فارسیە و لیست اسلامیە، المشروع الشیعی فی المنطقە، تحالفات و دلالات، موقع اسلام دیلی. yliadmalsi.www//:ptth. mth.elcitra.97711/lareneg/ra/gro

55 عماد صادق العلوان، خرافات الهلال الشیعی.. المپلپ السنیی و داعش وما بینهم، العراق تایمز ra/moc.semitqarila//:ptth

65 فرید احمد حسن، ایران: التدخل فی شۆون الدول واجبی، صحیفە الوطن، العدد 1372. ptth:// ten.swennatawla.www

75 ئەنوەر حسێن، پریسترۆیكای بەهاری عەرەبی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل512

85 فرانسوا توال، هەمان سەرچاوەی پێشوو ل

95 بهاء الدین الزهری، سوریا والمشروع الصفوی الایرانی erutluc/ten.hakula.www/:ptth

06 حماس و حزب اللە، ماتجمعها ایران لاتفرقهما سوریا، میدل ایست اونلاین، فبرایر 2014. ptth:// moc.enilno-tsae-elddim.www

16 ئەنوەر حسێن، كوردو قەیرانەكانی عێراق، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل16.

26 شیعە هەناوی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست كۆنترۆڵدەكات، گۆڤاری شار، ژمارە 34، 1-2-2015، ل54-64-74.

36 عاصفە الحزم.... السیاق و الأهداف و التداعیات . الخلیج الجدید، الانصات المركزی 6131

46 ردود افعال یمنیە متباینە بشأن عاصفە الحزم، الجزیرە.نست.

56 واشنطن بوست: كیف لنیذر الصراع الیمنی بفوصی الجدید فی الشرق الاوسط، مصر العربیە.

66 خارطة المصالح الدولیە بالیمن، نون بوست

76 السعودیە و المبادرە العسكریە فی الیمن، صحفیە واشنطن بوست.

86 مناوف من تحول عاصفە الحزم الی حرب بالوكالە بین السعودیە و ایران، صحیفە الوفد .

96 القوە العربیە المشتركە، حمایە للامن القومی... ام للانظمة، مصطفی بسیونی، الحوار المتهدن.

07 الجیوش العربیة: نجوم التصنیفات. صحیفە السفیر اللبنانیة.

17 الجیوش العربیة: نجوم التصنیفات، صحیفة السفیر اللبنانیة.

27 عاصفە الحزم: وولادە نڤام اقلیمی جدید. مصطفی فحصب، صحیفە الشرق الاوسط اللندنیة 2015/3/13

37 عاصفە الحزم وافاق الصراع الإقلیمی، الانصات المركزی. العدد 6133

47 تقیم التهیدات حول العالم، معهد واشنطن لسیاسات الشرق الادنی.

57 خەبات، ژمارە 2774، 2015/4/2.

67 ئاوێنە، ژمارە 374، 2015/4/7.

77 خەبات، ژمارە 5774 ، 2015/4/7.

87 خەبات، ژمارە 7874، 2015/4/62.

97 ئاوێنە، ژمارە 274، 2015/3/13.

08 هەواڵ، ژمارە 116، نیسانی 2015